

slovesá. Z určitých tvarov majú iba tvar, ktorý je zhodný s tvarom 3. os. sg. neutra osobných slovies: *prší, pršalo, bude pršať, pršalo by, bolo by pršalo*. V týchto tvaroch neosobných slovies sa nevyjadruje gramatická osoba, lebo sa nedá explicitne vysloviť ani pri dôraze, ani v emfáze. Slovko *ono*, ktoré sa zriedkavo používa aj v jednočlenných vetách s neosobnými slovesami, nie je osobné zámeno 3. osoby neutra. Je to častica *ono*, ktorá sa používa aj v dvojčlenných vetách s vyjadreným podmetom, aj v jednočlenných vetách s neosobným bezpodmetovým zvrätným tvarom osobného slovesa alebo aj s vetnou príslovkou.

Ono tie príslovia obyčajne prestrefujú, ale najmä toto nemá ani za nechtík pravdy. (JESENSKÝ) — „No, počkaj, klampa! Veď *ono* odnechce sa tebe!“ (DOBŠINSKÝ, POVESTI) — „No vieš,“ natiahne chlapec múdru tvár, „*ono* možno ísť k takej robote i na plú, a možno i do mlyna.“ (BÁZUS) — Pekne sa drž, majstra slúchaj, veď ti *ono* bude tam dobre. (KUKUČÍN)

Zišiel by sa dažď. A *ono* dosť chytré spŕchne čosi: lastovičky vysoko lietali. (KUKUČÍN) — *Ono* nášho Palka zakaždým bodlo, koľkokrát ráz zašiel do Kremeňov. (KUKUČÍN)

Slovko *ono* má v týchto vetách úlohu uvádzacej častice, práve tak, ako aj slovko *to* v nasledujúcich vetách.

Te budeš vždy takto neskoro chodiť? (V. KRÁL) — Te by sa vám chcelo slopať moju slivovicu! (TATARKA) — Keď raz dostane človek do tanca toho, koho rád má, te sa mu potom tancuje ako v oblakoch. (KUKUČÍN)

Obidve častice sú synonymné. Používajú sa najviac v citovo zafarbených vetách.

Pretože neosobné slovesá si nežiadajú a ani nepripúšťajú vysloviť osobitným pomenovaním činiteľa činnosti alebo nositeľa stavu v podobe riadiacej substancie, nemôžu mať z neurčitých slovesných tvarov ani prechodník, ani činné prídastia. Preto v slovenčine nie sú možné v neosobnej platnosti tvary typu *pršiac, pršiaci, spŕchnuvší*.

Niektoré neosobné slovesá majú trpné prídastie. Vyjadruje sa ním stav dosiahnutý vykonaním deja. Tento tvar sa používa najmä so sponou vo vetnom základe jednočlenných viet: *je zamrznuté, je napršané, je porosené, je zamračené, je vyjasnené, je zahmlené* ...

K vám sa to do vŕšku ťažko ide, a že je zamrznuté, kľžu sa nohy. (TIMRAVA) — Bolo zamračené a hodiny sa nám pokazili. (TIMRAVA) — Už iste, trebárs je zaoblačené, vyzorajú prvú hviezdu. (TAJOVSKÝ)

Slovesné podstatné meno majú neosobné slovesá pomerne zriedkavo. Bežnejšie sú napríklad tvary *sneženie, mrholenie, brieždenie, svitanie, stmievanie, ochládzanie, ochladenie, otepľovanie, oteplenie, hrmenie, blýskanie, strašenie, mätanie*.

Neosobné slovesá majú infinitív, ale ten sa používa oveľa zriedkavejšie ako infinitív osobných slovies. Kým infinitív osobných slovies sa používa vo funkcii

každého vetného člena, infinitív neosobných sloviess sa spravidla používa len v rámci zloženého vetného základu v spojení s fázovými pomocnými slovesami, ako aj s niektorými modálnymi pomocnými slovesami.

Pred večerom sa nebo vyjasnilo, začalo prítahovať. (ONDREJOV) — Dávno prestalo pršať a Ondrej stále sedel pod ústreším. (CHROBÁK) — Na druhý deň muselo Matúša v kostiach nepríjemne zamraziť. (ŠVANTNER) — Mohlo by už dakedy pršať; ale vidím, že už nikdy nebude. (TIMRAVA)

Infinitív neosobných sloviess sa spája s modálnymi slovesami v základnom tvare, a preto sú tu bežné aj zvrtné neosobné slovesá: *má sa zvečeriť* — *začína sa zvečerievať*, *má sa oteplieť* — *začína sa otepľovať* ... Neosobné slovesá však nemožno spájať s modálnymi vetnými príslovkami; neexistujú spojenia ako *možno pršať*, *treba mrznúť*, *načím sa zvečerievať* ...

Infinitív neosobných sloviess sa používa veľmi zriedka aj v konštrukcii s vytýčeným vetným základom: *pršať pršalo, ale už neskoro*; *mrziť ho mrzelo, ale nič nevravel* ...

Istý počet sloviess možno na základe uvedených gramatických kritérií pokladať za výlučne neosobné. Tieto slovesá sú primárne neosobné. Oproti nim ako druhý pól stoja primárne osobné slovesá, t. j. slovesá, ktoré vždy majú gramatické vlastnosti osobných sloviess. Ale medzi týmito skupinami primárne neosobných a primárne osobných sloviess sú slovesá, ktoré sa používajú aj ako osobné, aj ako neosobné. Pretože vývoj v jazyku smeruje od neosobných sloviess k osobným, možno tieto prechodné jednotky pokladať za osobné slovesá, ktoré sa bez akéhokoľvek gramatického spôsobenia používajú sekundárne aj ako neosobné.

Počet neosobných sloviess v porovnaní s počtom osobných sloviess je veľmi malý. Sú však medzi nimi veľmi staré slovesá, ktoré aj v iných slovanských a ďalších príbuzných jazykoch majú povahu neosobných sloviess.

Pretože neosobné slovesá možno charakterizovať z hľadiska gramatiky zväčša len negatívne, hrá pri nich veľkú úlohu lexikálny význam. Neosobné slovesá tvoria viac-menej uzavreté významové skupiny. Do týchto významových skupín patria aj nezvratné, aj zvrtné slovesá. Ďalej aj medzi neosobnými slovesami treba rozlišovať plnovýznamové slovesá a pomocné slovesá.

V slovenčine možno rozlišovať tieto významové skupiny neosobných sloviess: 1. slovesá vyjadrujúce prírodné, atmosferické deje; 2. slovesá vyjadrujúce tajomné deje; 3. slovesá vyjadrujúce telesné a duševné (psychofyzické) stavy; 4. slovesá vyjadrujúce záujem o niečo alebo úspech v niečom; 5. slovesá vyjadrujúce existenciu niečoho; 6. modálne pomocné slovesá.

1. Skupina neosobných sloviess vyjadrujúcich prírodné deje atmosferickej povahy je zo všetkých neosobných sloviess najvýraznejšia. Je to základná skupina neosobných sloviess. Sú to najstaršie neosobné slovesá. Aj dnešné jazykové vedomie pokladá činiteľa týchto dejov za nepoznaného a nepozna-

teľného, i keď vedecké poznanie prírody tento stav ďaleko predstihuje. Táto skupina neosobných slovíec sa člení na niekoľko radov synonym a antonym; sú to synonymá a antonymá k slovesám *pršať, oblačiť sa, blýskať sa, dnuť, mrznúť, sviatať*.

Zrážanie pár v ovzduší a s tým súvisiace deje vyjadrujeme slovesami *pršať, pršavať, spršať, napršať, rozpršať sa, sprŕchnuť, prepŕchnuť, popŕchnuť, popŕchať, prepŕchať, mrholiť, rozmrholiť sa, smokliť, zadaždíť sa, rosíť, pretŕchnuť, utŕšiť sa, snežiť, chumeliť*.

A vonku sneží a chytá sa vietor. (BEDNÁR) — Mrholi, strýko, do zubov by mi *napršalo*. (LACOVÁ) — Začiatkom týždňa *sa zadaždilo*. (HORÁK) — Uchýlili sme sa radšej do kaviarne, čo bola neďaleko, kým trochu *nepretŕchne*. (KUKUČÍN)

Nasycovanie ovzdušia vodnými parami sa častejšie vyjadruje týmito neosobnými slovesami: *oblačiť sa, zaoblačiť sa, mračiť sa, zamračiť sa, jasniť sa, vyjasnievať sa, rozjasniť sa, vyjasniť sa, vychvíliť sa, vyčasiť sa*.

Včera, keď som videl, že *sa oblačí*, povedal som: Podme — reku — po ten ladník, a šli sme. (KUKUČÍN) — O chvíľu *sa vyjasnilo* a nad krajom nasadnuvšia ľahká hmľa *sa roztrácala*. (JÉŠ)

Elektrické výboje v ovzduší a s nimi súvisiace akustické úkazy sa pomenúvajú napríklad neosobnými slovesami *blýskať sa, zablýsnúť sa, preblesnúť sa, hrnieť, zahrnieť, pohrmievať*.

Na severe, nad Halubencom, *sa zablýslo* cez celé nebo. (MINÁČ) — Bolo sparno, pred búrkou a kdesi v diaľke výstražne *pohrmievalo*. (HEČKO)

Pohyb ovzdušia *sa* vystihuje častejšie neosobnými slovesami *júkať, pofukovať, viať, zaviať, povievať, dnuť, zaduť, podŕívať*.

A našim si aj čiapku proti vetru pridŕžiavať, druhou rukou držať sa zábradlia. *Podúva*. (TAJOVSKÝ)

Teplota vzduchu a jej zmeny *sa* vyjadrujú zvyčajne neosobnými slovesami *mrznúť, zamrznúť, primrznúť, ochladiť sa, ochládzat sa, ochladzovať sa, zozimíť sa, ozimievať sa, ozimievať sa, poľaviť, poľavovať, obľaviť, oteplíť, oteplievať sa, jariť sa*.

Podvečer začne padať sneh. *Primrzlo* už ráno. (HEČKO)

Zmena intenzity svetla v prírode vyjadruje *sa* najčastejšie neosobnými slovesami *brieždíť sa, rozbrieždíť sa, sviatať, svitnúť, zasviatať, zasviätavať, rozvidniť sa, rozvidnievať sa, dnuť sa, zoriť sa, zazoriť sa, rozsvietiť sa, rozsvetľovať sa, šeríť sa, ošeríť sa, tmiť sa, zotmiť sa, stmievať sa, mrkať, mrkať sa, zmrknúť sa, zmrkávať sa, zmrákať sa, večeríť sa, zvečerievať sa*.

Už *sa brieždilo*, keď padol Jaroš do mŕtveho sna. (VAJANSKÝ) — Klavír *sa* stále ešte ozýva, v kuchyni *sa* celkom zotmilo. (LETZ) — Budú musieť trochu počkať, kým *sa* zmrkne. (ŠVANTNER) — Už *sa* bolo zvečerilo, aj v izbe *sa* rozostierala tma. (HORÁK)

Skupina neosobných slovíes vyjadrujúcich tajomné deje je málo početná. Patria sem slovesá *strašiť, strašieval, mátať, mátavať, zamátať*. Týmito neosobnými slovesami vyslovujeme deje, ktoré sa pripisovali neznámym, tajomným, nadprirodzeným silám. Dnes je frekvencia týchto slovíes nepatrná. Používajú sa iba v prejavoch ľudovo alebo rozprávkovy podfarbených.

V ktorom dome straší, tam panny rady ostávajú. (FRÍSL.) — Joj, tu na moj veru *máta*. (STODOLA)

Skupina neosobných slovíes, ktorými sa vyjadrujú rozličné telesné a duševné psychofyzické stavy, je početná. Tu však nie je hranica medzi neosobnými a osobnými slovesami jednoznačná, lebo všetky tieto slovesá možno dobre použiť aj v dvojčlennej vete typu *Ruky ma srbia*.

Často sa používajú tie isté slovesá na vyjadrenie telesných aj duševných stavov. Sú tu neosobné slovesá s akuzatívnou alebo datívnou rekoiou, ako aj slovesá bez rekoie.

S akuzatívnou rekoiou sa používajú napríklad tieto neosobné slovesá vyjadrujúce psychofyzické stavy a pocity: *srbieť, zasrbieť, bolieť, zabolieť, dusiť, zadusiť, zadúšať, páliť, smádiť, omínať, namínať, napínať, triasť, striasať, drviť, mraziť, oziabať, drglovať, štiepať, trhať, štekliť, drhnúť, zadrhnúť, ilačiť, duť, nadúvať, zdúť, škrtiť, driapať, poraziť, porantať, stisnúť, metať, pošnúť, popustiť, popúšťať, mrziť, škriekať, desiť, premknúť, tešiť a i.*

Včera *zdulo Trnovských kravu*, nuž jej sám od seba zaviazal haluziny do pysku, bičom popredúral okolo košiara, hneď ju *popustilo*. (STODOLA) — Bolo horúco, ale *mladú ženu mrazilo*. (LACKOVÁ) — Každý vie, kmotra, kde *ho omína*. (KUKUČÍN) — Štrbovi vo tme zasvietili oči, v dlaniach *ho zasvrbelo*. (HORÁK) — Bodaj *ho porantalo!* (ČAJAK) — *Zobráčka* trochu *premklo*, ale vydýchol si a *voviedol Matúša do izby*. (TAJOVSKÝ) — *Jerguša zamrzelo*. (ONDREJOV)

S datívnou rekoiou sa používajú najčastejšie tieto neosobné slovesá vyslovujúce telesné a duševné pocity a stavy: *pritažiť, pritažieval, ulaviť sa, odlahčiť, odlahnúť, uvoľniť sa, tráviť, stroviť, zalahnúť, zabehnúť, ulíhať, žíriť, plúšťať, šupieť, preskočiť, svitnúť, sniť sa, snívať sa, plieť sa, mariť sa, zdať sa, zazdať sa, vidieť sa, činiť sa a i.*

Odlahlo *mu*, keď sa dozvedel, že iba o toto ide. (HORÁK) — Na čerstvom vzduchu *mu* dobre *trávil*. (MINÁČ) — Rozkašlal sa, akoby *mu zabehlo*. (LACKOVÁ) — Len si *polež*, chlapče, do rána *ti ulíži*. (HEČKO) — *Tamým ešte šupelo*, čo to, ako to bude ráno, ale náš prorok spal pokojne. (DOBŠINSKÝ, POVESTI) — Celú noc sa *mi marilo* s perinami. (MINÁČ) — Nebožiatko, za nechty *mu zašlo*. (KUKUČÍN)

Bez predmetu sa používajú iba niektoré neosobné slovesá vyjadrujúce telesné a duševné pocity a stavy, ako napríklad *zalahnúť, odlahnúť, škrtkať, špieť, zájsť, zaiskriť sa, mariť sa*. Pri týchto slovesách sa spravidla uvádza bližšie miesto, na ktorom sa pociťuje vyslovený dej.

Skupina neosobných slovíes, ktorými sa vyjadruje záujem o niečo alebo

úspech v niečom, je pomerne málo početná. Sú to slovesá *záležat niekomu na niečom, ísť niekomu o niečo; ísť, dariť sa, podariť sa, vodiť sa, povodiť sa, pošťastit sa, premlieť sa, prepíeť sa, vypáliť, vyjsť, zlyhať*. Majú datívnu rekciiu.

Na mienke ľudí ani tak nezáleží. (ŠVANTNER) — Mal tušenie, že tu ide o nejaké nástroje, ktorými možno po snehu loziť. (ONDREJOV) — Taj, ale sa tomu pošťastilo! (HEČKO) — A vraj jej akosi pri tejto práci nešlo. (HORÁK)

Skupina neosobných slovíes vyjadrujúcih existenciu je pomerne málo zreteľná. Za neosobné pokladáme tieto slovesá vtedy, keď sa vec, ktorej existencia sa vyslovuje slovesom, vyjadruje substantívom v datíve alebo predložkovom páde (na niečo, na niečom), alebo sa nevyjadruje vôbec. Sú to slovesá *príbudnúť, pribúdať, ubudnúť, ubúdať, ostávať, zvýšiť, zvyšovať, chybiť, pochybiť, dochodiť, vychodiť, vystačiť, dostačiť, dostať sa, ujsť sa, dôjsť*.

Pri druhom poháriku *príbudlo* mu aj *na vyrečnosti*. (URBAN) — Len tomu zvýši, kto má; kto nič nemá, tomu nezvýši. (PRÍSLOVIE) — Z toho, čo ti ja posielam, na tabak veru neďôjde. (KUKUČÍN)

Zdanlivá, predpokladaná existencia sa vyslovuje slovesami *zdať sa, zazdať sa, vidieť sa, činiť sa, mariť sa*. Býva pri nich datív substantíva alebo osobného zámene.

Za cestou pretekala nevelká riečka, ktorá — tak sa zdalo — nemala mena. (ONDREJOV) — Aj *jemu sa takto marilo v hlave*. (HORÁK)

Skupina neosobných slovíes, ktorými sa vyslovujú modálne obsahy, nie je príliš bohatá. Za neosobné modálne sloveso pokladáme len také, ktoré nemá pri sebe osobné synonymum. Neosobné modálne slovesá sú zväčša zvrätané, a preto možno predpokladať, že vznikli zo zvrätaných tvarov osobných modálnych slovíes. Pri nich môžu stáť len osobné plnovýznamové slovesá, čo tiež svedčí o ich vzniku z osobných modálnych slovíes.

Vôľový zámer vykonať pripojený dej sa vyjadruje zvrätanými slovesami *leniť sa, sľadiť sa, vidieť sa, krivdiť sa, ťažiť sa*. Častejšie sa používajú záporné slovesá *neleniť sa* . . .

Na takomto svete mne sa ani žit nesľadi. (STODOLA) — Anule sa nelení obracať sa za ním s veľkým batohom. (LAZAROVÁ) — Ak sa mu neťaží ísť z Hlbokého až k nám, iste má na to príčinu. (ZÚBEK)

Uvedené spojenia vyjadrujú síce vôľový zámer, ale ten nie je vedome formovaný. Dej sa odohráva bez aktívnej účasti činiteľa, ktorý je vyjadrený datívom: *lení sa mi kráčať* . . .

Povinnosť alebo potrebu a nevyhnutnosť vykonať nejaký dej vyjadrujeme neosobnými modálnymi slovesami *prísť, prichodiť, patriť sa, sľušať sa, svedčiť sa, prináležať, zísť sa, oddať sa, stačiť, nastať, nastávať, prísť na niečo, byť na niekom, byť*.

Kde by sa bola ráno nazdala, že jej príde zasa nový križ vládiť. (LAZAROVÁ) — Otázka tu bola, sľuší sa na ňu odpovedať. (ZELINOVÁ) — A vyčíta si, že blúdi tade, kde sa rozum-

nému človeku nepatrí. (НЕЧКО) — Bolo na Zrubcovi ozvať sa. (URBAN) — Každému je raz umrieť. (FRÍSL.) — Bolo nocľah na mrkaní hľadať, a nie o polnoci! (КУКУЦІН)

Možnosť konať dej vyslovujeme neosobnými modálnymi slovesami *dať, dať sa, ísť, byť*.

Už podľa dymu sa dalo usúdiť, že sa pri tom ohni nevyvárajú veľké trakty. (JÉGŠ) — Justín Mikleš ho dobre poznal, vykriknúť mu nedalo od strachu a prekvapenia. (ТАТАР-КА) — Ale to nejde len tak z rukáva vysypať. (КУКУЦІН) — Ibaže potoka niet, kde by sa bolo okúpať. (КУКУЦІН)

Prechodné prípady

Medzi osobnými a neosobnými slovesami teda niet pevnej a neprestupnej hranice. Máme prípady prechodu pôvodne neosobných slovík k osobným, a naopak, prípady prechodu pôvodne osobných slovík k neosobným.

Neosobné slovesá používame spravidla neosobne, ale možno ich použiť aj osobne. Popri jednočlenných vetách stoja potom s tými istými slovesami aj dvojčlenné vety: *Dnes prší. Dnes prší drobný dážď*. Ak riadiaca substancia je etymologicky zviazaná so slovesom, spravidla ide v obidvoch vetách o to isté sloveso, napr.: *Sneží. Sneh sneží*. Ale ak riadiaca substancia je voľná, posúva sa zvyčajne aj význam slovesa, a preto je to už osobné sloveso: *Lístie prší. Vlasy pršia. Mrznem*. Ale aj v týchto prípadoch možno hovoriť iba o gramatickej homonymite.

Vo vývine jazyka prešli však aj niektoré osobné slovesá k neosobným. Tu sa uskutočnila zmena intenčnej hodnoty slovesa, čo sa dá zachytiť schémou: $A - D - P > D_A - P$, alebo schémou: $A - D_P > D_{A:P} > D_{AP}$. Zo slovík s explicitným agensom sa stali slovesá s implicitným agensom, napr.: *vodíť niekoho; chytať niekoho*.

Od tejto zmeny osobného slovesa na neosobné treba odlišovať modifikáciu osobného slovesa v chápaní riadiacej substancie. Ide o modifikáciu na osi *určitosť-neurčitosť*. Túto modifikáciu možno zachytiť schémou: $X_A - D - Z_P$, alebo schémou: $X_A - D_P$. Osobné sloveso zostáva po tejto modifikácii osobným slovesom, ale neurčitá nadradená substancia sa pri ňom nemôže vysloviť ani substantívom, ani osobným zámenom. Preto schéma tejto dvojčlenej vety je takáto: $(X) - P$. Pri životnom agensovi sa používa tvar 3. os. sg. maskulína: *Prečo kričíš, akoby ťa z kože dral?* Pri neživotnom agensovi používame tvar 3. os. sg. neutra: *Zahvíždalo v povetří, udrelo do konárov, padlo na zem. Prezreli, čo to bolo: okrúhly, ako slepačie vajce, kameň.* (ONDREJOV) V obidvoch prípadoch ide o osobné tvary.

Ale osobné slovesá používajú sa aj v jednočlenných vetách, pričom sa ich intenčná hodnota nemodifikuje. Napríklad tvar *zatukalo* vo vete *Zapráskať bičom, zatukalo v bukovej hore* (ONDREJOV) je neosobným tvarom osobného slovesa *zatukat*.

Pri týchto neosobných tvaroch sa nepredpokladá agens deja. Ale keďže ide o gramaticky menej zreteľné tvary, používajú sa zväčša len v citovej reči. Expresivita prejavu sa zvyrazňuje aj zámenom *to*, ktoré však ako prostriedok citovosti hodnotu vetného člena nemá. Preto aj vo vetách s citovým zámenom *to* ide o jednočlennú vetnú konštrukciu F.

Poriadne *to* vo mne heglo, ale bolesť som necítil. (MORIC) — V ušiach mu *to* začalo hučať, akoby sa ho chytil závrät. (KUKUČÍN)

Aj pri neosobných slovesách býva neutrálne ukazovacie zámeno *to*. Aj tu ide o intenzívny variant vety. Zámeno *to* nemá hodnotu vetného člena, lebo je prostriedkom citovej náplne vety.

Ujo Kosačkula hovoril o mátochách: „Tak som ja, chlapáci, prišiel o nohu. Zlomila sa, keď ma *to* mátaťo ...“ (ONDREJOV)

Takto sa používajú osobné slovesá, ktoré sa dajú hodnotiť ako pomenovania prírodných dejov a psychofyzických stavov. Sú to často takmer synonymná základných neosobných sloviess.

Niekoľko príkladov: *liať, cediť sa, kvapkať, kropiť, zatekať, presakovať; tať, udrieť, buchnúť, hučať, dunieť; fúkať, fičať, tahať; priťahovať, pripekať; pičať, kľať, šumiť, chrčať, triasť, vábiť, svedčiť* a i.

Zvíťali sa veselo, bárs už kropilo. (LACKOVÁ) — Udrelo do tej veľikánskej lipy pri potoku. (RIGULL) — Od dlhého rozprávania vyschlo jej v hrdle. (CHROBÁK) — Splevalo mu v žalúdku ako vodička pod mlynským kolesom. (ALEXY)

Tvar osobného slovesa v uvedených vetách je neosobný. Podobnú hodnotu má tvar osobného slovesa aj v jednočlenných vetách s odsunutým agensom. Sú to vety, v ktorých sa agens deja nevysloví v pozícii gramatického podmetu, ale sa z tohto miesta odsunie a vysloví sa závislým tvarom.

Tvár jej obľahle pýtom. (LACKOVÁ) — Emu zatriaslo vnútorným chladom. (MINÁČ)

Aj tieto pomerne zriedkavé vety sú prostriedkom citového a náladového rozprávania, a preto sa nepoužívajú v celom rozsahu spisovného jazyka. Ich schéma vyzerá takto: $F_D - Z_P - Z_A$.

Od uvedeného neosobného tvaru osobných sloviess treba odlíšiť ich zvrätný neosobný (bezpodmetový) tvar, ktorý má zreteľnú gramatickú úlohu: rieši sa ním protiklad medzi osobným slovesom a jednočlennou vetnou konštrukciou. Napr.: *ide sa, žije sa*. Keďže vety so zvrätným neosobným tvarom neobsahujú gramaticky nezreteľné miesta, používajú sa vo všetkých štýloch jazyka.

Na základe starodávneho rozdielu medzi osobnými a neosobnými vetami sa ustálili dve rozličné vetné konštrukcie: dvojčlenná veta (so schémou: S — P) a jednočlenná veta (so schémou: F). Ale rovina intencie slovesa a rovina vetných konštrukcií nesplyvajú; preto oddávna bolo možné používať nielen osobné sloveso v prísudku dvojčlennej vety a neosobné sloveso vo vetnom základe jednočlennej vety, ale aj neosobné sloveso v prísudku dvojčlennej vety a osobné sloveso vo vetnom základe jednočlennej vety. Zatiaľ čo gramatická úplnosť dvojčlennej vety je zaistená prítomnosťou podmetu a zhody prísudku s podmetom, pociťuje sa istá neúplnosť jednočlennej vety s osobným slovesom

vo vetnom základe. Na odstránenie tejto neúplnosti, a teda na odstránenie rozporu medzi jednočlennou vetnou konštrukciou a osobným slovesom vo vetnom základe utvoril sa neosobný tvar osobného slovesa. Zvratný tvar typu *ide sa* je totiž v systéme tvarov slovanského slovesa pomerne veľmi mladý.

Predmetové a bezpredmetové slovesá

Druhou časťou intenčného vzťahu je zásahový vzťah. Zásahový vzťah súvisí s významom slovesa a jednoznačne zo slovesa vychádza, ale vyjadruje sa formálne na pomenovaní zasiahnutej veci, a nie na slovese. Tento vzťah je najčastejšie vyjadrený jediným tvarom pomenovania zasiahnutej veci, no nie sú zriedkavé ani prípady, že sa ten istý zásahový vzťah vyjadruje rozličnými tvarmi zasiahnutej veci. Tak oproti jedinečnému vyjadreniu vzťahu, ako napr.: *kopať niečo, prekážať niekomu, obchodovať s niečím, usilovať sa o niečo . . .*, máme variácie vo vyjadrení vzťahu, ako napr.: *volať niekoho i na niekoho, zabudnúť niečo i na niečo, krútiť niečo i niečím, zúčastniť sa niečoho i na niečom, dbať na niečo i o niečo, počuť niečo aj infinitív, učiť sa niečo i niečomu i infinitív . . .* Pretože tvar závislého člena syntagmy je daný intenciou nadradeného člena, zásahový vzťah je vyjadrený väzbou čiže rekciov. Väzba čiže rekciov je vyjadrením silnej formálnej závislosti pomenovania zasiahnutej veci od nadradeného deja.

A. Podľa vyjadrenia zásahového vzťahu sa všetky slovesá rozdeľujú na predmetové a bezpredmetové. Slovesá sa pritom hodnotia v základnej podobe. Predmetové čiže objektové slovesá sú tie, ktorých dej zasahuje explicitne pomenovanú vec, ležiacu mimo činiteľa a mimo samého deja. Predmetové slovesá majú väzbu čiže rekciov. Všetky ostatné slovesá sú bezpredmetové. Sú to teda slovesá, ktorých dej zasahuje implicitne pomenovanú vec, ležiacu alebo v činiteľovi, alebo v samom deji. Predmetové slovesá sú teda najmä slovesá intenčného typu $A \rightarrow D \rightarrow P$, resp. $A \rightarrow D \rightarrow P_1 \rightarrow P_2$, napr.: *prednášať báseň, učiť deti slušnosti . . .* No patria sem aj slovesá typu $A \rightarrow D_{P1} \rightarrow P_2$, napr.: *zasklievať oblaky, odmeniť žiakov . . .* Ďalej patria sem aj slovesá typu $D_A \rightarrow P$, napr.: *smädiť niekoho, odlahnúť niekomu . . .* Medzi predmetovými slovesami máme teda aj osobné slovesá (napr.: *starat sa o niečo, pomáhať niekomu*), aj neosobné slovesá (napr.: *lŕť o niečo, šupieť niekomu, smädiť niekoho*).

Objektové slovesá sa najčastejšie používajú s vysloveným predmetom. Tu ide o pomenovanie jedinečnej veci majúcej pri slovese úlohu gramatického objektu, napr.: *stavať dom, študovať chémiu, starať sa o dieťa . . .* Objektové slovesá možno používať aj so všeobecným predmetom, ktorý nie je osobitne pomenovaný, ale sa vyrozumieva zo situácie. Pretože sa v tomto prípade gramatický objekt nepomenúva, zvyčajne sa hovorí o zmene predmetového slovesa na bezpredmetové: *brat učí* (na priemyselnej škole), *sestra šije* (v módnom salóne), *sused kosí, pes hryzie . . .* V týchto prípadoch často nastáva posun

významu slovesa, že sa totiž dej chápe ako zvyčajný alebo ako trvalý príznak: *brat učí na priemyselnej škole = je učiteľom na priemyselnej škole, sestra varí v hoteli = je kuchárkou v hoteli . . .* Ale význam slovesa zostáva bez zmeny, ak ide o modifikáciu predmetu na osi *jedinečné-všeobecné*. Vtedy sa vlastne označuje iba to, že agens vykonáva dej.

Ja som v svojej izbe s dievčatmi šila. (ЖАЛА) — Jeho postavili hovoriť menom stolice. (КРОМЕРЫ)

Sú však aj prípady, že viacvýznamové sloveso v jednom význame je predmetové a v inom bezpredmetové: *čakať* — 1. *čakať koho, na koho*, 2. *čakať v rade, čakať dve hodiny*; *dojít* — 1. *dojít kravu*, 2. *krava dobre dojí*; *páliť* — 1. *páliť drevo*, 2. *slnko páli*, 3. *páliť z pušky*; *počuť* — 1. *počuť niečo*, 2. *starec už nepočuje dobre*; *vidieť* — 1. *vidieť niečo*, 2. *mláďa ešte nevidí . . .* Aj tieto prípady ukazujú, že väzba slovesa úzko súvisí s jeho významom.

Ten istý zmysel má aj duplicita slovesnej väzby, ako to ukazujú prípady typu *bojovať za niečo: bojovať o niečo; túžiť po niečom: túžiť za niečím; hodiť niečo po niekom: hodiť niečo na niekoho; zahnať sa na niekoho: zahnať sa po niekom; streliť na niekoho: streliť po niekom; uvažovať o niečom: uvažovať nad niečím . . .*

B. Medzi predmetovými slovesami osobitné miesto majú prechodné čiže tranzitívne slovesá. Sú to slovesá, ktoré majú väzbu (rekeciu) s akuzatívom. Tranzitíva sú ponajprv činnostné, akčné slovesá s výlučnou akuzatívnou väzbou alebo so združenou väzbou akuzatívu s iným pádom alebo s inifitívom, ako napr.: *vytrhávať burinu, dávať žiakom úlohu, učiť dieťa hovoriť*.

Činnostných (akčných) tranzitívnych slovies je najviac. Napr.: *robiť, brúsiť, lámať, spájať, liať, sypať, leštiť, niesť, vozit, písať, čítať, kresliť, oznámiť, počúvať, tlačiť, opraviť, skaziť, zavárať, ohrievať, ochládzaať niečo*.

Niektoré z nich, najmä slovesá s výlučnou akuzatívnou rekeciou, zachovávajú svoj tranzitívny charakter aj vtedy, keď sa pripojený objekt z istých príčin vyjadruje genitívom, a to partitívnym genitívom alebo negatívnym genitívom.

Partitívnym čiže čiastkovým genitívom sa vyjadruje čiastočné zasiahnutie objektu slovesným dejom. Túto väzbu majú spravidla len dokonavé slovesá, a to najčastejšie slovesá s kvantitatívnou predponou *na-, pri-, u-, do-, od-, po-, o-*: *nabrať piesku, načrieť vody, nakrájať chleba, nalámať ražďia, navariť polievky, nažať trávy . . .; pridať mäsa, prikúpiť pozemku, prisypať korenia . . .; ubrať, ulomiť, usušiť, utrhnúť . . .; dodať, doložiť, doniesť, dosiať . . .; odkrojiť, odliat, odložiť, odrezat, odrýpať . . .; pojesť, popriať, povymýšľať . . .; ponahievať, poulievať, popriliavať, podolievať, poodlievať . . .* Ďalej sú to mnohé dokonavé slovesá s fakultatívnym formantom *si*: *fknuť (si) vody, zobnúť (si) zrna, chlipnúť (si) polievky, šnupnúť (si) tabaku, zahryznúť (si) syra, prihnúť (si) pálenky . . .* Patria sem aj iné dokonavé slovesá, ako napr.: *dať, dostať, kúpiť, predat, požičať, zaželať, dožičiť, okúsiť, ochutnať, ovoňať . . .* Zriedkavo majú aj niektoré nedokonavé slovesá väzbu partitívneho genitívu: *potrebovať, prosiť, pýšať, mať . . .*

Negatívnym čiže záporovým genitívom sa vyjadruje gramatický objekt najmä pri záporných akčných slovesách, ktoré v kladnom tvare pripúšťajú (popri akuzatíve) partitívny genitív: sú to najmä slovesá vyjadrujúce dávanie a prijímanie, hovorenie a vnímanie, vôľu a vlastníctvo, ako napr.: *neďať, neposkytnúť, neprijať, nedostať, nekúpiť, nepovedať, neoznámiť, nepočuť, nezvedieť sa, nechcieť, neponúknuť, neprejsť, nemať* . . .

Oveľa menšiu skupinu tranzitívnych slovíes tvoria stavové slovesá s akuzatívnou rekeiou; nehodnotia sa však vždy ako tranzitívne, i keď majú pri sebe závislú substanciu v akuzatíve. Sú to slovesá ako *smädiť niekoho, mrziť niekoho, srbieť niekoho, oziabať niekoho, omínať niekoho* . . . Sú to slovesá vyjadrujúce rozličné psychofyzické pocity a stavy.

Tranzitívne slovesá možno vyčleniť z tvarovej stránky iba negatívne: sú to všetko nezvratné slovesá. Zvratné slovesá sú totiž alebo bezpredmetové, alebo majú predmet v inom páde ako v akuzatíve. Iba niektoré zvratné slovesá majú predmet v bezpredložkovom akuzatíve. Sú to jednak dokonavé činnostné zvratné slovesá s predponou *do-*, ktorými sa vyslovuje dosiahnutie výsledku konaním činnosti, napr.: *dozvedieť sa, dopočuť sa, dočítať sa, dopýtať sa, domyslieť sa, doznať sa, dovípiť sa niečo* . . . Jednak sú to slovesá *modliť sa, učiť sa* a ich odvodeniny, ako napríklad: *pomodliť sa, naučiť sa, odučiť sa, priučiť sa* . . . *niečo*. Ojedinele majú zámenný akuzatívny objekt aj zvratné slovesá *vypytovať sa, nazdať sa*. Podobne zriedkavo, a to iba v hovorovom štýle, majú akuzatívny predmet (popri genitíve) intenzitné slovesá *natrápiť sa, navolať sa, naobskakovať sa, naohmatávať sa*. Všetky uvedené prípady možno chápať ako výnimky z pravidla, že prechodné slovesá sú nezvratné.

Tranzitívne slovesá nemajú nijaké osobitné gramatické kategórie, lebo ani kategória slovesného rodu sa pri všetkých neuplatňuje rovnakou mierou. Väčšina činnostných tranzitívnych slovíes s výlučnou akuzatívnou rekeiou síce pozná protiklad *aktívum — pasívum*, no aj medzi nimi sú slovesá, ktoré pasívum nemajú, ako *dopustiť, poradiť, všímať si, vychodiť* . . . Stavové slovesá, pravda, pasívum nemajú, hoci majú pri sebe priamy predmet; napr.: *niekoho boľia kríže, niekoho srbia dlane, niekoho prechádza zlosť, niekoho mrzí spor*. Pre tieto skutočnosti nemožno existenciou pasíva presne vymedziť ani činnostné prechodné slovesá.

Slovesný vid (Aspekt)

Vid je lexikálno-gramatická kategória slovesa, vyjadrujúca, že pomenovaný dej sa uvedomuje 1. alebo ako plynúci (prebiehajúci), 2. alebo ako ucelený, uzavretý fakt. Ak sa dej pomenovaný istým slovesom uvedomuje ako prebiehajúci, neochránčený, neuzavretý, sloveso je nedokonavého vidu; naproti tomu ak

sa príslušný slovesný dej uvedomuje ako ohraničený, uzavretý fakt, príslušné sloveso je dokonavého vidu. Nedokonavý vid je charakterizovaný priebehovosťou; dokonavý vid je charakterizovaný faktovosťou.

Vid ako nedokonavosť a dokonavosť deja je kategória platná pre všetky slovesá: každé slovenské sloveso v konkrétnom použití je nedokonavé alebo dokonavé, a to bez ohľadu na to, či je základné alebo odvodené, či označuje osobitný druh deja alebo len jeho časti (fázy, etapy). Nedokonavé sloveso označuje dej, ktorého plynutie je paralelné s pohybom reálneho času, teda jeho uskutočňovanie sa pohybuje po časovej súradnici (má časovú perspektívu). napr. *čítať, sedieť, ísť, žiť, držať, rozbiehať sa, dobiehať, smiať sa*; naproti tomu dokonavé sloveso označuje dej, ktorý časovú súradnicu v istom bode pretína alebo má na nej vymedzený úsek, napr. *prečítať, prísť, posediť si, seknúť*.

Vid nezávisí od časového rozpätia slovesného deja; sloveso je dokonavé alebo nedokonavé bez ohľadu na dĺžku trvania príslušného deja. Dokonavý vid nemožno stotožňovať s minimálnym trvaním deja, s bodovosťou (momentnosťou); takzvané bodové deje, ako sú napr. *seknúť, vrhnúť, pichnúť, trhnúť; hodiť, skočiť*, sú iba jednou skupinou dokonavých sloves.

Vid ako lexikálno-gramatická kategória sa odlišuje od spôsobu slovesného deja (Aktionsart), ktorý je lexikálnou kategóriou. V tejto súvislosti teda rozlišujeme tri pojmy: dej (rozličné deje), spôsob deja a vid. — 1. Slovesá *písať, sedieť, žiť, pozrieť, predať* pomenúvajú odlišné deje: každé pomenúva iný dej. — 2. Slovesá *pripísať, prepísať, odpísať, opísať, vypísať, podpísať, zapísať, nadvísať* pomenúvajú rozličné spôsoby priebehu deja pomenovaného všeobecne slovesom *písať*. — 3. Slovesá vo dvojiciach *písať — napísať, zohnúť — zohýnať, prestrieť — prestierať, vybrať — vyberať* sa odlišujú len vidom: jedným slovesom sa vyslovuje dej v priebehu a druhým slovesom sa podáva ten istý dej, lenže navyše ako uzavretý, uskutočnený fakt.

Zo slovesa pôvodne vyjadrujúceho istý spôsob deja môže osamostatnením vzniknúť sloveso, ktorým sa pomenúva osobitný, samostatný dej; takto vznikli napr. slovesá *predať, vydať (dcéru), utiecť, zničiť, záležať, zarobiť, udrieť* vo vzťahu k slovesám *dať, tiecť, vidieť, ležať, robiť, drieť*.

Protiklad dokonavosť — nedokonavosť

Nedokonavé sloveso pomenúva dej v priebehu, ako plynulý, kurzívny, pričom sa ním nevyjadruje, že by dej bol ukončený; naproti tomu dokonavé sloveso vyjadruje daný dej a navyše i to, že dej je ukončený (uzavretý). V rámci kategórie vidu v protiklade nedokonavý vid — dokonavý vid základný (nepríznakový) je teda nedokonavý vid. Ale nedokonavý vid ako základný člen vidového protikladu často vyjadruje v súvislosti s kontextom i zavŕšený, dokonavý dej. (Vyplýva to zo všeobecnejšej platnosti nepríznakového člena proti-

kladu.) Vo vete *Pred mesiacom som ti písal list* sloveso *písal* má i význam „napísal“. Nedokonavé sloveso v spojení s kontextom môže takisto vyjadrovať dokonavý dej aj budúcim tvarom, napr. *Budem ti písať* (= napíšem ti).

Z neohraničenosti (neuzavretosti) deja, ktorý sa vyjadruje nedokonavým slovesom, vyplýva aj možnosť použiť nedokonavé sloveso na označenie opakovaného deja.

Nedokonavé slovesá vo svojej veľkej väčšine vyjadrujú dej členený, pozostávajúci z celého radu čiastkových zložiek a plynulý výkon deja je akoby ich nepretržitým spájaním, narastaním a opakovaním. V tomto zmysle v každom nedokonavom slovese je už inherentne aj opakovanosť. Preto opakovanosť chápeme ako taký spôsob priebehu deja, ktorý je úzko spätý s nedokonavosťou. Napríklad keď niekto povie *Ja tu pracujem* (*píšem*), nedokonavým tvarom prítomného času vyjadruje plynulosť (a opakovanosť) deja *pracovať* (*písať*). I keď v čase výpovede hovoriaci (= podmet vety) na príslušnom mieste nepracuje (nepíše), aj pre daný časový úsek platí poriadok opakovanosti, plynulosti príslušných výkonov. (Tu sa nepríznakový člen kategórie vidu združuje s nepríznakovým členom kategórie času na vyjadrenie neaktuálneho deja.)

Medzi nedokonavé slovesá patria i determinované a indeterminované slovesá. Je to málopočetná skupina patriaca do rámca pohybových slovies, vyjadrujúca premiestovanie. Tieto slovesá jestvujú v dvoch modifikáciách nedokonavého vidu 1. *ísť, bežať, letieť, liezť, niesť, viesť, vliecť, hnať*; 2. *chodiť, behať, lietať, ložiť, nosiť, vozíť, vodiť, vláčiť, naháňať*. Ich základná modifikácia i bez kontextu označuje jednorazový smerovo určený dej — sú to slovesá determinované. Proti nim stojí druhá modifikácia, slovesá indeterminované, ktoré vyjadrujú viacrazový smerovo zacielený dej (násobenú determinovanosť) alebo viacnásobný a smerovo neurčený dej; ďalej vyjadrujú i schopnosť vykonávať príslušný dej.

Indeterminované slovesá sa od determinovaných formálne odlišujú vokalicným stupňom koreňa alebo aj konsonantickou alternáciou: *bežať* — *behať*, *letieť* — *lietať*, *liezť* — expr. *ložiť*, *niesť* — *nosiť*, *viesť* — *vozíť*, *viesť* — *vodiť*, *vliecť* — *vláčiť*, *hnať* — (*naháňať*): sloveso *ísť* má indeterminovaný pár zo supletívneho základu — *chodiť*.

Slovesá vyjadrujúce pohyb a niektoré deje spojené s pohybom majú dva synonymné tvary budúceho času: a) zložený tvar typu *budem bežať* a b) tvar tvorený pomocou gramatickej predpony *po-/pô-*: *pobežím, poletím, poleziem, ponesiem, poveziem, povediem, povlečiem, poženiem, polečie, pocestujem*. Od slovesa *ísť* sa tvorí futúrum len pomocou predpony *pô-*: *pôjdem*. Podľa tejto gramatickej charakteristiky do skupiny pohybových slovies sa zaraďujú i slovesa *rásť* a *kvitnúť* (*bude rásť* i *porastie*; *bude kvitnúť* i *pokvitne*). — Od nedokonavého slovesa *vidieť* sa tvorí jednak zložené futúrum *budem vidieť*, jednak pomocou predpony *u-*, *uvidím*.

Vzťah vidu k iným kategóriám

Lexikálno-gramatická kategória vidu je vnútorne (vecne) zviazaná s dejom ako dynamickým príznakom vecí. V jej rámci chápeme každý konkrétny dej. V porovnaní s lexikálno-gramatickou kategóriou slovesnej intencie vid sa týka len samotného deja, je jeho pravidelným vybavením (rámcovaním), no nezasahujúcim veci, na ktoré je dej viazaný (nositeľ a predmet) — naproti tomu intencia sa týka i zviazanosti deja s vecami, ktoré majú na ňom účasť.

Vid sa kríži s gramatickou kategóriou času, a to tak, že príznakový zástupca kategórie vidu, dokonavý vid, sa vylučuje s nepríznakovým zástupcom kategórie času, prízentom. Dokonavé slovesá nemôžu vyjadrovať prízentné (aktuálne) deje, a preto majú len dva základné časové stupne. Nimi sa môže vyjadriť len to, že dej sa už realizoval — vtedy sa hovoriaci stavia za časový bod uzavretia, resp. realizovania (pri momentných dejoch), alebo že sa dej ešte nerealizoval, neuzavrel — vtedy sa hovoriaci stavia pred časový bod uzavretia, resp. realizovania deja, napr.: *napísal som, hodil som a napíšem, hodím*.

Zavŕšenie alebo realizovanie deja vyjadreného dokonavým slovesom sa totiž uskutoční v istom objektívne zistiteľnom časovom bode. Pred týmto časovým bodom dej (i keď sa už prípadne uskutočňuje) vzhľadom na svoju budúcu zavŕšenosť alebo bodovú (momentnú) realizáciu je budúci (*dopíšem, pichnem*); za týmto časovým bodom dej je už minulý (*dopísal som, hodil som*).

Túto neúplnosť časových stupňov sloves dokonavého vidu akoby vyvažovalo častejšie používanie tvaru predminulého času. (Predminulý čas sa používa v prevažnej väčšine od dokonavých sloves.)

Súvislosť kategórie slovesného vidu s kategóriou slovesného spôsobu je najmä štylistická. Použitie nedokonavého vidu namiesto dokonavého súvisí s expresívnym použitím jednotlivých tvarov v rámci kategórie spôsobu, najmä imperatívu (dôrazný zákaz, výstraha, varovanie) a ďalej v expresívnej (zvola-ovej) otázke súvisiacej s imperatívom; sem sa zaraďuje i použitie nedok. slovesa pri zdôraznení príslušného deja a v doplnovacej otázke zacielenej na vykonávateľa deja, autora diela.

Martin, rob s nimi poriadok s oboma. (TIMRAVA) — „Dovoli ti vziať si heno Dorotu?“ — „A čo mi majú dovolovať!“ podiví sa Pavo a zdvihne hlavu. (HRČKO) — Ber sa von, ber sa mi z domu a už sa mi tu neukazuj! (BEDNÁR) — Katka: „Ešte sa aj do toho zastariete?“ Zuza: „Ako by som sa nestarela? Veď som ti hádam matka!“ (TIMRAVA) — Zmilujte sa nad tým úbohým chlapcom a kážte ho vypustiť. (JÉGÁ) — „Iba ak — podpáliť,“ zahučal temne dlhý chlap. — „Prečo by ste podpaľovali?“ — „Možno aj podpálime,“ opakoval tvrdohlavo dlhý chlap. (MINÁČ) — Kto vám to vliadal tie knihy? (ÚZUS)

Expresívny ráz má v takýchto prípadoch i použitie indeterminovaného slovesa tam, kde by sme očakávali determinované, bližšie určené predponou.

Ale generálov náhly odchod zas len príslušníkov sjazdu urazil. Načo chodil (= prišiel), ak chcel zase len provokovať svojou pýchou a zášťou. (LACKOVÁ) — „Vy ste ma zavolali,“ odvrkne Pavo, „a teraz lutujem, že som sem chodil.“ (HEČKO)

Morfologické prostriedky vidu

Neodvodené slovesá sú vo svojej prevažnej väčšine nedokonavé, napr. *byť, stavať, spievať, voňať, rozumieť, znieť, nieť, tiecť, môcť, ísť, plynúť, viniť, mlieť, črieť, mrieť, hnať, brať, prať, orať, kľať, písať, mazať, žať, viaznúť, liahnúť sa, ziabnúť, biť, šiť, žiť, kuť, snuť, plieť, hriať, siať, pracovať, ľutovať, hamovať, korigovať, robiť, dojsť, učiť sa, ľubiť, cítiť, vidieť, myslieť, čušať, kričať, bežať, cvendžať*. Dokonavé sú z neodvodených slovies napr. tieto: *dať, stať sa, minúť, kúpiť, vrátiť, hodiť, začať*. — Niet formálneho príznaku, ktorý by sa uplatňoval ako ukazovateľ vidovej príslušnosti v základných slovesách. Vid si uvedomujeme v priamej súvislosti s príslušným dejom. Napríklad sloveso *mať* je nedokonavé, naproti tomu *dať* je dokonavé; *hynúť* je nedokonavé, ale *minúť* je dokonavé; *chváliť* je nedokonavé, ale *skočiť* je dokonavé; *kradnúť* je nedokonavé, ale *sadnúť* je dokonavé — hoci tieto dvojice slovies sú podľa svojej morfematickej štruktúry rovnaké.

V spisovnej slovenčine sa uplatňuje tendencia, aby každé sloveso malo dve podoby; jednu na pomenovanie nedokonavého deja, druhú na pomenovanie dokonavého deja. K základnému nedokonavému slovesu sa utvára dokonavé sloveso pridaním predpony, napr. *robiť* — *u-robiť*, *čítať* — *pre-čítať*, *piecť* — *u-piecť*, *žiadať* — *po-žiadať*, *trhať* — *na-trhať*, *bieliť* — *o-bieliť*, *strúhať* — *o-strúhať*, *černieť* — *s-černieť*. K základnému dokonavému slovesu vzniká nedokonavé pridaním alebo výmenou prípony, napr. *minúť* — *minú-a-t*, *vrátiť* — *vraca-t*, *kúpiť* — *kup-ova-t*. — Prefixácia je postup perfektivizácie, prevádzania slovies do dokonavého vidu; sufixácia je postup imperfektivizácie, prevádzania slovies do nedokonavého vidu.

Prefixácia

Formálnym znakom dokonavého vidu pri odvodených slovesách je predpona. Ak má isté sloveso predponu ako jedinú slovotvornú morfému, ktorá sa v jazykovom povedomí uvedomuje, zaraďujeme ho medzi slovesá s dokonavým vidom. Aj niektoré z tých slovies, v ktorých si už dnes predponu ako odvodzovací prostriedok neuvedomujeme, sú alebo len dokonavé, alebo sa môžu používať aj vo význame dokonavých slovies; napr.: *predať* (*predať záhradu* — len dok.), *pomstiť sa* (*Však sa ti ja pomstím!* — dok.; *Teraz sa mi to ustavične pomstí* — nedok.), *počuť* (*Keď počuješ zakričať, vráť sa!* — dok.; *Chlapec dobre počuje* — nedok.), *poznať* (*Dobre sa poznáme* — nedok.; *Aj o dvadsať rokov ta poznám!* — dok.).

Odvođené slovesá: *záležat, náležat, závidieť, nenávidieť* boli utvorené predponou, no z významovej stránky sa v porovnaní so základnými slovesami úplne osamostatnili; pritom si zachovali pôvodný nedokonavý vid.

Prefixácia má zvyčajne dve funkcie — aj funkciu lexikálnu, aj funkciu gramatickú: prefix upravuje základný význam slovesa, vyjadruje určenosť deja a zároveň vyjadruje jeho dokonavosť. V tých prípadoch, keď sa lexikálna úprava (určenosť) slovesa pri prefixácii pociťuje v minimálnej miere, predpony sa hodnotia ako čisto vidové.

I keď významová úprava slovesa pomocou prefixu nie je v istých prípadoch pregnantná, vždy sa dá rozborom zistiť a opísať.

Predpony sa odlišujú čo do stupňa konkrétnosti. Tie, ktoré majú najvšeobecnejší význam, sa pokladajú za čisto vidové. Na všeobecný význam niektorých predpôn poukazuje ich používanie pri perfektivizácii prevzatých slovies s príponou *-ovať*. Vidová dvojitosť týchto slovies sa postupne odstraňuje tak, že k slovesu bez predpony s platnosťou nedokonavého vidu sa prítvára sloveso s predponou ako jeho vidový náprotivok (pendant). Sloveso s predponou má platnosť dokonavého vidu, napr.: *konfiškovať — skonfiškovať, konštatovať — skonštatovať, organizovať — zorganizovať, sumovať — zosumovať; podobne zaregistrovať, zaintabulovať, zaímponovať; otestovať*. S vyšším stupňom konkrétnosti sa používa predpona *vy-*, napr.: *vydezinfikovať, vyasfaltovať, vykompenzovať*.

Minimálny stupeň konkrétnosti môžu mať predpony: *s-/z-/zo-*, *u-*, *na-*, *za-*, *o-*, *po-*. Ako dvojice, ktoré sa odlišujú len vidom (tzv. čisto vidové), možno uviesť tieto dvojice slovies:

- s-/z-/zo-*: *belieť — zbelieť, ničieť — zničieť, chudnúť — schudnúť, červenieť — sčervenieť, kazieť — skazieť, drať — zodrať, slabnúť — zoslabnúť, sumovať — zosumovať;*
- u-*: *robiť — urobiť, variť — uvariť, piecť — upiecť, dusiť — udusiť, sušiť — usušiť, šiť — ušiť, veriť — uveriť;*
- na-*: *pisat' — napisat', rodiť sa — narodiť sa, hnevať sa — nahnevať sa, zbierať — nazbierať, sýtiť — nasýtiť, linkovať — nalinkovať;*
- za-*: *meškať — zameškať, hynúť — zahynúť, volať — zavolať, smiať sa — zasmiať sa, kývať — zakývať, kričať — zakričať, farbiť — zafarbiť, čudovať sa — začudovať sa;*
- o-*: *červenieť — očervenieť, slabnúť — oslabnúť, soliť — osoliť, nemieť — onemieť, hĺpnuť — ohĺpnuť, testovať — otestovať;*
- po-*: *žiadať — požiadať, prosiť — poprosiť, ďakovať — poďakovať, tešiť — potešiť, diviť sa — podivíť sa, raniť — poraniť, čakať — počkať (len tu je alternácia v koreni, a to a-ŕ).*

Ale i v takýchto dvojiaciach predponové dokonavé sloveso sa od svojho nedokonavého pendantu odlišuje zväčša nielen vidom ale i rezultatívnym významom, ktorý je len menej

konkrétny ako ostatné určujúce významy. Ani rezultatívny význam s dokonavým vidom nemožno stotožňovať. (Čisto vidové dvojice slovies v pravom zmysle slova vznikajú len v okruhu sufixácie.)

K slovesám s takzvanou čisto vidovou predponou sa nedokonavý náprotivok neprítvára. Jestvuje *robiť* — *urobiť* (ale nie „urábať“), *písať* — *napišať*; no pri slovesách s významotvorným prefixom sekundárne nedokonavé sloveso je celkom bežné, napr.: *robiť* — *vyrobiť* — *vyrábať*, *písať* — *vypísať* — *vypisovať*. Daná predpona je čisto vidovou len v rámci príslušnej dvojice; inde môže mať celkom konkrétny význam.

Ostatné predpony, napr.: *pred-*, *nad-*, *pod-*, *v-*, *do-*, *vy-*, *od-*, *vz-*, *ob-*, *roz-*, *pri-*, *pre-* a ich kombinácie sú prostriedkom na odvodzovanie slovies vyjadrujúcich určené deje (rozličné spôsoby priebehu deja), podľa smeru, miesta, cieľa, začatia, ukončenia, miery, zhromažďovania atď. Ale takto sa v konkrétnom význame používajú aj predpony, ktorými sa tvoria čisto vidové dvojice.

Prefixácia je teda výrazný prostriedok na vyjadrovanie určenosti deja a jeho perfektivizácie, napr.: *príbiť*, *pricestovať*, *príbehnúť*, *doniesť*, *doletieť*, *dovariť*, *dočítať*, *odltačiť*, *odštiepiť*, *odlúpiť*, *odlomiť*, *odkryť*, *vzkypieť*, *vztýčiť*, *vyhodit*, *vy-niesť*, *vypísať*, *vyrásť*, *zoskočiť*, *okresať*, *pochopiť*, *pozlátiť*, *vložiť*, *vhodiť*, *predstaviť*, *predniesť*, *zaniest*, *zaviesť*, *nadhodiť*, *nadbiť*, *podpísať*, *podplávať*, *stlačiť*, *vraziť sa*, *rozdať*, *rozísť sa*, (*rozbehnúť sa*), *obklúčiť*, *prerezať*, *prežiť*, *narobiť sa*, *načakať sa*, *vysiliť sa*, *vyplakať sa*, *posediť (si)*, *poskočiť*, *usmiať sa*, *zaspievať si*, *zarečniť si*.

Na vyjadrenie určeného dokonavého deja sa používajú aj slovesá odvodené dvoma a niekoľkými predponami, napr. *porozpisovať*, *poprečítovať*, *napriľievať*, *poprikladať*, *ponavyhutovať*, *povynakladať*.

Sufixácia

Imperfektivizácia slovesa čiže zmena dokonavého slovesa na nedokonavé sa docieľuje pridaním alebo výmenou prípony. Všetky slovesné prípony okrem prípony *-nú-/-nu-* majú imperfektivizačnú funkciu. Ale aj prípona *-nú-/-nu-* je formálnym ukazovateľom dokonavosti len pri slovesách vyjadrujúcich momentný (bodový) dej, napr. *bodnúť*, *kopnúť*, *seknúť*, a pri slovesách odvodených z citosloviec, ako: *buchnúť*, *štrngnúť*, *brnknúť*, *kvacnúť*. Naproti tomu pri ostatných slovesách prípona *-nú-/-nu-* nemá perfektivizačnú platnosť; napr. pri deadjektívach, ako: *bohatnúť*, *mladnúť*, *starnúť*, *chudnúť*, *žltnúť*, *tvrdnúť*, *blednúť*. Tu je prípona *-nú-/-nu-* v slovesách zmeny stavu synonymná s príponou *-ie-* (*červenieť*, *tmaviť*). Nedokonavé sú i slovesá s otvoreným koreňom, napr.: *kynúť*, *plynúť*, *vanúť*, *planúť*, *vinúť*, *hynúť* atď. (okrem *minúť*) a zo slovies so zatvoreným koreňom *kvitnúť*.

Sufixáciu sprevádzajú alternácie slovesného kmeňa.

Ako imperfektivizačné sa používajú prípony *-a-*, *-ova-*, *-áva-*, *-iava-*, *-ieva-*,

-úva-; prípona -a- sa k otvorenému kmeňu pripína hiátovým konsonantom v alebo j, napr. *dať* — *dá-va-t*, *zakryť* — *zakrý-va-t*; *rozbiť* — *rozbi-ja-t*.

Prípona -a-

Imperfektivizácia príponou -a- býva sprevádzaná vokalickými aj konsonantickými alternáciami slovesného kmeňa. V koreni býva vokalická alternácia: *a* — *á*/ia, *o* — *á*, *e* — *ie*, *i* — *í*, *u* — *ú*, *a* — *ie*, *a* — *í*, *l* — *ĺ*, *r* — *ŕ*, *Ø* — *á*, *Ø* — *e*, *Ø* — *ie*, *Ø* — *í*, *Ø* — *ý*/y, *a*ŕ — *in*/im.

Alternácia *a* — *á*/ia, napr.: *dať* — *dávať*, *napraviť* — *naprávať*, *zabaviť* (*sa*) — *zabávať sa*, *zahasť* — *zahášať*, *odraziť* — *odrážať*, *nahradiť* — *nahrádzať*, *predplatiť* — *predplácať*, *vytratiť* — *vytrácať*, *splatiť* — *splácať*; *člapaniť* — *člappať*, *okadiť* — *okiadzať*, *vykadiť* — *vykiadzať*. Sprievodné konsonantické alternácie sú *s* — *š*, *z* — *ž*, *ď* — *dz*, *t* — *c*.

Alternácia *o* — *á*, napr.: *hodiť* — *hádzat*, *kročiť* — *kráčať*, *sotiť* — *súcať*, *priclóniť* — *pricláňať*, *skloniť sa* — *skláňať sa*, *odhovoriť* — *odhovárať*, *zahroziť sa* — *zahrážať sa*, *vychodiť* — *vychádzať*, *vykosiť* — *vykásať*, *spojiť* — *spájat*, *vyrobiť* — *vyrábať*, *otočiť* — *otáčať*, *zatvoriť* — *zavárať*, *odvozit* — *odvážať*, *prisoliť* — *prisáľať*. Sprievodné konsonantické alternácie sú: *s* — *š*, *z* — *ž*, *ď* — *dz*.

Alternácia *e* — *ie*, napr.: *vycediť* — *vyciedzať*, *vydeľiť* — *vydielať*, *prilepiť* — *priliepať*, *zameniť* — *zamietať*, *privedieť* — *prisiviedčať*, *vyškeriť sa* — *vyškierať sa*, *vytreštit* — *vytriešťať oči*. Sprievodná konsonantická alternácia je *ď* — *dz*.

Alternácia *i* — *í*/y — *ý*, napr.: *minuť* — *míňať*, *dvihnúť* — *dvíhať*, *činiť* — *vyčíňať*, *vyčistiť* — *vyčíšťať*, *zavít* — *zavíjať*, *obšit* — *obšívať*, *splynúť* — *splyvať*, *zakryť* — *zakrývať*. Sprievodná konsonantická alternácia je *st* — *št*.

Alternácia *u* — *ú*, napr.: *prebudiť* — *prebúdzat*, *zadusiť* — *zadrúšať*, *zahlušiť* — *zahlušať* (*zahlušovať*), *vypučiť* — *vypúčať*, *popučiť* — *popúdzat* (*popudzovať*), *rozpustiť* — *rozpúšťať*, *poučiť* — *poučať*, *počuť* — *počuvať*, *podkuť* — *podkúvať*. Sprievodné konsonantické alternácie sú: *s* — *š*, *ď* — *dz*, *st* — *št*.

Alternácia *a* — *ie*, *a* — *í*: *podlahnúť* — *podliehať*, *lahnúť* — *líhať*.

Alternácia *l* — *ĺ*, *r* — *ŕ*, napr.: *naplniť* — *naplňať*, *pregnúť* — *pregňať*, *ospravedlniť* — *ospravedlňať* (bežnejšie *ospravedlňovať*), *zvrnúť* — *zvrtať*, *prevrhnuť* — *prevrhať*, *vytrčiť* — *vytrčať*, *vystrčiť* — *vystíkať*, *domrzieť* — *domržať*, *prehnúť* — *prehňať*. Sprievodné konsonantické alternácie sú *n* — *ň*, *č* — *k*.

Alternácie *Ø* — *á*, *Ø* — *e*, *Ø* — *ie*, *Ø* — *í*, *Ø* — *ý*/y, *a*ŕ — *in*/im, napr.: *zaprieť* — *zapárať*, *omlieť* — *omáľať*, *prehnať* — *preháňať*: *vybrať* — *vyberať*, *pozrieť* — *pozerať*, *dozrieť* — *dozerať*; *postlať* — *posielat*, *poslať* — *posielat*, *zavrieť* — *zavierať*, *vyžat* — *vyžínať*, *zhasnúť* — *zhasínať*, *zatat* — *zatínať*, *začať* — *začínať*, *napäť* — *napínať*, *prijat* — *prijímať*, *ohnúť* — *ohýnať* (*ohýbať*), *vyzvať* — *vyzývať*, *zamknúť* — *zamykať* (*zamkýnať*), *uschnúť* — *usychať* (*uschýnať*).

Dlhá korenná samohláska, dvojhĺska a slabičné *ĺ*, *ŕ* sa nemenia, napr.:

vypásť — vypásať, vykriknúť — vykrikať, utíchnuť — utíchať, vyhústť — vyhúdať, ponúknuť — ponúkať, vytĺcť — vytĺkať, sílť — sílkať, prebŕťť — prebŕdať, potriasať — potriasť, rozpriasať — rozpriadať, rozhľadnúť sa — rozhľadať sa, presiaknuť — presiakkať, preliezť — preliezať, obliecť — obliekať, preplieťť — preplietaať.

Dlhá korenná samohláska sa strieda s krátkou a dvojhláska sa strieda s jednoduchou samohláskou, napr.: prikláaťť — prikladaaťť, zapliaaťť — zaplietaaťť, odtiecťť — odtekaaťť, pripiecťť — pripekaaťť, zamieaťť — zametaaťť.

V tejto a predchádzajúcej skupine je sprievodná konsonantická alternácia *c — k, s — ť, š — t*.

Krátka korenná samohláska a slabičné *r* sa nepredlžuje, napr.: padnúťť — padaťť, sadnúťť — sadaťť, brknúťť — brkaťť, hrknúťť — hrkaťť, štrngnúťť — štrngaaťť, zapuchnúťť — zapuchaťť, preniknúťť — prenikaťť.

Prípona -ova-

1. Imperfektivizácia pomocou prípony *-ova-* je sprevádzaná vokalickými aj konsonantickými alternáciami slovesného kmeňa.

V koreni býva skracovanie — vokalická alternácia *á — a, ia — a, ia — ä, ie — e, í — i/j — y, ú — u, ľ — l, ť — r*.

a) Alternácia *á — a*, napr.: dokázaťť — dokazovaťť, rozhádzaťť — rozhadzovaťť, vylámaťť — vylamovaťť, vyrátaťť — vyratovaťť, vypláknúťť — vyplakovaťť, oprášiťť — oprášovaťť, zabrániťť — zabraňovaťť, ohlásiťť — ohlasovaťť, zachrániťť — zachraňovaťť, zachvátiťť — zachvacovaťť, skrátiťť — skracovaťť, okrášliťť — okrašľovaťť, zapáliťť — zapalovaťť, prevážiťť — prevažovaťť, ustáliťť — ustalovaťť, omámiťť — omamovaťť, oznámiťť — oznamovaťť, odstrániťť — odstraňovaťť, rozprášiťť — rozprašovaťť, osláviťť — oslavovaťť, otráviťť — otravovaťť. Sprievodná konsonantická alternácia je *ť — c*.

b) Alternácia *ia — a* a *ia — ä*, napr.: vyžiadaťť — vyžadovaťť, ožiaríťť — ožarovaťť, rozdríapaťť — rozdrapovaťť, presiaknuťť — presakovaťť, potiahnuťť — potaňovaťť, dočiahnuťť — dočahovaťť, zasiahnuťť — zasahovaťť, došliapnuťť — došliapovaťť; uviazaaťť — uväzovaťť (priväzovaťť, zaväzovaťť, nadväzovaťť, podväzovaťť).

c) Alternácia *ie — e*, napr.: zastreľaaťť — zastreľovaťť (puška), rozštiepiťť — rozštepovaťť, presvietiťť — presvecovaťť, rozlietaťť sa — rozleťovaťť sa, oblieaaťť — obleťovaťť. Sprievodná konsonantická alternácia je *ť — c*.

d) Alternácia *í — i/j — y*, napr.: vyčítaťť — vyčítovaťť, obľízaťť — obľizovaťť, odpísaťť — odpisovaťť (opisovaťť, zapisovaťť, pripisovaťť . . .), priblížiťť sa — približaaťť sa, pocítiťť — pocitovaťť, rozšíriťť — rozširovaťť, utíšiťť — utíšovaťť, naklíčiťť — naklíčovaťť, odlíšiťť — odlišovaťť, ponížiťť — ponižovaťť; odrýpnuťť — odrypovaťť, oddýchnuťť — oddychovaťť, prikyvnuťť — prikyvovaťť, schýliťť — schyľovaťť, nachýliťť — nachyľovaťť, rozptylíťť — rozptyľovaťť, nasýtiťť — nasyčovaťť, vytýčiťť — vytýčovaťť, vyvýšiťť — vyvýšovaťť. Sprievodná konsonantická alternácia je *ť — c*.

e) Alternácia *ú — u*, napr.: kúpiťť — kupovaťť, rozduchaťť — rozduchovaťť, vyhútaťť — vyhutaťť, vylúpiťť — vylupovaťť, skúsiťť — skusovaťť, odľúknúťť — odľu-

kovať, vylúpiť — vylupovať, pobúriť — poburovať, obrúsiť — obrusovať, rozčúliť — rozčulovať, vykúpiť — vykupovať, vylúčiť — vylučovať, ustúpiť — ustupovať, odsúdiť — odsudzovať, prekrútiť — prekrucovať, vytrúbiť — vytrubovať, pritulíť (sa) — pritulovať (sa), zasnúbiť (sa) — zasnubovať (sa), obrúbiť — obrubovať, prinútiť — prinucovať, zaokrúhliť — zaokruhľovať, odstúpiť — odstupovať, prižmúriť — prižmurovať, rozluštiť — rozlušťovať, potužiť sa — potužovať sa.
 Sprievodné konsonantické alternácie sú *Ď — dz* a *t — c*.

f) Alternácia *l — l a r*, napr.: *vyblknúť — vyblkovať, predĺžiť — predĺkovať, zhrknúť sa — zhrkovať sa.*

2. Imperfektivizácia pomocou prípony *-ova-* nie je sprevádzaná alternáciami alebo len konsonantickou alternáciou na konci koreňa.

a) Bez alternácie koreňa, napr.: *vybaľiť — vybaľovať, odbočiť — odbočovať, zadeliť — zadelovať, zahaliť — zahaľovať, ohľušiť — ohľušovať, objasniť — objasňovať, zakončiť — zakončovať, nakriviť — nakrivovať, unaviť — unavovať, odvaliť — odvažovať, opraviť — opravovať, zaostriť — zaostrovať, zaplavil — zaplavovať, uspokojiť — uspokojovať, upraviť — upravovať, odprosiť — odprosovať, priradiť — priradovať, zraniť — zraňovať, prerušiť — prerušovať, posmeliť — posmelovať, zastaviť — zastavovať, potešiť — potešovať, určiť — určovať, zauzliť — zauzľovať, uvedomiť si — uvedomovať si, zistiť — zisťovať, naznačiť — naznačovať, oživiť — oživovať, posilniť — posilňovať, zaostriť — zaostrovať, stelesniť — stelesňovať, uvoľniť — uvoľňovať.*

b) S konsonantickou alternáciou *Ď — dz* a *t — c* na konci koreňa, napr.: *odpúdiť — odpudzovať, odvodíť — odvodzovať, oslobodíť — oslobodzovať, potvrdíť — potvrdzovať, povzbudíť — povzbudzovať; zhodnotíť — zhodnocovať, zachyťíť — zachycovať, priškrťíť — priškrécovať.*

Prípona *-áva-/-iava-*

Prípona *-áva-/-iava-* pozostáva z predĺzenej kmeňotvornej prípony sloviess typu *povolať* a *pridržať* a z vlastnej vidovej prípony *-(v)a-*. Tvoria sa ňou nedokonavé pendanty k sekundárnym (prefigovaným) dokonavým slovesám s kmeňotvornou príponou *-a-* a k niektorým prefigovaným slovesám s príponou *-nú-*.

Koreň slovesa sa pri tejto vidovej sufíxácii zvyčajne nemení.

Prípona *-áva-* je napríklad v týchto prípadoch: *vyčkáť — vyčkávať, vyčerpáť — vyčerpávať, prečesať — prečesávať, ohmatať — ohmatávať, vyhrabať — vyhrabávať, skopať — skopávať, rozmotáť — rozmotávať, zapchať — zapchávať, rozpitvať — rozpitvávať, požeňať — požeňávať, zanechať — zanechávať, odřezať — odřezávať, urovnať — urovnávať; vbodnúť — vbodávať, vbehnúť — vbehávať, strhnúť — strhávať, prevrhnúť — prevrhávať, preseknúť — presekávať, prepadať — prepadávať; ohmatkať — ohmatkávať, obštipkať — obštipkávať, rozstrapkať — rozstrapkávať, pobaľkať — pobaľkávať.*

Tvary *vbehávať, strhávať, prevrhávať, prepadávať* konkurujú s tvarmi *vbiehať, sfáhať, prevrháť, prepadať*. — Prípona *-áva-* v niektorých prípadoch konkuruje s príponou *-ova-*, napr.: *sčítať — sčítovať i sčítavať, vysúkať — vysukovať i vysúkať*.

Variant *-iava-* majú slovesá s mäkkou (pôvodne mäkkou) spoluhláskou v poslednej kmeňovej slabike, napr.: *udržať — udržiavať (zdržiavať, dodržiavať, pridržíavať sa), podkúšiť — podkúšíavať, omacať — omaciavať, vycicať — vyciciavať, prekričať — prekričiavať, požičať — požičíavať, ovoňať — ovoniavať, vymerať — vymeriavať*.

Prípona *-ieva-*

Prípona *-ieva-* vznikla splynutím kmeňotvornej prípony *-ie-* s vidovou príponou *-(v)a-*. Ako imperfektivizačná prípona sa používa pri sekundárnych (prefigovaných) dokonavých slovesách s kmeňotvornou príponou *-ie-* a *-i-*, napr.: *dospieť — dospievať, dotlieť — dotlievať, dozrieť — dozrievať (porov. dozrieť — dozeráť), dorozumieť sa — dorozumievať sa, ostariť — ostarievať, oťažiť — oťažievať, odľahčiť — odľahčievať, prečnieť — prečnievať, prispieť — prispievať, prospieť — prospievať, utkvieť — utkvievať, zamdlieť — zamdlievať, zosilnieť — zosilnievať, zmajetnieť — zmajetnievať; dofajčiť — dofajčievať, oneskoriť — oneskorievať sa, vymodliť — vymodlievať, zaskliť — zasklievať, zazliť — zazlievať, oteplieť sa|oteplieť sa — oteplievať sa, rozbrieždiť sa — rozbrieždievať sa, rozodniť sa — rozodnievať sa, rozvidniť sa|rozvidniť sa — rozvidnievať sa, vyjasniť sa — vyjasnievať sa, zahmlieť sa|zahmlieť sa — zahmlievať sa, zotmiť sa|zotmieť sa — zotmievať sa*.

Prípona *-áva-*

V imperfektivizačnej funkcii je prípona *-áva-* obmedzená na hovorovú reč a umelecký štýl; pomocou nej sa tvoria expresívne paralely k tvarom s príponou *-áva-*, napr.: *občakávať|občakúvať, zhrabávať|zhrabúvať, vysedávať|vysedúvať, rozpamätávať sa|rozpamätúvať sa*.

V niektorých prípadoch jestvujú v hovorovej reči tri, ba i štyri synonymné tvary, ktoré sa používajú (ako všetky sekundárne nedokonavé slovesá) i na vyjadrenie viacrazového členeného a opakovaného deja, napr.: *zhrabať — zhrabávať|zhrabovať|zhrabúvať, obehnúť — obiehať|obehovať|obehávať|obehúvať, prepadnúť — prepadať|prepadávať|prepadúvať*.

Rozdiel medzi nedokonavými slovesami prítvorenými k sekundárnym (prefigovaným) dokonavým slovesám príponami *-a-|-(v)a-*, *-ova-*, *-áva-|iava-*, *-ieva-*, *-áva-*, napr. *naprávať, nahrávať, zohýnať, dávať, ohlušovať, skopávať, nadržiavať, zamdlievať, opadávať* a frekventatívami, ktoré sú odvodené od nedokonavých slovies a od nedokonavých slovies typu *hupovať*, napr. *pisávať, spievať, chodievať, tancovať*, je v tom, že frekventatívami sa vždy vyjadruje len opakovaný dej; aktuálny dej nimi nemožno vyjadriť.

Odvodzovanie frekventatív

Slovesá, ktoré vyjadrujú opakovaný dej čiže frekventatíva sa tvoria od nedokonavých slovies (primárnych i sekundárnych) príponou *-va-*, jej vari-

antmi *-áva-/iava-, -ava-, -ieva-* a príponou *-áva-*. Prípona dodáva slovesu príznak opakovanosti deja, pričom sa sloveso z vidovej stránky nemení; ostáva nedokonavým. Frekventatíva sú teda jedným spôsobom priebehu slovesného deja imperfektív.

Frekventatíva odvodené od jednoduchých (primárnych) imperfektív, napr.: *kuť — kúvať, písať — písavať, hrať — hrávať, mať — mávať, lieť — lievať, hľadať — hľadávať, volať — volávať, smiať sa — smiavať sa, lietat — lietavať, znášať — znášavať, držať — držiavať, chodiť — chodíavať, nosiť — nosievať, vodiť — vodievať, čistiť — čistiavať, belieť — believať, tancovať — tancúvať (zriedkavejšie tancovávať), nocovať — nociavať, kupovať — kupúvať, usporadovať — usporadúvať.*

Frekventatíva odvodené od sekundárnych imperfektív, napr.: *prichádzať — prichádzavať, zaobchádzať — zaobchádzavať, donášať — donášavať, zarábať — zarábavať, zbíjať — zbíjavať, naberať — naberávať, premietat — premietavať, narábať — narábavať, zvärať — zväravať, vyšívat — vyšívavať, prelievať — prelievavať, nadávať — nadávavať, prechádzať sa — prechádzavať sa, vypisovať — vypisúvať, vyhadzovať — vyhadzúvať, prečiarkovať — prečiarkúvať, odbehovať — odbekúvať.*

Expresívne postavenie má zdrobňovacia (v ľudovej reči aj zdvorilostná) prípona *-ka-, -ka-, -ika-/inka-*. Sloveso, ktoré je ňou odvodené, zachováva si vid východiskového slovesa, napr.: *spievať, robkať, plačkať, jedzkať, stojkať/stojíkať, chodíkať, spinkať (nedok.); sadkať, nazbierkať (dok.)* — Koreň tvaru tohto slovesného spôsobu má veľmi často takú podobu, aká je v imperatívne, alebo aspoň badať v ňom jeho vplyv.

Ach, čože mi robkáte, deti moje, čo? (ЧАЖАК) — *Jedzkať, spinkať* (dietafu alebo v expresívnej reči). — Koľko nám tu ide čelade, koľko národa! Posadkaťte si, mládež moja. (ТМБРАВА) — *Nechže si sadkaťú, nech, pán brat!* (КУБÁНИ)

Kritériá vidovej príslušnosti

Z faktu, že dokonavý dej neplynie po časovej súradnici, ale že sa s ňou len v istom bode, a to momentom svojho ohraničenia (zavŕšenia, resp. nástupu) alebo celkovej realizácie stretáva, vyplýva futurálny význam tvarov prezenta dokonavých slovies. Uzavretý, vymedzený alebo momentný dej, ktorý pomenúvajú dokonavé slovesá, môže byť len alebo už uskutočnený alebo ešte neuskutočnený (tretej možnosti niet). Preto dokonavé deje možno vyjadriť len v dvoch časových stupňoch: majú len préteritálny tvar, ktorý vyjadruje, že príslušný dej sa uskutočnil, uzavrel (zavŕšil, resp. nastúpil) — a prezentný tvar, ktorý vyjadruje, že sa príslušný dej ešte neuskutočnil, neuzavrel (neohraničil), napr.: *hodil som, hodím; napísal, napíše; porozdával, porozdáva; ostala, ostane.*

Tento gramatický dôsledok významu dokonavých slovies je zároveň jedným

z ich poznávacích znakov, ich kritériom. Ak tvar prázentu istého slovesa má futurálny význam, príslušné sloveso je dokonavé. Napríklad sloveso *napsať* je dokonavé, lebo jeho tvar prázentu *napišem* má futurálnu platnosť; naproti tomu sloveso *psať* je nedokonavé lebo jeho tvar prázentu *pišem* vyjadruje plynulý aktuálny dej zahŕňajúci svojím časovým priebehom moment reči.

Pretože dokonavé slovesá vyjadrujú budúci dej tvarom prázentu, nemajú zložený tvar budúceho času. Ak teda isté sloveso nemôže mať zložený tvar budúceho času, ide o dokonavé sloveso. Výnimku tvorí najvšeobecnejšie nedokonavé sloveso *byť*, ktoré má jednoduchý budúci tvar od supletívneho základu *budem* a sloveso *ísť*, ktoré má len predponový budúci tvar *pôjdem*.

Slovesá vyjadrujúce pohyb a niektoré deje spojené s pohybom majú dva synonymné tvary budúceho času: a) zložený tvar typu *budem bežať* a b) tvar tvorený pomocou gramatickej predpony *po-|pô-*: *poletím, pobežím, poleziem, ponosiem, poveziem, povediem, poženiem, povlečiem, potečie, pocestujem; porastie, pokvitne*. — Dvojaké tvary budúceho času má i sloveso *vidieť*: *budem vidieť* i *uvidím*.

Ešte si spolu posedíme, porozprávame sa, potom pekne spolu **poletíme** [= budeme letieť] vrtuľníčkom. (TATARKA) — Kysucké doliny sa pohnú a **ponesú** [= budú niesť] červené zástavy. (JAŠÍK) — Aj rieka **potečie** [= bude tiecť] tak ako budú ľudia chcieť. (BEDNÁR) — **Pocestujeme** (= budeme cestovať) spolu v jedálnom vozni. (TATARKA) — Úlohy pôdohospodárskej sekcie (SAV) budú narastať takou mierou, akou **porastú** [= budú rásť] materiálne a kultúrne požiadavky ľudu. (TLAČ) — Keď videl, že mu ako robotníckemu funkcionárovi u pána Langera pšenica **nepokvitne** [= nebude kvitnúť], opustil fabriku. (LERTZ) — Pozrite sa mi, prosím, do očí. Z tých záhonov už svetlo **neporastie** [= nebude rásť]. (RÁZUS) — Nesmieš **psať**, kým celkom dobre **nevidíš**. (JANČOVÁ)

Z paradigmatického hľadiska ukazovateľom vidu je ďalej možnosť tvorit činné prázastia. Nedokonavé slovesá majú prázastie prítomné činné a nemajú prázastie minulé činné; naproti tomu dokonavé slovesá majú prázastie minulé činné a nemajú prázastie prítomné činné, napr. nedok.: *pišúci žiak, plávajúca loď, plačúce dieťa*; dok.: *vyskočivší pes, vrátivšia sa matka, zapôsobilšie dielo*.

Priebehovosť (aktuálnosť) dejov vyjadrovaných nedokonavými slovesami možno syntakticky zistiť otázkou *Čo (to) robíš?* Ak sa touto otázkou možno spýtať na sloveso, je nedokonavé — ak táto otázka v súvislosti s istým slovesom nie je adekvátna, príslušné sloveso je dokonavé. *Čo (to) robíš?: sedím, ukazujem, rozbieham sa, podávam, prekladám, nekradnem* — nedokonavé slovesá. Pretože na otázku *Čo (to) robíš?* slovesami *obzriem sa, skočím, prečítam, porozmýšľam, zahasím* odpovedať nemožno, ukazujú sa, že sú dokonavé.

Okrem paradigmatického kritéria — možnosti tvorit zložený budúci tvar a prázastie prítomné činné — syntagmatickým kritériom nedokonavosti slovesa je možnosť určovať ho fázovým slovesom, a to bez ohľadu na to, či fázovým slovesom dokonavým alebo nedokonavým; napr.: *začne spievať, začína spievať; (ne)prestáva hovoriť; pustí sa bežať, púšťa sa chodiť*. Slovesá *spievať, hovoriť*,

bežať, chodiť sú nedokonavé. Naproti tomu nie sú možné spojenia „začnem/začínam minúť, (ne)prestanem/(ne)prestávam poradiť, preskočiť, poukladať, podpísať, porozdávať“. Slovesá *minúť, poradiť, prestať, preskočiť, poukladať, podpísať, porozdávať* sú inkompatibilné s fázovými slovesami; sú teda dokonavé.

Spojenia *fázové sloveso + plnovýznamové sloveso* majú takú vidovú platnosť, akú má fázové sloveso, napr. *začal sa smiať* — dok., *začína sa smiať* — nedok., *ostal sedieť* — dok., *ostáva sedieť* — nedok., *prestal bežať* — dok., *prestáva bežať* — nedok.

Ale keď sa blížila jeseň a vysoko v povetrí začínali poletúvať divé husi, začali sme aj my otca očakávať. (JANČOVÁ) — Nás bolo menej, lebo sa naši už veľmi začali roztrácať. (JÁČEJ) — Celé mesto dáva sa kopať. (ZÁBORSKÝ) — Nemohla bez práce vydržať a dala sa pliesť hriadku. (TAJOVSKÝ) — Matka nešla večer spať, lež sa pustila chleba piecť. (LAZAROVÁ) — Chlapec sa púšťa chodiť. (ÚZUS)

Uvedené kritériá, ktorými sa zisťuje vid slovesa, tvoria dve skupiny ukazovateľov vidu, a to 1. paradigmatické a 2. syntaktické.

1. Ukazovateľom vidu v okruhu paradigmatickom je:

a) aktuálny význam tvarov prázenta (nedok.) — futurálny význam tvarov prázenta (dok.);

b) jestvovanie tvarov zloženého futúra (nedok.) — nejestvovanie tvarov zloženého futúra (dok.);

c) tvar prázastia prítomného činného (nedok.) — tvar prázastia minulého činného (dok.).

2. Ukazovateľom vidu v okruhu syntaktickom je:

a) možnosť spájať sloveso s fázovými slovesami (nedok.) — nemožnosť spájať sloveso s fázovými slovesami (dok.);

b) Vhodnosť otázky *Čo (to) robíš?* (nedok.) — nevhodnosť tejto otázky (dok.)

Vidové dvojice a ich reťazce

V spisovnej slovenčine sa uplatňuje tendencia motivovaná objektívnou skutočnosťou, aby každý dej i spôsob priebehu deja bol vyjadrený ako nedokonavý i dokonavý; k základnému nedokonavému slovesu sa prítvára dokonavé a naopak k základnému dokonavému slovesu sa prítvára nedokonavé. Vidové protiklady jestvujú aj pri mnohých spôsoboch priebehu deja. Okrem toho takmer ku každému nedokonavému slovesu jestvuje sloveso opakovacie.

Základné sloveso nedokonavé

K základnému nedokonavému slovesu, keď to jeho význam nevylyčuje, jestvuje čisto vidový protiklad a okrem toho celý rad predponou utvorených odvodených slovies vyjadrujúcich spôsoby priebehu deja. Napríklad nedokonavé sloveso *šiiť* má čisto vidový náprotivok *ušiť*, ktorý sa od neho odlišuje

len vidom. Ale okrem toho od základného slovesa *šit* prefixáciou bol odvodený celý rad slovíes, ktoré vyjadrujú rozličné určenie základného deja čiže spôsoby priebehu deja. Sú to tieto odvodené slovesá: *prišit, našit, nadšit, vyšit, prešit, zašit, zošit, obšit, podšit*. K týmto dokonavým slovesám, ktoré vyjadrujú špecifikované (určené) činnosti šitia, sa ďalej utvárali nedokonavé náprotivky; *prišívat, našívat, nadšívat, vyšívat, prešívat, zašívat, zošívat, obšívat, podšívat*. Takto vznikli čisto vidové dvojice *prišit — prišívat, našit — našívat, nadšit — nadšívat, vyšit — vyšívat, prešit — prešívat, zašit — zašívat, zošit — zošívat, obšit — obšívat, podšit — podšívat*.

Slovesá radu *prišívat*, ako všetky sekundárne (odvodené) nedokonavé slovesá, môžu vyjadrovať nedokonavý dej nečlenený, jednorazový (jednoetapový, jednoobjektový, jednosubjektový), napr. *prišívá gombík*, ale aj členený (niekoľkoetapový, niekoľkoobjektový, niekoľkosubjektový), napr. *prišívá gombíky | prišívajú gombíky*, ba nepríznakovo vyjadrujú i dej opakovaný.

K sekundárnym nedokonavým slovesám, ako je *prišívat*, vznikli sekundárne dokonavé slovesá typu *poprišívat*. Utvorili sa tak dvojice *prišívat — poprišívat, našívat — ponášívat, nadšívat — ponadšívat, vyšívat — povyšívat, prešívat — poprešívat*.

Zriedkavejšie sa prítvárajú frekventatíva i k odvodeným nedokonavým slovesám, napr. *prišívat — prišívavať, prešívat — prešívavať, zašívat — zašívavať* atď.

Základné sloveso dokonavé

K základnému dokonavému slovesu jestvuje čisto vidový protiklad utvorený zvyčajne príponou *-a-*; toto sekundárne nedokonavé sloveso vyjadruje členený dej. Od neho sa ďalej odvodzuje frekventatívny spôsob priebehu slovesného deja. Okrem toho sa k základnému dokonavému slovesu prefixáciou utvárajú rozličné spôsoby priebehu deja a k nim nedokonavé náprotivky.

Napríklad dokonavé sloveso *sadnúť* má čisto vidový náprotivok *sadať*, ktorý môže vyjadrovať dej nečlenený, členený alebo i rad členených dejov. Ku slovesu *sadať* vzniklo ďalej frekventatívum príponou *-áva-*, *sadávať*. — Okrem toho k základnému dokonavému slovesu *sadnúť* vznikol prefixáciou celý rad slovíes vyjadrujúcich rozličné určenie (špecifikovanie) deja čiže spôsoby priebehu deja. Sú to tieto odvodené slovesá: *nasadnúť, vysadnúť, zasadnúť, presadnúť, prisadnúť (si), odsadnúť (si), posadnúť* (významovo osamostatnené). K týmto dokonavým určeným (špecifikovaným) slovesám vznikli príponou *-a-* nedokonavé pendanty: *nasadať, vysadať, zasadať, presadať, prisadať (si), odsadať (si)*. Utvárajú sa tak čisto vidové dvojice *nasadnúť — nasadať, vysadnúť — vysadať, zasadnúť — zasadať, presadnúť — presadať, prisadnúť (si) — prisadať (si), odsadnúť (si) — odsadať si*. K sekundárnym nedokonavým slove-

sám radu *nasadať sa* tvoria podielne (distributívne) slovesá predponou *po-*; vznikajú tak dvojice *nasadať — ponasadať*, *vyšadať — povyšadať*, *zasadať — pozasadať*, *presadať — popresadať*, *zašávať — pozašávať*, *zošávať — pozozošávať*, *obšávať — poobšávať*, *podšávať — popodšávať*. V týchto dvojiciach ide o čisto vidový protiklad dvoch distributívnych slovies. Nedokonavé sloveso radu *prishať* v takýchto prípadoch vyjadruje postupný rozčlenený dej neohraničený (nedok.), naproti tomu sloveso radu *poprišavať* vyjadruje postupný členený dej ohraničený (dok.). Dvojica *šiť — pošiť* je primárna; obsahuje základné nedokonavé sloveso protipostavené s dokonavým podielnym (distributívnym); naproti tomu dvojice typu *prishať — poprišavať* sú sekundárne a v tomto postavení obidve podielne (distributívne).

Pavo si *poprečítuje* [popri *poprečítava*] zo školenia a *popremýšľa* pri nich. (НЕЧКО) — Keď nás Pogán *popredstavoval*, keď *poodznievali* piesne, ktorýsi vedúci sa ujal iniciatívy a opýtal sa. (БЕДНАР) — „Čo ti to *popísali* tí básnici do tých knížiek,“ ukázal na nočný stolík, „že si to z nich *povyťhala*?“ (НЕЧКО) — *Popripomínali* sme mu všetko, čo nám len zišlo na um. (ТАТАРКА)

Na vyjadrenie opakovaného deja vznikli pri slovese *šiť* (ako i v skupine slovies tohto typu) dve podoby, a to s príponou *-a-* a s predĺženou korennou samohláskou iteratívum *šijal* a od neho príponou *-va-* ďalej bolo utvorené frekventatívum, príznakovo opakovacie sloveso *šijavať*.

Nedokonavé sloveso *šiť* má takýto reťazec príbuzných slovies:

<i>šiť — ušiť</i>	vidová dvojica
<i>šiť — šijal — šijavať</i>	opakovanosť
<i>šiť — prišiť, šiť — prešiť ...</i>	spôsob priebehu deja (určenosť)
<i>prišiť — prišávať, prešiť — prešávať ...</i>	vidová dvojica
<i>šiť — pošiť</i>	podielnosť (distributívnosť)
<i>prishať — poprišavať, prešávať — poprešávať ...</i>	vidové dvojice podielnosti

Dokonavé sloveso *sadnúť* má takýto reťazec príbuzných slovies:

<i>sadnúť — sadat</i>	vidová dvojica
<i>sadat — sadávať</i>	opakovanosť
<i>sadnúť — nasadnúť, sadnúť — vysadnúť ...</i>	spôsoby priebehu deja (určenosť)
<i>nasadnúť — nasadať, vysadnúť — vysadať ...</i>	vidové dvojice
<i>sadat (si) — posadat (si)</i>	podielnosť (distributívnosť)
<i>nasadať — ponasadať, vysadať — povysadať ...</i>	vidové dvojice podielnosti

Slovesá *presadať — popresadať, prisadať (si) — poprisadať (si), odsadať (si) — poodsadať (si)* tvoria čisto vidové distributívne dvojice. Podobne čisto vi-

dovú distributívnu dvojicu tvoria i slovesá *sadať si* (s významom postupného plurálneho deja) — *posadať si*.

Zriedkavejšie sa prítvárajú frekventatíva i k slovesám typu *nasadať*, teda *nasadávať*, *presadávať*, *vyasadávať*, *zasadávať* atď.

Obojvidové slovesá

Ak sloveso má zložený tvar budúceho času a tvorí spojenia s fázovými slovesami, ale aj jeho tvar prítomného času môže mať futurálny význam, ide o obojvidové sloveso. Napr. sloveso *pomstiť sa* má zložený tvar budúceho času *budem sa pomstiť*, i spojenia s fázovými slovesami sú pri ňom bežné, napr. *začne/záčína sa pomstiť* — no zároveň jeho tvar prítomného času napr. *pomstím sa* môže mať futurálny význam: teda sloveso *pomstiť sa* je obojvidové. Jestvuje v ňom význam nedokonavého vidu i význam dokonavého vidu. — Dvojvidovosť je jav anomálny a postupne sa odstraňuje.

Pri dvojvidových slovesách nejde o vidovú neutrálnosť (nevidovosť), lebo v konkrétnom použití tvar dvojvidového slovesa má len jeden z vidov, je podľa vidu alebo nedokonavý, alebo dokonavý (v danej súvislosti sa používa len v jednom určitom vidovom význame).

Obojvidových sloves domáceho pôvodu je veľmi málo, a ešte ich obojvidovosť možno neraz redukovať prípadnou homonymitou. Naproti tomu v okruhu prevzatých sloves je obojvidovosť častá.

Z domácich sloves obojvidové sú napr.: *pomstiť sa*, *počuť*, *poznať*, *odpovedať* (*napovedať*, *vyppedať*), *vidieť*, *venovať*.

Slovesá *vidieť* a *počuť* sú nedokonavé, keď vyjadrujú schopnosť vnímať (používať zmysel zraku a sluchu), naproti tomu môžu byť, najmä v ľudovej reči a v hovorovom štýle, i dokonavé, keď označujú konkrétny ohraničený akt vnímania, zachytenia veci alebo zvuku zmyslom zraku a sluchu.

Pri slovese *poznať* ako i pri slovese *počuť* sa pociťuje odvodenosť predponou, hoci ich východiskové bezpredponové slovesá *znať* a *čuť* sa nepoužívajú alebo sú štylisticky príznakové. Tak je to aj pri iných obojvidových slovesách, ktoré majú pôvod v prefixácii.

Sloveso *venovať* sa používa ako obojvidové častejšie v pomocnom význame, ako napr. *venovať pozornosť* (*venujem tomu pozornosť* i *budem tomu venovať pozornosť*); naproti tomu *venovať* v samostatnom význame „dať darovať“ je častejšie len dokonavé.

Vid slovesa *venovať* v takomto význame zodpovedá vidu synonymných sloves *dať* a *darovať*: *dám ti to* = *darujem ti to* = *venujem ti to* — dok.; *práve ti to dávam* = *práve ti to darivam* = *práve ti to venívam*. — nedok. Vo všetkých prípadoch na vyjadrenie aktuálnej prítomnosti treba použiť paralelné nedokonavé sloveso, ktorým sa môže vyjadriť aj opakovaný dej.

Slovesá *odpovedať, vypovedať, napovedať* tvarmi prítomky vyslovujú budúce deje *odpoviem, vypoviem, napoviem* ako dokonavé slovesá; pravidelnými tvarmi *odpovedám, vypovedám, napovedám* vyjadrujú prítomný aktuálny dej ako nedokonavé slovesá a takisto ako nedokonavé slovesá majú i zložené tvary futúra *budem odpovedať (vypovedať, napovedať)* a môžu utvárať spojenia s fázovými slovesami *začnem/začítam odpovedať (vypovedať, napovedať)*.

Sloveso *odpovedať* ako školský odborný názov vo význame „hovoriť naučené“ a sloveso *vypovedať* v právnickom zmysle, *vypovedať pred súdom*, sú jednovidové, a to nedokonavé.

Aj dvoma očami veľa vidíme a dvoma ušami dosť počujeme. (nedok.) (TIMBAVA) — Hana očakávala, že ju vidí [= bude vidieť, uvidí] vo vytržení, veselí, ba samopašnú, a tu aká zmena. (TIMBAVA) — Ako vojdeni, vidím [= zazriem] ju a boj sa stane ťažším. (JESSEŇSKÝ) — Moja milá neverí, že ja idem do vojny; ale ona uverí, keď ma vidí [= uvidí] na koni. (PIESEŇ) — Zdalo sa mu, že okrem svojho smiechu počul [= začul] aj iný, a to musel byť — diablov. (JÉŠ) — Hostia vstúpili a Milica, len čo prekročila prah a videla ich, zavialo ju sparno, ihneď začula akýsi chlad a tušila, že pomstia sa [= budú sa pomstiť] za to, že prišla.

Prevzaté slovesá na *-ovať* sú vo veľkom počte obojvidové, napr.: *absorbovať, argumentovať, adaptovať, akceptovať, aplikovať, aprobovať, dekorovať, dezinfikovať, garantovať, informovať, inštalovať, inšpirovať, internovať, asfaltovať, organizovať, konštatovať, kompenzovať, gratulovať, registrovať, degradovať, degenerovať, centrovať, formulovať, exponovať, promovovať, celebrovať*.

Fakt, že mnoho prevzatých slovies s príponou *-ovať* sa používa aj ako dokonavé, možno interpretovať ako prípady, keď nepríznakový člen protikladu preberá i funkciu príznakového člena. Podľa toho by šlo o nedokonavé slovesá použiteľné aj ako dokonavé tam, kde sa v okruhu neprevzatých slov vyžaduje sloveso dokonavého vidu.

K niektorým prevzatým slovesám na *-ovať* je už bežný dokonavý pendant s predponou: *konštatovať — skonštatovať, konfiškovať — skonfiškovať, organizovať — zorganizovať, asfaltovať — vyasfaltovať, degenerovať — zdegenerovať, dezinfikovať — vydezinfikovať, reťušovať — zareťušovať*. Výber predpony sa robí podľa príbuzných domácich slovies.

„Teda ti poriadne hlavu prevrátili,“ skonštatuje Mikula. (МЕЧКО) — Jeho majetok skonfiškovali. (ТЛАЧ) — Ondro zorganizuje milíciu. (МЕЧКО) — Zorganizujeme sa, budeme chrániť svoje záujmy. (F. KRÁP) — Už pri základoch sa starý Chrapa znepokojil; vyasfaltovať mali, nie zastávať, reptal. (КАРВАШ) — Semená sľečnice sú nekvalitné, zdegenerované. (БЕДНАР) — Degradovali (dok.) ho na obyčajného vojaka. (ОНДРЕЙОВ) — Keby sme pripustili túto možnosť, degradovali by sme (dok.) zmysel nášho víťazstva. (КАРВАШ) — Pokrokových pedagogických pracovníkov degradovali (nedok.) perzekvovali, prepúšťali zo služieb. (F. KRÁP) — Ťažisko súladu zas niekedy spočíva len na matke ktorá akosi kompenzuje (nedok.) i otcove chyby. (ЈУРОВСКИЙ)

V niektorých prípadoch tá istá forma vyjadruje niekoľko významov. Pri takejto významovej mnohoznačnosti nejde o obojvidovosť. Napr. formy *prilietat, vylietat, dolietat, oblietat*... ako dokonavé vyjadrujú vykonanie členeného deja (uzavretý rad priletení...), napr. *Vtáčiky už vylietali*. — *Lietadlo už neraz oblietali (vykonali oblety) zem* naproti tomu ako nedokonavé vyjadrujú alebo a) jeden určený dej v priebehu, alebo b) vykonávanie opakovaného deja, napr.: a) *Lietadlo oblietalo (obletovalo) Bratislavu*. — b) *Lietadlá oblietali Bratislavu*. Podobné prípady mnohoznačnosti sú v prípadoch typu *dolietat* = a) bol v záverečnej (finálnej) fáze letu (nedok.); b) uzavrelo sa jeho lietanie (dok.).

Jednovidové slovesá

Tie slovesá, ku ktorým nejestvuje odvodené sloveso druhého vidu, sú jednovidové.

Jednovidové, nedokonavé, je najvšeobecnejšie sloveso *byť* a s ním významovo úzko zviazané *mať* (= jestvovať v prínaležitosti niekoho, niečoho).

1. Sloveso *byť* má síce zriedkavo dokonavé tvary typu *pobol, poboli sme*, no tu ide o kontamináciu so slovesom *pobudnúť*, ktoré má význam „stráviť istý čas niekde“.

2. V krásnej literatúre máme osamotený prípad s dokonavým slovesom *zbyť sa* vo význame „minúť sa“. — *Bolo, Bolo, ale sa zbolo.* (TATARKA). Ide o nárečový prvok, použitý charakterizačne (v priamej reči).

Jednovidové sú v dôsledku svojho významu i základné modálne slovesá, a to *môcť (písať), musieť (sa učiť), smieť (vybrať), mať (sa vrátiť), chcieť (odísť), dať sa (oklamať)*.

Ako jednovidové vystupujú i ďalšie modálne slovesá, a to *patríť sa (patrí sa podakovať), svedčiť sa (svedčí sa vstať), hodiť sa (nehodiť sa pre dieta), slušať sa (slušalo sa napísať), žiadať sa (žiada sa povstať), vedieť (vedieť sa obliecť), arch. znat (znal kombinovať), vládvať (nevládala ani vstať), uvládať/dovládať/dovládovať (nedovladujem nakladať na vás), dobieť (nuž ktože by to dole! = vládal), dostať (dostali kúpiť), neveriť (neverila sa dočkať syna), nechýbiť vo význame „neostávať inšie len“, „musieť“ (nechýbi mi poprehadzovať celý dom), vydržať (vydržíme diskutovať). Len nedokonavé sú i *dôverovať, veriť* (= dôverovať).*

Jednovidové, a to nedokonavé sú mnohé pôvodne predponové slovesá, pri ktorých sa už ich odvodenosť nepocituje, napr. *správať sa, nešianať, potvárať, ponáhľať sa, zaľiečať sa, okúňať sa, dokúčať, dobiedzať, odťhať, nadŕžat (niekomu), premŕvať sa (v niečom), ponevierat sa, poľkkať sa, zarážať sa (= túlať sa), zbíjať, obšmietat sa, predvídať, pobádať, nabádať*.

Jednovidové sú aj expresívne odvodené slovesá, ktoré vyjadrujú uspokojivú alebo nadmernú nasýtenosť dejom a slovesá vyjadrujúce malú mieru deja. Ide o tri skupiny sloviac, a to: 1. dokonavé zvrätané slovesá typu *pospať si*, 2. dokonavé zvrätané slovesá typu *narobiť sa* a 3. nedokonavé slovesá typu *po-kašľávať* (slovesá vyjadrujúce tzv. prerývano zmiernený spôsob deja).

Medzi slovesami odvodenými prefixáciou je celý rad významových skupín vyjadrujúcich rozličné spôsoby priebehu deja, ktoré v dôsledku svojho významu nemajú paralelu v druhom vide.

Supletívne vidové dvojice

Vidovým párom niektorých sloviac je sloveso s iným koreňom. Ide o dvojice, ktoré sú formálne odchodné, ale tvoria významovú jednotu; majú rovnaký význam a odlišujú sa iba vidom. Sú to páry: *brať — vziať* (popri novej dvojici

brať — zobráť), *klásť — položiť*, *robiť — spraviť* (popri *robiť — urobiť* a hovorovej dvojici *robiť — zrobiť*), *báť sa — (z)láknuť sa*, *hovoriť — povedať* (*vraviť — povedať*) *hovoriť — kniž. rieci*.

Gramatické kategórie slovíes

V rámci slovného druhu slovíes sa uplatňujú tieto grámatické kategórie: 1. kategória zhody, 2. kategória spôsobu, 3. kategória času a 4. kategória slovesného rodu.

Kategória zhody (Kongruencia)

Gramatická kategória zhody slovesa je v rovine skutočnosti daná tým, že dej ako dynamický príznak je spravidla viazaný na nadradenú substanciu — na agensa alebo paciensa (činiteľa alebo znašateľa).

Rozlišujeme: a) zhodu s osobou a gramatickým číslom podmetu, b) zhodu s osobou, gramatickým číslom a menným rodom podmetu a c) zhodu s menným rodom, číslom a pádom určovaného podstatného mena.

Zhoda s osobou podmetu

Podmet môže mať v prehovore postavenie účastníka (autora alebo adresáta) alebo neúčastníka. Postavenie autora prehovoru sa vyjadruje zámenom prvej osoby *ja*, postavenie adresáta prehovoru sa vyjadruje zámenom druhej osoby *ty*; postavenie neúčastníka prehovoru sa vyjadruje zámenom tretej osoby *on — ona — ono*.

Postavenie podmetu (nositeľa deja) vzhľadom na autora prehovoru čiže jeho gramatická osoba (1. *ja*, 2. *ty*, 3. *on — ona — ono*) sa zhodou prenáša na určitý slovesný tvar a vyjadruje sa osobnými príponami. Osobnou príponou sa zároveň vyjadruje aj zhoda s číslom podmetu.

Ak podmet (nositeľ deja) má v prehovore postavenie autora, príslušný určitý slovesný tvar má na základe gramatickej kategórie zhody formu prvej osoby [(*ja*) *píše-m*, (*my*) *píše-me*]; ak podmet má v prehovore postavenie adresáta, príslušný slovesný tvar má formu druhej osoby [(*ty*) *píše-š*, (*vy*) *píše-te*]; ak podmet má v prehovore postavenie neúčastníka, príslušný určitý slovesný tvar má formu tretej osoby [(*on — ona — ono*) *píše-Ø*, *oni — ony* *píš-u*].

Pretože sa gramatická kategória osoby vyjadruje spravidla len na určitom slovesnom tvare, niekedy sa o nej v odbornej literatúre hovorí len pri slovesách. No kategória osoby je v základe menná gramatická kategória a pri slovese len poukazuje na zviazanosť deja s nadradenou substanciou.

V slovenčine sa pri osobných slovesách rozlišujú tri osoby singuláru a tri osoby plurálu. Naproti tomu neosobné slovesá, ktoré vyjadrujú dej ako taký, teda neviazaný na istú nadradenú substanciu, majú nulovú gramatickú osobu. (Pretože nie sú zviazané s nadradenou substanciou, od ktorej by záviseli, nemôžu mať ani kongruenciu.) Ich tvar je zhodný s tvarom, ktorý sa vzťahuje na podmet stredného rodu v 3. os. sg., napr.: *Prší*; *Pršalo* — ako *Prší ústie*; *Pršalo ústie*.

V rámci gramatickej kategórie osoby nepríznačným členom je tretia osoba (neúčastník prehovoru), naproti tomu prvá a druhá osoba sú príznakové (účastník prehovoru).

V indikatíve a v kondicionáli sa gramatická kategória osoby uplatňuje bez obmedzenia, naproti tomu v imperatívne ako v spôsobe, ktorým sa vyjadruje požadovanie konať (vykonať) dej, sú len tvary tých osôb, ktoré zahŕňajú adresáta prehovoru: 2. os. sg., 1. os. pl. a 2. os. pl.

Zhoda s menným rodom

Popri zhode s osobou gramatického podmetu má slovesný prísudok v jednotnom čísle minulého času a podmienovacieho spôsobu i v celom trpnom rode aj zhodu s menným rodom, napr. *Ja som písal*; *Žiačka písala*; *Dieta (by) písalo*; *Žiak je chválený*; *Žiaci boli chválení*. Na určitom tvare pomocného slovesa je vyjadrená zhoda v osobe i čísle a na tvare prítastia je vyjadrená zhoda v mennom rode i čísle.

Zhoda v rode, v čísle a v páde

Takúto zhodu majú len tvary prítastia (okrem 1-ového), napr. *chválený žiak*, *o chválenom žiakovi*; *počívajúce dieťa*, *s počívajúcimi deťmi*; *ostavší tovar*, *z ostavšieho tovaru*.

Ide o uplatnenie kategórie zhody takého rázu a v tom rozsahu ako pri prídavných menách.

Kategória spôsobu (Modus)

Gramatická kategória spôsobu vyjadruje, ako sa podáva (so zreteľom na autora prehovoru) realizácia prísudku alebo vetného základu. Na oporu tejto kategórie v realite poukazuje zistenie, že isté deje sa skutočne realizujú (jestvujú), iné podľa skúsenosti alebo uvažovania by sa mohli realizovať, a napokon také, ktorých realizovanie sa požaduje.

V slovenčine sa do kategórie spôsobu zahŕňa 1. oznamovací spôsob (indikatív), 2. podmienovací spôsob (kondicionál) a 3. rozkazovací spôsob (imperatív).

Oznamovací spôsob vyjadruje, že dej, ktorý sa pomenúva slovesom, je (alebo nie je) v príslušnom čase reálny (skutočný); napr.: *Chlapec beží.* — *Vojaci spievali.* — *Budem plsať.* — *Svitá.* — *Pršalo.* — *Nepišem.* — *Deti sa nesmiali.* — *Nebudeš volaný na zodpovednosť.* — *Nehrmelo.*

Podmieňovací spôsob vyjadruje, že dej, ktorý sa pomenúva slovesom, by mohol byť za istých podmienok v príslušnom čase reálny; alebo sa vyjadruje želanie, aby sa dej stal v príslušnom čase reálnym; napr.: *Chlapec by bežal.* — *Chlapci by boli bežali.* — *Bolo by hrmelo.* — *Bár by sa vrátili!* — *Bodaj by sa nebol vrátil!* — *Bár by spfchlo!*

Rozkazovací spôsob vyjadruje výzvu alebo želanie, aby adresát konal (vykonal) príslušný dej, alebo aby sa uskutočňoval (uskutočnil) dej, ktorý sa chápe bez agensa; napr.: *Bež!* — *Nestojme!* — *Zavolajte!* — *Svitaj!* — *Zablyskni sa!*

V oznamovacom spôsobe sa vyjadrujú skutočné (reálne) deje; v podmieňovacom a rozkazovacom spôsobe sa vyjadrujú neskutočné deje, a to v podmieňovacom spôsobe deje možné, podmienené, želané a fiktívne a v rozkazovacom spôsobe deje adresátovi prikázané (alebo vôbec žiadané).

Základným (nepríznačným) členom kategórie spôsobu je oznamovací spôsob (indikatív) — ako spôsob, pri ktorom je autor prehovoru a podmet vety najmenej zúčastnený svojím postojom; kondicionál a imperatív sú príznakové členy.

Kategória času (Tempus)

Gramatická kategória času sa opiera o skutočný čas ako reálnu formu bytia. Časové pojmy a časové vzťahy sa v rámci iných slovných druhov vyjadrujú lexikálne. No čas ako gramatická kategória charakterizuje len sloveso, slovný druh vyjadrujúci deje (dynamické príznaky vecí).

Reálnym východiskom pri konštituovaní času ako gramatickej kategórie slovesa bolo časové posudzovanie (určovanie) dejov so zreteľom na čas prehovoru. Deje, ktoré sa uskutočňujú v čase prehovoru (paralelne s časom prehovoru v širokom slova zmysle), sa gramaticky zaraďujú ako prítomné; deje, ktoré sa uskutočňovali (uskutočnili) pred časom prehovoru, sa gramaticky zaraďujú ako minulé, a tie deje, ktoré sa budú uskutočňovať (uskutočnia) po čase prehovoru, sa gramaticky zaraďujú ako budúce.

Podľa toho v rámci gramatickej kategórie času je v slovenčine sústava tvarov prítomného času (prézentu), sústava tvarov minulého času (préteritu) a sústava tvarov budúceho času (futúra). Tvary prítomného, minulého a budúceho času (prézentu, préteritu a futúra) zodpovedajú trom základným časovým stupňom.

Základným (nepríznačným) členom v rámci gramatickej kategórie času je

prézent. Dokazujú to jeho sekundárne funkcie — možnosť použiť prézent na vyjadrenie minulých i budúcich dejov a možnosť vyjadriť ním trvale platné deje bez ohľadu na minulosť a budúcnosť (atemporálne deje).

Pri takzvaných atemporálnych dejoch nejde o vyňatie z času (mimočasovosť), ale len o čas (plynutie) bez jeho diferencovania. Atemporalnosť je syntézou minulosti, prítomnosti a budúcnosti, zrušením ich protikladu.

Fakt, že pri určení časového zaradenia deja za východisko sa berie čas prehovoru, neprotirečí téze o reálnej opretosti gramatickej kategórie času — nerobí z nej kategóriu danú len hovoriacim subjektom a jeho vedomím, lebo prehovor a jeho čas je reálny a objektívne zaznamenateľný jav skutočnosti.

Okrem tvarov na vyjadrovanie základných časových stupňov — prézenta, préterita a futúra — slovenčina má ešte, a to najmä pri dokonavých slovesách, sústavu tvarov predminulého času (antepreterita). Antepreteritom sa vyjadruje dej, ktorý sa stal pred iným minulým dejom, alebo taký dej, ktorý v čase príslušného minulého deja už neprebíhal, resp. jestvoval iba jeho výsledok.

Pretože základný význam antepreterita nemožno vyjadriť adekvátne préteritom alebo tvarom iného času, aj antepreteritum je členom gramatickej kategórie času v slovenčine; len ním sa v rámci kategórie času vyjadruje pomerný čas.

Gramatická kategória času a spôsobu sa navzájom čiastočne obmedzujú.

Gramatická kategória spôsobu obmedzuje gramatickú kategóriu času v imperatívne. Imperatív nemá časové stupne. Výzva vykonať príslušný dej vyjadrená imperatívom platí (sa dáva) v čase prehovoru a dej, ktorý z jej popudu adresát potom koná (vykoná), je vzhľadom na čas prehovoru budúci (nastupuje po výzve). Časové zaradenie tvarov imperatívu je dané kontextom a situáciou.

Futúrum ako systém tvarov vyjadrujúcich neúplnú reálnosť dejov (lebo realizovanie budúceho deja môžu prekaziť prekážky) je príbuzné podľa vyjadrovaného významu s kondicionálom, ktorý vyjadruje nereálnosť. Kumulovanie takýchto príbuzných významov sa v slovenčine neuplatnilo; význam kondicionálu a futúra nie je v slovenčine gramaticky kompatibilný. Kondicionál futúra slovenčina nemá. (V kondicionáli platí časový protiklad minulosť — nie minulosť.)

Gramatická kategória času je ďalej obmedzená pri príznakovom člene lexikálno-gramatickej kategórie vidu. Slovesá dokonavého vidu nemôžu totiž vyjadrovať aktuálnu prítomnosť. Ich príznačné tvary, ako *skobím, napíšem, rozbehnem sa, vyháďzem*, v dôsledku svojej dokonavosti označujú budúci dej.

Pretože dej, ktorý sa vyjadruje dokonavým slovesom, neprebíha paralelne s priebehom reálneho času, ale len súradnicu reálneho času v istom bode pretína, možno pri ňom len konštatovať to, že je už uskutočnený (minulý), alebo že je pred uskutočnením (budúci).

Kategória slovesného rodu (Genus verbi)

Gramatická kategória slovesného rodu sa opiera o skúsenosť, že substancie alebo vykonávajú dej, alebo že sú dejom zasahované, teda, že majú k deju činný (aktívny) vzťah alebo trpný (pasívny) vzťah.

Táto kategória je v úzkom vzťahu s lexikálno-gramatickou kategóriou slovesnej intencie. Ako pri kategórii intencie i pri kategórii slovesného rodu sa na základe uvedomenia vzťahov platných v rovine skutočnosti berie do úvahy pôvodca deja (agens), dej (akcia) a cieľ deja. Kategória slovesného rodu sa konštituovala pri činnostných prechodných slovesách, teda pri tých, čo vyjadrujú deje viazané jednak na substanciu, ktorá je pôvodcom deja, a jednak na substanciu, ktorá je zasahovaná dejom (cieľ deja).

Pojem *paciens* nepokladáme pri definovaní kategórie slovesného rodu za vhodný, pretože *paciens*om je aj nositeľ deja vyjadrovaného slovesami typu *starnem*, a pri nich o pasíve ako gramatickej kategórii nemožno hovoriť. Aktívnosť alebo pasívnosť podmetu pri neprechodných a podmetových slovesách je prvkom ich lexikálneho významu, netýka sa kategórie slovesného rodu. Podľa toho za slovesné tvary činného rodu (nepasívne) pokladáme nielen slovesné tvary vo vetách typu *Stolár pili dosku*, ale i slovesné tvary vo vetách typu *Drevo hnije* — *Boľí ma hlava* — *Prší* a slovesné tvary vo vetách, v ktorých sa zámerne vylučuje podmet i cieľ, napr. *Pracuje sa* — *Sedí sa mi pohodlne* — *Ide sa* (neosobne použité osobné slovesá).

Pri vyjadrovaní vzťahov medzi substanciou, ktorá je pôvodcom deja, dejom (akciou) a substanciou, ktorá je cieľom deja, môžu nastať dve skupiny prípadov: 1. podmetom vety je pôvodca deja, alebo 2. podmetom vety je cieľ deja. Ak je podmetom vety pôvodca (činiteľ) deja, sloveso je v činnom tvare, naproti tomu ak podmetom vety je cieľ deja, sloveso je v trpnom tvare. V kategórii slovesného rodu sa zovšeobecnil a dostal jazykové vyjadrenie ten fakt, že prvok skutočnosti, ktorý je podmetom vety, vo vzťahu k deju, ktorý je náplňou prísudku vety — je alebo činný, teda vykonáva dej, alebo trpný, teda je príslušným dejom zasahovaný.

Na vyjadrenie činného (aktívneho) vzťahu gramatického podmetu k deju sa utvoril systém činných (aktívnych) tvarov čiže činný rod (aktívum), na vyjadrenie trpného (pasívneho) vzťahu gramatického podmetu k deju sa utvoril systém trpných (pasívnych) tvarov čiže trpný rod (pasívum).

Kategória slovesného rodu zahŕňa všetky slovesá, no protiklad činnosti (aktívnosti) a trpnosti (pasívnosti) sa uplatňuje iba pri činnostných prechodných slovesách. Uplatnenie gramatickej kategórie slovesného rodu závisí od lexikálno-gramatickej kategórie slovesnej intencie a okrem toho od lexikálno-gramatickej kategórie slovesného vidu.

V dvojčlennom protiklade činný rod — trpný rod nepríznačným členom

je činný rod. Tvary sloviess, pri ktorých sa rodový protiklad neuplatňuje, chápeme v rámci nepríznačkového zástupcu kategórie rodu (ako nepasívne).

V trpnom rode sa rozlišuje opisné pasívum, napr. *Žiak je chválený*, a zvrtné pasívum, napr. *Dom sa stavia*. Určité tvary zvrtného pasíva sa takmer bezvýnimčne vzťahujú na podmet v tretej osobe, naproti tomu opisné určité tvary jestvujú pre všetky osoby sg. i pl.; okrem toho jestvuje aj pasívny infinitív.

Pri zvrtnej pasívnej forme sa pôvodca (agens) deja spravidla nevyjadruje, naproti tomu opisná pasívna forma vyjadrenie pôvodcu deja pripúšťa. Ak sa vo vete so zvrtným pasívnym tvarom zámerne vylúči podmet, veta nadobudne všeobecný ráz a určitý slovesný tvar sa prestane počítovať ako pasívny, napr.: *Dom sa stavia* — *Stavia sa* (aktívna veta); naproti tomu vo vetách s opisným tvarom pasíva vylúčenie podmetu je veľmi zriedkavé, ale veta i tu prestáva mať pasívny ráz. V slovenčine teda neosobné pasívum nejestvuje, napr.: *Skutočne, o chvíľu bolo klopané na dvere a dvaja páni vstúpili, Mrázovičom sprevádzaní.* (TIMBAVA)

Za výnimočný prípad treba pokladať vety so zvrtným pasívnym tvarom, v ktorých je podmet v genitíve, napr. *Takých ľudí by sa našlo!*

Triedenie sloviess

Morfematický rozbor slovesných tvarov

Všetky slovesá rozdeľujeme na pravidelné a nepravidelné. Základným delidlom je tu stavba gramatických tvarov. Ak od nejakého slovesa tvoríme všetky tvary tak ako aj od istého počtu iných sloviess, pokladáme ho za pravidelné. Do úvahy sa berú najmä základné, neodvodené slovesá. Napr. tvary slovesa *spievať* tvoria sa tak ako tvary sloviess *núkať, hlásať, tleskať, čítať, žiadať* . . . , a preto sloveso *spievať* je morfologicky pravidelné. Ale napríklad sloveso *byť* netvorí tvary tak ako iné slovesá (ak odhliadneme od predponových odvodenín *nebyť, zbyť, pobýť*), a preto je morfologicky nepravidelné.

Ak sa odchýlky pri tvorení tvarov istého slovesa dajú vyložiť ako závislé varianty istej morfémy, ešte nejde o nepravidelné sloveso. Napr. sloveso *môcť* má tvary *môžem — môžu — mohol*, ktoré sa odlišujú od tvarov sloviess *niešť, piecť, miast* . . . (napr.: *nesiem — nesú — niesol*) iným rozložením kvantity, čo sa markantne prejavuje skracovaním nekoreňovej slabiky: táto variácia nie je dostačujúcim kritériom na hodnotenie slovesa *môcť* ako nepravidelného. Ale ak sa odchýlky v tvorení tvarov istého slovesa nedajú vysvetliť ako závislé varianty istej morfémy, dané sloveso pokladáme za nepravidelné. Napr. sloveso *stať sa* má infinitívne tvary ako slovesá *brať, hnať, silať* . . . , ale príznačné tvary má ako slovesá *padnúť, bodnúť, kopnúť, vrhnúť* . . . Preto sloveso *stať sa*

(ako aj jeho odvodeniny *nastať, pristať, dostať, zastať, ostať* ...) pokladáme za nepravidelné.

Nepravidelné slovesá sú osihotené jednotky aj zo slovotvorného hľadiska. Sú to slová, ktoré síce slúžia ako základ na tvorenie odvodených slov, ale samy nie sú odvodené: *byť* — *som*, *jesť* — *jem*, *vedieť* — *viem*, *chcieť* — *chcem*, *ísť* — *idem*, *stať sa* — *stanem sa*, *stáť* — *stojím*, *báť sa* — *bojím sa*.

Aj predponové a zvrätané odvodeniny nepravidelných sloviess sú morfolo- gicky nepravidelné; napr.: *zjesť, dojesť, najesť sa* ...; *dozvedieť sa, prezvedieť sa* ...; *zachcieť sa, odnechcieť sa* ...; *odísť, nájsť, podísť, vyjsť, dôjsť, nájsť, zísť sa, vzísť, rozísť sa* ...; *dostať, dostať sa, nastať, vystať, prestať* ...; *prestáť, vystáť, postáť si* ...; *nabáť sa, nebáť sa; zbyť, vybyť*.

Pravidelné slovesá tvoria isté skupiny, ktoré sa vyznačujú jednak istým súhrnom morfolo- gických znakov, jednak spoločnými slovotvornými znakmi. Tieto skupiny sloviess tvoria časovacie typy. Časovací typ je teda skupina sloviess vyznačujúcich sa istými tvarotvornými a slovotvornými znakmi. Každý časov- ací typ sa vyčleňuje nielen gramaticky, ale aj lexikálne.

V morfematickej stavbe sloviess rozlišujeme dve časti, lexikálnu a gramatickú časť, pričom v jednej i druhej časti môže byť jedna morféma i viac morfém. Morfémy, ktoré patria do gramatickej časti slovesných tvarov, nazývame časovaciami morfémami. Rozlišujú sa gramatické morfémy určitých, neurči- tých a menných slovesných tvarov.

Ak z gramatického tvaru oddelíme časovacie morfémy, dostaneme tvaro- tvorný základ čiže slovesný kmeň.

Slovesný kmeň môže mať rozličnú stavbu: môže byť nerozložiteľný na morfémy, alebo sa môže skladať z niekoľkých nerovnocenných morfém. Napr. slovesný kmeň *nieš-*, ktorý sa dostane z tvaru *nieš* oddelením časovacej (infinitívnej) morfémy *-ť*, je jednoduchý, jednomorfémový; ale slovesný kmeň *pada-*, ktorý sa dostane z tvaru *padá* oddelením tej istej časovacej morfémy *-ť*, je viacmorfémový, dá sa rozčleniť na dve nerovnocenné morfémy: *pad* + *a-*. V slovesnom kmeni *pada-* morféma *pad-* je nositeľom jadra lexikálneho významu a morféma *-a-* je jeho modifikátorom. Morféma, ktorá je nositeľom jadra lexikálneho významu, je koreňová morféma čiže koreň slovesa.

Koreňová morféma sa vyčleňuje porovnávaním príbuzných slov. Napr. v príbuzných slovách *padáť, padnúť, pád, odpad* sa opakuje koreňová morféma *pad-* (s variantom *pád-*). Modifikačná morféma sa vyčleňuje porovnávaním najmä príbuzných slov v rámci toho istého slovného druhu, ďalej porovnáva- ním tvarov toho istého slova. Napr. v kmeni *pada-* sa vyčleňuje modifikačná morféma *-a-* porovnaním sloviess *padáť* a *padnúť*. Ale v kmeni *padnú-* (z infini- tívu *padnúť*) sa vyčleňujú dve modifikačné morfémy *-n-*, *-ú-* porovnávaním príbuzných sloviess *padnúť* a *padáť*, ako aj porovnaním tvarov *pad-li*, *pad-n-i*, *pad-n-ú-ť*.

Počet modifikačných morféme môže byť rozličný. Sú slovesá, resp. slovesné tvary bez modifikačnej morfémy, napr. *nies-t*, *bi-t*, ďalej s jednou modifikačnou morférou, napr. *pad-a-t*, *pros-i-t*, a napokon s dvoma modifikačnými morférami, napr. *pad-n-ú-t*, *kup-ov-a-t*. V tomto ostatnom prípade modifikačné morfémy nie sú rovnocenné.

Modifikačná morféma, ktorá stojí tesne pred časovacou morférou, má charakter tematického elementu, napr. morféma *-ú-* v tvare *chud-n-ú-t*, kým modifikačná morféma, ktorá stojí tesne za koreňom, má charakter derivačného elementu, napr. morféma *-n-* v tvare *chud-n-ú-t*. Tematický element máva v slovesných tvaroch pomocnú gramatickú funkciu, lebo jeho výskyt i jeho podoba sa často viažu iba na tvary istého druhu. Napr. v tvare *chudnúť* sú dve modifikačné morfémy: morféma *-n-* je v infinitíve i vo všetkých prítomných tvaroch, kým morféma *-ú-* je len v infinitíve (pravda, v prítomných tvaroch je tematická morféma *-e/ŕ-*: *chudn-e-m*, *chudn-ŕ-ú*). Ak je však v tvare iba jedna modifikačná morféma, môže mať zmiešaný charakter derivačného i tematického elementu, napr. *hlás-i-t*, *hlás-a-t*.

Morfematická štruktúra slovesných tvarov je zložitá, a preto hranice medzi jednotlivými morférami nie sú vždy celkom jednoznačné. Kým koreňová morféma a časovacia morféma tvoria v každom tvare zreteľne oddelené časti (okrem zriedkavých prípadov nepravidelne tvorených tvarov so supletívnym základom), hranice modifikačných morféme navzájom i voči koreňovej a časovacej morféme nie sú vždy jednoznačné. Sú v istých prípadoch zastreté prvkami, ktoré slúžia fonematickej stavbe tvaru ako jednotky: je to najmä variabilita morféme. Tým sa jednoznačnosť hranice medzi lexikálnou a gramatickou časťou tvaru zavše oslabuje.

Z variantov morféme je dôležitý nulový variant a rozšírený variant morfémy. Tieto varianty sú síce výsledkom historických zmien fonematickej stavby konkrétnych tvarov, ale sú viazané aj zákonitostami súčasného systému. Preto patria aj ku charakteristike časovacieho typu ako synchronnej, lexikálno-gramatickej jednotky.

V rámci pravidelných slovies sú síce len dve sústavy časovacích morféme, ale morfematických vlastností slovesného kmeňa je viac, a preto je aj viac časovacích typov. Rozhodujúcim kritériom pritom je zakončenie slovesného kmeňa: ostatné jeho vlastnosti sú podružné, lebo iba dopĺňajú základné kritérium. Pri charakteristike časovacích typov (vzorov) treba popri morfematických vlastnostiach uviesť aj lexikálne vlastnosti.

Slovesné vzory

V slovenčine sa na základe morfematických vlastností tvarov rozlišuje 14 vzorov na časovanie pravidelných slovies. Slovesný kmeň má v každom

vzore iné zakončenia. Rozlišuje sa prízentný čiže prítomnkový a infinitívny čiže neurčitkový kmeň, t. j. tie podoby slovesného kmeňa, ktoré dostaneme jednak z tvarov indikatívu prízenta po odtrhnutí osobných prípon, jednak z infinitívu odtrhnutím prípony *-ť*. Pravda, tak prízentný kmeň, ako aj infinitívny kmeň môže mať viac podôb.

Pri prízentnom kmeni hovoríme o prvej a druhej podobe. Prvá podoba prízentného kmeňa je základom tvarov indikatívu prízenta 1., 2. a 3. os. sg., ako aj 1. a 2. os. pl. Napr.: *padá-m* (*-š, -ŕ; -me, -te*); *nesie-m* (*-š, -ŕ; -me, -te*); *vidí-m* (*-š, -ŕ; -me, -te*). Druhá podoba prízentného kmeňa je základom tvaru indikatívu prízenta 3. os. pl. Napr.: *padaj-ú, nes-ú, vid-ia*.

Pri infinitívnom kmeni hovoríme tiež o prvej a druhej podobe. Prvá podoba infinitívneho kmeňa je základom infinitívu; napr.: *pada-ť, nies-ť, vidie-ť, chudnú-ť*. Druhá podoba infinitívneho kmeňa je základom tvarov préterita, a preto sa nazýva aj kmeňom préterita čiže minulého času; napr.: *pada-l* (*-la, -lo, -li*), *nes-ol* (*-la, -lo, -li*), *vide-l* (*-la, -lo, -li*), *chud-ol* (*-la, -lo, -li*).

Vzor chytať — chytám

Morfematická charakteristika

Do vzoru *chytať — chytám* patria slovesá, ktoré majú infinitívnu tematickú morfému *-a-* a prízentnú tematickú morfému *-á/aj-*.

Infinitívna tematická morféma *-a-* má vždy tú istú podobu, ale prízentná tematická morféma má závislé varianty dvojakeho druhu: jednak kvalitatívne striedanie *á-ia*, jednak kvantitatívne striedanie *á-a*. Okrem toho má rozšírený variant *-aj-*.

Prízentná tematická morféma má mäkkú podobu *-ia-* pravidelne po týchto mäkkých a pôvodne mäkkých spoluhláskach: *ň, ľ, š, c, č, dz; r, v, z*: *voňat — vonia, kľaňať sa — kľania sa; odpetať — odpelia; vešať — vešia, rušať sa — rušia sa; cicat — civia, vracat — vracia; požičať — požičia; zavadzať — zavadzia, meridzať — meridzia; merať — meria, večerať — večeria, stavať — stavia, bozať — bozia*. V niektorých expresívnych slovesách, patriacich najmä do detskej reči, táto alternácia však nenastáva: *bacat — bacá, hačať — hačá ...*

Prízentná tematická morféma má krátku podobu *-a-* vo dvoch prípadoch. Jednak v dôsledku rytmického krátenia po dlhej predchádzajúcej slabike: *čítať — číta, vítať — víta, kýchať — kýcha, pýtať sa — pýta sa, hádať — háda, párať — pára, fúkať — fúka, núkať — núka, spievať — spieva, lietat — lieta, vytriasať — vytriasa, siahať — siaha, okrôchať sa — okrôcha sa, stanovať sa — stanóva sa (nár.), vytĺkať — vytĺka, hľbať — hľba, zvtáť — zvtá, domtzať — domtza ...* Jednak je krátka prízentná tematická morféma v slovesách, ktoré majú odvodzovaciu príponu *-va-*, a to bez ohľadu na kvantitu predchádzajúcej slabiky: *umývať — umýva, skrývať — skrýva, hrávať — hráva, dávať — dáva,*

vyplávať — *vypláva*, *nocúvať* — *nocúva*, *nosievať* — *nosieva*, *horievať* — *horieva*, *požičiavať* — *požičiava*, *kričiavať* — *kričiava* . . . ; *fúkavať* — *fúkava*, *dúchavať* — *dúchava*, *chýbavať* — *chýbava*, *čítavať* — *čítava*, *vykásavať* — *vykásava*, *zhtávať* — *zhtáva*, *vytlkavať* — *vytlkava*, *vytriasavať* — *vytriasava*, *spievavať* — *spievava* . . .

Osobitne treba poukázať na sloveso *kajať sa*. Tu sú dve podoby prítomnej tematickej morfémy; jednak krátke *a*: *kajam sa*, *kajáš sa*, *kaja sa*, *kajame sa*, *kajate sa*; jednak dlhé *á*: *kajám sa*, *kajáš sa*, *kajá sa*, *kajáme sa*, *kajáte sa*. Krátke *a* je pre predchádzajúcu spoluhlásku *j*. Dlhé *á* je v spisovnej norme novšieho dáta.

Sloveso *hajať* má dlhú prítomnú tematickú morfému *-á-*: *hajám*, *hajáš*, *hajá*, *hajáme*, *hajáte*. Dlhá samohláska *á* sa tu po spoluhláske *j* neskracuje, lebo ide o expresívne slovo z detskej reči.

Rozšírený variant prítomnej tematickej morfémy má podobu *-aj-*: *chyt-aj-ú*, *chyt-aj-ú*, *chyt-aj-ú*, *chyt-aj-te* . . . Aj táto druhá podoba prítomného kmeňa je niekedy základom na deriváciu: *daj-ú* — *radodajný*, *predaj-ú* — *predaj*, *predajný* . . .

Morfematické členenie všetkých sloves tohto vzoru nie je rovnaké. Toto členenie ani nie je vždy rovnako zreteľné.

V celom rade sloves sa infinitívna aj prítomná tematická morféma jasne vyčleňuje. Tak je to pri základných slovesách, ako aj pri deverbatívach a denominatívach: *chytať*, *bodať*, *trhať*, *sekať*, *pukať*, *kýchať*, *váľať*, *ráňať*, *zhrňať*, *uberať sa*, *pozhovárať sa*, *zelenáť sa*, *červenáť sa*, *cicať*, *hrať*, *brnkať*, *kvokať*, *nocúvať*, *obedúvať*, *spracúvať* . . .

V iných prípadoch sa tematická morféma vyčleňuje iba analogicky podľa zreteľne členených sloves. Tak je to najmä pri deverbatívach utvorených odvodzovacími príponami *-va-*, *-ka-*: *dať* — *dávať*, *umývať*, *orávať*, *vyšúvať*, *dozrievať*, *prosievať*, *kričiavať*, *požičiavať*, *dúchavať*, *začínať*, *končievať* . . . ; *sadať* — *sadkať*, *robkať*, *bežkať*, *ležkať*, *papkať* . . . ; *vy* — *vykať*, *tykať*, *onikať*, *bolkať*, *dzekať*, *jajkať*, *bedákať*, *lalákať*, *ochkať* . . .

Pomerne zriedkavo sa tematická morféma vyčleňuje z morfológicky nejasne stavaného základu len analogicky: *volať*, *dať*, *mať*, *nechať*, *znať*, *karhať*, *dbať* . . .

Koreň všetkých sloves tohto vzoru má vo všetkých tvaroch tú istú podobu. S tým súvisí súdržnosť celého vzoru, ako aj schopnosť byť v plnej miere aktívnym: prechádzajú k nemu jednotlivé slovesá z iných vzorov.

Lexikálna charakteristika

Počet sloves patriacich do vzoru *chytať* — *chytám* je veľký. Možno ich rozdeliť do niekoľkých slovotvorných typov. Tieto typy však nie sú rovnako produktívne.

a) Relatívne uzavretú skupinu tvoria nedokonavé bezpredponové slovesá; napr.: *badáť*, *bádať*, *báchať*, *baláchať*, *bláhať si*, *bliakať*, *blikať*, *blýskať sa*, *bodať*,

bratať sa, brýzgať, búchať, bújať, burácať, búrať, búvať, bývať; cengáť, cicáť, omáľať, cúvať, cváľať; čakať, čechrať, čerpať, čiahať, čihať, čítať, čkať sa, čmárať, čvirikať; dbať, dávať sa, dobieďzať, dokľpať, domnievať sa, drgať, drúzgať, drúfjať, drúchať, dumať, dvíhať, dýchať; fackať, fárať, fliaskať, fřkať, fřkať, fřľať; gágať, gľgať, gřgať, gřľať; hádať, haťať, hatať, hegať, hľadať, hľasať, hľbať, hľodať, hmatať, hnevať, hodľať, hojdať, hompáľať sa, hrať, hrkať, hrkúľať, hřtať, hvizdať; chovať, chutnať, chýbať, chystať, chytáť; iskať; jachať, jasať, jednať sa; kajáť sa, káľať, kárať, kocháť, kľagať, kľakať si, klaňať sa, klesať, klokať, kľusať, kmitať, kocháť sa, kolembať, konať, kopřcať sa, kotřľať sa, kráťať, krbáľať sa, křeskať, kutať, kvapkať, kyďať, kychať, kyvať; lákať, lakáť sa, lapať, láskať, leptať, liepať sa, lietáť, líškať sa, logať; ľřskať, macáť, máchať, mať, máľať, míňať sa, mľgať, mrkať, mrhať, mykať; namáhať sa, ňuchať, núkať; obávať sa, obecať, odřhať, okřňať sa, omáľať, opáľať, oplývať, osřkať, ostýchať sa, oziabať; padať, páchať, pamáľať sa, pantať sa, párať, pátrať, peľať, pchať, pichať, piškať, plákať, pláľať, plávať, plesať, pliaskať, plieskať, pluskať, plyvať, počítať, počůvať, podobáť sa, pokřšať, pomáhať, porůčať sa, poslřchať, potvárať, potýkať sa, povedáť, poźivať, praskať, prednášať, prisahať, přtať, pykať, přtať sa; rďať, redřkať sa, rozprávať, rúcať, rúhať sa, rumáďzgať, rušať sa; sadať, sáľať, sekať, siahať, siakať, skladať, skřsať, skřmať, skřsať, skytať, slieprať, slýchať, smrkať, smýkať, snívať, spáťať, spievať, spomínať, správať sa, sřkať, starať sa, stavať, stenáť, střhať, stonať, stretáť, striedať, striekať, strieľať, strihať, strřhať, střpať, stvárať, stykať, stýkať sa, súkať, svitať; šepkať, šianať, škrekať, šķřkať, šķřtať, šľahať, šmýkať sa, špárať sa, šplhať sa, šķekať, šķikať, šķikúľať, šřngáť, šřukať, šřurať, šůchať, šůstať, šůškať, švihať; tačkať sa, tárať, tasáť, tažkať si, terřgať sa, třkať, třskať, tkať, tľeskať, triaťať, trhať, trieskať, trmácať, trřfať si, troať, túľať sa, týkať sa, týrať; úfať sa, unůvať sa, utekať, usínať, uzerať sa; váhať, vajatať, valchať, valkať, vešať, vetrať, virgať, vítáť, vnukať, voláť, voňať, vracáť, vrhať, vřeskať, vřtať, vřzgať, všťmať si, vřývať; zabávať sa, zajakať sa, zakášať, zaliečať sa, zaoberať sa, zatřkať, zďať sa, zřpať, zřvať, znať, zřfať si; žehnať, želať, žiadať, žihať, žřhať, žmýkať, žviakať.

Do tejto skupiny patria aj niektoré viacrázové slovesá, ako beháť, lietáť, líhať, máčať, ráňať, váľať, vřďať.

K tejto základnej skupine patria ako výnimky dokonavé slovesá *dať*, *nechať*, *poźičať*. Pravda, počet dokonavých slovies odvodených rozličnými predponami z uvedených nedokonavých slovies je veľmi bohatý. Napr.: *zbaďať*, *obadať sa*; *prebadať*, *vybadať*; *pobodať*, *zbodať*, *ubodať*; *vyčřtať*, *prečřtať*, *začřtať sa*, *rozčřtať sa*, *počřtať si*; *prichystať*, *schystať sa*, *vychystať sa* ... Podobne aj *dodať*, *vyďať*, *rozďať*, *odďať* ...

Všetky uvedené slovesá pokladáme za základné, i keď pri istom počte z nich možno predpokladať, že boli odvodené z mien alebo z citoslovieč príponou *-a-*: *hrať*, *bratať sa*, *líškať sa*, *láskať sa*, *přtať*, *prisahať*, *spievať*, *podobáť sa*; *báchať*, *cengáť*, *drgať*, *fřkať*, *gľgať*, *hegať*, *ľřskať*, *třkať*, *vřzgať* ...

Celá skupina týchto slovíes je relatívne uzavretá, lebo príponou *-a-* sa bezpredponové nedokonavé slovesá už netvorí ani z menných, ani zo slovesných základov. Do tejto skupiny sa dostávajú iba jednotlivé slovesá, ktorých morfe-matické zloženie sa stáva nejasným, napr.: *nutkať, kvokať*, alebo aj slovesá z iných vzorov, pri ktorých prevládajú dublety podľa vzoru *chytať — chytám*, napr.: *rátať, mátať, kutať, oziabať*.

b) Osobitnú skupinu predstavujú nedokonavé deverbatíva utvorené morfémou *-a-* od predponových dokonavých slovíes. Toto je podnes produktívny typ. V odvodzovacom základe nastávajú rozličné vokalické aj konsonantické alter-nácie. Príklady: *zamŕzať, pripiekať, zhasínať, vypínať, začínať, vyčíňať, prerábať, prebárať sa, vystielaať, odhŕňať, porúaať, dosáaať, načierať, umierať, zabárať, podúaať, odvdžaať, poháaať, pretekať, vypúaať, natáaať, namáaať, uvádzať, odlietať, pre-biehať ...*

Z tejto skupiny je však plynulý prechod do základnej skupiny slovíes tohto vzoru, lebo niektoré takto odvodené slovesá dostávajú samostatný význam, a tak sa ich slovotvorná štruktúra zastiera. Príklady: *dobiedzať, dodierať, namáhať sa, namietaať, narábať, narádzať, prednášať, predvíaať, prechádzať sa, prelínať sa, vnukať, zakáaať, zahŕaať sa, zapdchať, zatýkať, zrádzať ...*

c) Otvorenú skupinu tvoria deverbatíva utvorené morfémou *-va-*. Sú to produktívne typy.

Produktívnym typom sú opakovaie slovesá utvorené morfémou *-va-* od základných slovíes, ktorých infinitívny kmeň sa končí na samohlásku. Príklady: *chýbavať, strúhavať, strielavať, prosievať, nosievať, kričievať, kráčať, trpievať, dávať, právať, brávať, orávať, stretávať, ťahávať, pískavať, trúbievať ...*

Takisto je produktívny aj typ opakovaiech slovíes utvorených morfémou *-va-* od predponových dokonavých slovíes, ktoré majú krátku korennú slabiku. Príklady: *vyčesaať — vyčesávať, zabehávať, odčerpávať, vyhľadávať, rozpitávať, podkušievať, zosilnievať, ostarievať, dokončievať, navrtávať, vydievať sa, obehávať, zhladávať, rozpamätávať sa ...*

d) Produktívnym typom sú aj slovesá, ktoré sa tvoria zámenou morfémy *-ova-* morfémou *-úva-*.

Sú to jednak opakovaie slovesá ako *nocúvať, tancúvať, poľúvať, opätúvať, opakúvať, opatrúvať, panúvať, cestúvať, milúvať, zhadzúvať, hodúvať, bubnúvať, vyhlasúvať, usporadúvať ...* (popri *nocovávať, cestovávať, milovávať ...*). Jednak sú to nedokonavé slovesá k predponovým dokonavým slovesám ako *opotrebovať — opotrebuvať, pomenúvať, spracúvať, opamúvať, sprobúvať, zhobľúvať, odmontúvať, rozvalcúvať, premaľúvať ...*

e) Otvorenou skupinou sú nedokonavé slovesá utvorené morfémou *-ka-*. Sú tu tri produktívne typy:

α) slovesá utvorené z citosloviac ako *achkať, jajkať, híkať, božekať, bedákať, lalákať, čvirikať, kikirikať, páckať, Ťlapkať, ujúkať, tapkať sa, krochkať, ločkať sa ...*;

β) slovesá utvorené z iných tvarov ako *tykať, vykať, onikať, bolkať, dzekať* . . . ;
 γ) zdrobnené a expresívne slovesá utvorené zo slovesných základov ako *bavkať sa, tučkať sa, bežkať, chytkať, ležkať, sadkať, papkať, pičkať, klepkať, proskať, robkať, hrabkať, skackať, hrejkať, stojkať, buvinkať, spinkať, krivkať, kyvkať, zvonkať* . . .

Pri niektorých slovesách už nie je jasné morfológické zloženie, a preto ich možno pokladať za neodvodené: *nutkať, habkať, ostkať, šuškať, šepkať, škorkať* . . . Sem patrí aj *stukať* (ktoré súvisí so slovesom *stonať*,) ako aj odvodené *zvonkať* (od slovesa *zvoniť*).

Celý slovesný typ *chytáť* — *chytám* je produktívny.

Vzor rozumieť — rozumiem

Morfemická charakteristika

Do vzoru *rozumieť* — *rozumiem* patria slovesá, ktoré majú infinitívnu tematickú morfému *-ie/je-* a prítomnú tematickú morfému *-ie/ej-*.

Diftongická tematická morféma nemá variant; je pevná aj po dlhej predchádzajúcej slabike: *zrýchliet* — *zrýchlie*, *nervózniet* — *nervóznie*, *múdriet* — *múdríe*, *krásniet* — *krásnie*, *brunátniet* — *brunátnie*, *biedniet* — *biednie*, *vytriezviť* — *vytriezvie* (popri *vytriezviť* — *vytriezvie*), *zdĺžiet* — *zdĺžie*, *mŕtviet* — *mŕtvie* . . . V tomto prípade teda neplatí pravidlo o rytmickom krátení.

Prítomná tematická morféma má v druhej podobe prítomného kmeňa rozšírenú podobu *-ej-*: *rozum-ej-ú*, *rozum-ej-úc*, *rozum-ej-te* . . .

Morfemické členenie je zreteľné pri všetkých slovesách tohto vzoru. Tematické morfémy sa jednoznačne vyčleňujú najmä pri deadjektívach a desubstantívach ako *divieť*, *lačniť*, *zhavranieť*, *odovieť*. Menej zreteľne sa však vyčleňujú v základných slovesách ako *tlieť*, *špieť*, *želiť*, *hovieť si*, *brniť*.

Koreň týchto sloves má vždy rovnakú podobu. Pri odvodených slovesách sa zväčša podľhá nezmenený odvodzovací základ: *jarab-ý* — *jarab-iť sa*, *chorľav-ý* — *chorľav-iť*, *kameň* — *kamen-iť*, *hmyz* — *hmyz-iť* . . .

Iba tvrdé konsonanty na konci odvodzovacieho základu majú zvyčajné striednice: *vlk* — *zvlč-iť*, *pansk-ý* — *spanšt-iť*, *dľh-ý* — *zdľž-iť*, *havran* — *havran-iť*, *ostrážit-ý* — *ostrážit-iť*, *tepl-ý* — *tepl-iť* . . .

Pri niektorých starých slovesách sa dlhá korenná slabika skrátila: *biel-y* — *bel-iť*, *čiern-y* — *čern-iť*, *duž-i* — *duž-iť*, *triezv-y* — *vytriezviť* . . . V novších slovesách sa však korenná slabika neskracuje: *múdr-y* — *múdr-iť*, *príkr-y* — *príkr-iť*, *nervózn-y* — *znervózn-iť* . . .

Zreteľná morfológická stavba sloves tohto vzoru, ako aj minimálny výskyt alternácií v morfémech je základom na súdržnosť vzoru ako celku a na schopnosť byť produktívnym.

Lexikálna charakteristika

Do vzoru *rozumieť* — *rozumiem* patrí veľký počet slovíes. Možno ich rozdeliť do niekoľkých slovotvorných typov, ktoré však nie sú rovnako početné, ba ani rovnako živé.

a) Uzavretú a málo početnú skupinu tvoria základné slovesá. Sú to nedokonavé slovesá; niektoré z nich sú jednovidové. Častejšie sa používajú tieto základné slovesá: *bdiť*, *bronieť*, *civieť*, *cnieť sa*, *čnieť*, *čpieť*, *dľieť* (básn.), *dolieť*, *dŕpnieť*, *hlivieť*, *hovieť si*, *hraniť*, *krniť*, *lpiť* (básn.), *rďieť sa* (básn.), *skvieť sa*, *spieť*, *stariť sa*, *šaliť*, *špieť*, *tľieť*, *úpieť*, *znieť*, *zriť*, *želiť*.

Počet predponových slovíes odvodených od týchto základných slovíes je takisto malý. Niekoľko príkladov: *prebdiť*, *vyzivieť*, *zacnieť sa*, *nabrieť*, *zdoľieť*, *vyhovieť*, *pohovieť si*, *zakrniť*, *zaskvieť sa*, *dospieť*, *uspieť*, *zošaliť*, *utkvieť*, *stľieť*, *doznieť*, *vyznieť*, *raznieť*, *oželiť*, *zželiť sa*.

Sem treba zaradiť aj pôvodne odvodené sloveso *rozumieť* a jeho odvodeniny *porozumieť*, *porozumieť si*, *vyrozumieť*, *dorozumieť sa*.

b) Otvorenú skupinu tvoria deadjektíva. Rozlišujeme tu dva typy.

Prvý typ je produktívny. Patria k nemu slovesá, ktorými sa vyjadruje nadobúdanie vlastností alebo stavu, alebo nadobúdanie väčšej miery vlastnosti alebo stavu. Sem patria aj ich dokonavé vidové páry. Niekedy sa používa len dokonavé sloveso. Príklady: *belieť*, *zbelieť*, *belasieť*, *obelasieť*, *biedniť*, *deravieť*, *divieť*, *dužiť*, *jasniť*, *zjasniť*, *krpatieť*, *zakrpatieť*, *kypieť*, *mŕtvieť*, *pevniť*, *spevniť*, *pyšniť*, *spyšniť*, *silniť*, *zosilniť*, *šedivieť*, *ošedivieť*, *spanštieť*, *zludovieť*, *zdomácnieť*, *zbezzubieť* . . .

Druhý typ už nie je produktívny. Tvoria ho nepočetné slovesá, ktoré majú význam „byť nejakým“. Označuje sa nimi trvanie nejakej vlastnosti alebo stavu. Príklady: *chorieť*, *chorlavieť*, *clivieť*, *bujniť*, *pochabieť sa*, *lačniť*, *strmieť*.

c) Takisto otvorenou skupinou sú zvrätne deadjektíva, ktoré majú význam „výrazne sa javiť nejakým, vynikať niečím.“ Príklady: *belieť sa*, *černieť sa*, *červenieť sa*, *košatiť sa*, *chlpatieť sa*, *strmieť sa* . . . Sem patria aj ich odvodeniny s predponou *za-*: *zabelieť sa*, *začervenieť sa*, *zazelenieť sa* . . .

d) Malú a uzavretú skupinu tvoria slovesá odvodené od iných základov. Zväčša sú to desubstantíva s významom „nadobúdať istú vlastnosť, dostávať sa do istého stavu“. Príklady: *kamenieť*, *skamenieť*, *hmyziť*, *havranieť*, *zhavranieť*, *vľičieť*, *zvlčieť*, *octieť*, *ovdovieť*, *osiriť* . . . Sem patria aj slovesá *osamiť*, *ničiť*, *vyničieť*.

Slovesný typ *rozumieť* — *rozumiem* je produktívny už iba v obmedzenej miere.

Vzor *nieť — nesiem*

Morfematická charakteristika

Do vzoru *nieť — nesiem* patria slovesá, ktoré nemajú infinitívnu tematickú morfému a majú prézntnú tematickú morfému *-ie/0-*, pričom ich koreň sa končí na spoluhlásku.

Prézntná tematická morféma sa vyčleňuje na základe porovnania všetkých tvarov. Diftongická tematická morféma *-ie-* sa spravidla neskracuje, lebo nestojí po dlhej slabike. Výnimku tvorí sloveso *môcť*: *môžem, môžeš, môže, môžeme, môžete*.

Nulový variant prézntnej tematickej morfémy sa vyskytuje len v istých tvaroch: *nes-0-ú, nes-0-úc, nes-0-úci* ... Je to v druhej podobe prézntného kmeňa.

Dôležitou črtou všetkých sloves tohto vzoru je stavba koreňa. Koreň je spravidla jednoslabičný a končí sa spoluhláskou. Slabikotvorný prvok korenej slabiky má pravidelnú kvantitatívnu zmenu: v infinitívnom kmeni je vždy dlhá slabika, ale v prézntnom kmeni je vždy krátka slabika; napr.: *nieť, niesol*, ale: *nesiem, nes, nesúc* ...; *húť, húdol*, ale: *húdiem, húdúc* ...; *tlčť, tlčkol*, ale: *tlčím, tlčť, tlčúc* ... Iba v koreni slovesa *môcť* sa uvedená pravidelnosť narúša: *môcť, mohol, môžem* ...

Spoluhláska na konci koreňa má tieto alternácie:

d/d/s: *ved-ú — ved-ie — vies-t,*

t/t/s: *plet-ú — plet-ie — plies-t,*

k/č/c: *piek-ol — peč-ie — piec-t,*

h/ž/c: *moh-ol — môž-e — môc-t,*

h/ž/z: *strieň-ol — strež-ie — striez-t.*

Tieto slovesá nemajú infinitívnu tematickú morfému. Preto sa niektoré infinitívne tvary tvoria ináč ako pri ostatných vzoroch. Infinitívny kmeň sa nahrádza prézntným kmeňom v trpnom prídastí a v slovesnom podstatnom mene: *nes-ený, nes-enie; peč-ený, peč-enie; strež-ený, strež-enie* ...

Činné prídastie minulú sa tvorilo z prézntného kmeňa príponou *-šť*: *vynes-šť* ... Dnes sa však tento tvar už nepoužíva.

Meniaca sa forma koreňa, ako aj odlišné využívanie kmeňov sú základom istej nepravidelnosti celého vzoru. Tým sa vysvetľuje jeho malá živosť, ako aj prechod jednotlivých sloves z tohto vzoru do iných, morfematicky pravidelnejšie vybudovaných vzorov; napr. slovesá *krásť, brásť, ziasť, skúbsť, strízť* boli vo vývine nahradené slovesami *krádnúť, vybrádnúť, oziabať, skúbať, strihať*.

Lexikálna charakteristika

Vzor *nieť — nesiem* je málo početný. Patrí doň uzavretá skupina základných nedokonavých sloves a ich predponových odvodenín. Bežnejšie sa po-

užívajú tieto bezpredponové slovesá: *hnieť* — *hnetie*, *hriebsť* — *hrebie* (zastar.), *hrýzť* — *hryzie*, *húst* — *hudie*, *liezť* — *lezie*, *miast* — *mätie*, *miest* — *metie*, *mlzť* — *mlzie* (nár.), *môcť* — *môže*, *niest* — *nesie*, *pást* — *pasie*, *piecť* — *pečie*, *pliešť* — *pletie*, *priast* — *pradie*, *rásť* — *rastie*, *rieť* — *rečie*, *striezť* — *strežie*, *tiecť* — *tečie*, *tľcť* — *tľčie*, *triasť* — *trasie*, *viezť* — *vezie*, *viest* — *vedie*, *vliecť* — *vlečie*.

Z predponových sloviess treba uviesť napr. slovesá *pohrýzť*, *zaliezť*, *pomiast sa*, *pomôcť*, *vymôcť*, *vyniešť*, *napást*, *prepást sa*, *upiecť*, *prepiecť sa*, *popliešť sa*, *narásť*, *rozrásť sa*, *odriešť sa*, *natiecť*, *vytľcť*, *potriast*, *uviesť*, *rozviest sa*, *naviesť*, *obliecť*, *vyzliecť*, *odvliecť* ...

Slovesá vzoru *niest* — *nesiem* predstavujú neproduktívny typ. Dnes sa nové slovesá takto už netvoría. Pôvodný počet bezpredponových sloviess tohto vzoru sa zmenšuje. Pri slovesách *striezť* — *strežie* a *hriebsť* — *hrebie* sú spisovné dublety *striehnúť* — *striehne* a *hrabať* — *hrabe*.

Vzor *hynúť* — *hyniem*

Morfematická charakteristika

Do vzoru *hynúť* — *hyniem* patria slovesá, ktoré majú infinitívnu tematickú morfému *-ú/u-* a prízentnú tematickú morfému *-ie/0-*.

Diftongická tematická morféma *-ie-* v prízentných tvaroch sa nikdy neskracuje, keďže predchádzajúca slabika je vždy krátka. Ani kvantitatívna alternácia *ú/u* v infinitívnom kmeni nie je výsledkom rytmického krátania: dlhá tematická morféma *ú* je len v infinitíve, kým v ostatných tvaroch utvorených z infinitívneho kmeňa je krátka tematická morféma *u*.

Nulový variant prízentnej tematickej prípony je len v istých tvaroch: *hyn-0-ú*, *hyn-0-úe*, *hyn-0-úci* ... Je to druhá podoba prízentného kmeňa.

Koreň všetkých sloviess tohto vzoru sa končí na spoluhlásku *n*. Táto spoluhláska sa pred mäkkými vokálmi mení na *ň*. Koreň bezpredponových sloviess tohto vzoru je jednoslabičný: nositeľom slabičnosti je alebo jednoduchá samohláska, alebo slabičná likvida.

Morfematická stavba kmeňa je pri všetkých slovesách tohto vzoru zreteľná. Vyniká najmä pri porovnaní základných a odvodených sloviess ako *minúť* — *mínäť*, *zahrnúť* — *zahňäť*, *napomenúť* — *napomíňať* ...

Lexikálna charakteristika

Do vzoru *hynúť* — *hyniem* patrí len malý počet sloviess. Je to uzavretá skupina základných nedokonavých sloviess: *hynúť*, *hrnúť*, *kanúť*, *kynúť*, *mlanúť*, *plynúť*, *rinúť*, *šinúť*, *tanúť*, *tenúť*, *tonúť*, *vanúť*, *vinúť*. K nim možno pridružiť aj sloveso *dmúť sa*, hoci má v niektorých tvaroch osobitné črty.

Sem patria aj dokonavé slovesá odvodené predponami od uvedených základných slovíes, ako aj predponové slovesá, ktorých bezpredponové základy sa nepoužívajú. Sú to teda jednak dokonavé slovesá ako *zahynúť, vyhynúť, odhŕnúť, zhrnúť, skanúť, pokynúť, uplynúť, vplynúť, pošnúť, vyšnúť, utnúť, odvanúť, privanúť, zvinúť, rozvinúť*, jednak dokonavé slovesá ako *spomenúť si, pripomenúť, napomenúť, opomenúť, odpočívnuť si, vypočívnuť, spočívnuť, vsunúť, vysunúť, zasunúť, presunúť, odsunúť, ustrnúť, nadmúť sa* . . .

Osobitne treba uviesť bezpredponové dokonavé sloveso *minúť* a jeho odvodeniny *vymínúť, minúť sa, pominúť sa*.

Vzor *trieť — triem*

Morfematická charakteristika

Do vzoru *trieť — triem* patria slovesá, ktoré nemajú infinitívnu tematickú morfému a majú prízentnú tematickú morfému *-ie/0-*.

Diftongická prízentná tematická morféma sa nikdy neskracuje, lebo koreň týchto slovíes pozostáva z konsonantickej skupiny zakončenej na konsonant *r*. Iba slovesá *mlieť* a *smieť* majú na konci koreňa inú spoluhlásku. Nulový variant prízentnej tematickej morfémy sa viaže na isté tvary: *tr-0-ú, tr-0-úc, tr-0-úci* . . . Je to v druhej podobe prízentného kmeňa.

Osobitne treba poukázať na sloveso *mlieť* a jeho predponové odvodeniny, lebo ich koreň sa mení. V prízentnom kmeni je slabičný: *me-ie, po-me-ie, zo-me-ie* . .

Morfematická stavba slovíes vzoru *trieť — triem* je priehľadná. Výnimku tvorí sloveso *smieť*, ktoré sa pričlenilo k tomuto vzoru iba v neskoršom vývine.

Lexikálna charakteristika

Počet slovíes vzoru *trieť — triem* je pomerne malý. Patrí sem malá skupina nedokonavých slovíes jednoznačne charakterizovaných osobitným fonematickým zložením koreňa, ako aj pomerne početnejšia skupina dokonavých slovíes odvodených rozličnými predponami od základných bezpredponových slovíes.

Základné slovesá vzoru *trieť — triem* sú tieto: *črieť, driet, mlieť, mrieť, prieť, smieť, striet sa, škrieť, trieť, vriet, zrieť* (= vidieť), *žrieť*.

Ovodené slovesá vzoru *trieť — triem* sú napríklad tieto: *načrieť, odobrieť, pričrieť, začrieť, vydríet, zadrieť, zodrieť sa, rozodrieť, nadrieť sa; zomlieť, domlieť, namlieť, vymlieť, premlieť, premlieť sa, namlieť sa; umrieť, zomrieť, zamrieť, pomrieť, vymrieť, odumrieť; oprieť, zaprieť, odoprieť, vyprieť; zastrieť, prestrieť, rozostrieť; zaškrieť, oškrieť; natrieť, pretrieť, vytrieť, zotrieť, potrieť, rozotrieť, prítrieť sa; zovrieť, navrieť, zavrieť, privrieť, zanevrieť; nazrieť, pozrieť sa, zazrieť, uzrieť, prezrieť, vyzrieť; prežrieť* . . .

Vzor *trieť* — *triem* je neproduktívny. Dnes už takéto nové slovesá nevznikajú. Vo vývine sa pridalo k nemu iba sloveso *smieť*.

Vzor *brať* — *beriem*

Morfematická charakteristika

Do vzoru *brať* — *beriem* patria slovesá, ktoré majú infinitívnu tematickú morfému *-a-* a prezétnú tematickú morfému *-ie/0-*.

Koreň týchto slovíes sa končí na sonórnu spoluhlásku *r, l, n* a vykazuje striedanie nositeľa slabiky *e/0*: *br-at* — *ber-ie*, *stl-at* — *stel-ie*, *hn-at* — *žen-ie*. Iba slovo *orať* má koreň bez alternácie: *or-at* — *or-ie*.

Sloveso *hnať* a jeho predponové odvodeniny majú v koreni ešte konsonantickú alternáciu *h/ž*: *hnať* — *ženie*, *prehnať* — *preženie*, *zahnať sa* — *zaženie sa* . . .

Diftongická tematická morféma *-ie-* sa nikdy neskracuje.

Iba vo vulgárnom expresívnom slovese *srať* (*srať sa*) sa vyskytuje aj monoftongická prezétná tematická morféma *-e-*: *seriem/serem*, *serieš/serieš*, *serie/serie*, *serieme/serieme*, *seriete/seriete*.

Koreň väčšiny slovíes tohto vzoru sa jasne vyčleňuje pri porovnaní základných a odvodených slovíes ako aj iných slov: *brať* — *berie* — *zbierať* — *zbierka* — *zber* — *súbor*; *poslať* — *posielal* — *pošiel* . . .

Lexikálna charakteristika

Do vzoru *brať* — *beriem* patrí uzavretá skupina ôsmich základných nedokonavých slovíes a istý počet dokonavých slovíes odvodených od nich predponami. Sú to tieto základné nedokonavé slovesá (a ich zvrätané deriváty): *brať*, *drať* (*drať sa*), *hnať* (*hnať sa*), *orať*, *prať*, *stlať* (*stlať sa*), *srať*, *žrať* (*žrať sa*). Z odvodených predponových dokonavých slovíes sú bežnejšie tieto: *nabrať*, *obrať*, *vybrať*, *rozobrať*, *dobrať*, *dobrať sa*, *prebrať*, *zobrať*; *odbrať*, *predbrať*, *predbrať sa*, *vydrať*, *nadbrať sa*; *vyhnať*, *zahnať*, *prehnať*, *dohnať*, *zahnať sa*, *rozohnať*, *rozohnať sa*, *zohnať*; *zaorať*, *zaorať si*, *vyorať*, *rozorať*, *naorať sa*, *preorať*; *oprať*, *vyprať*, *preprať*, *naprať sa*; *poslať*, *naslať*, *zaslať*, *vyslať*; *vysrať*, *vysrať sa*, *posrať*, *posrať sa*, *nasrať*, *dosrať sa*; *zožrať*, *prežrať*, *vyžrať*, *dožrať*, *ožrať sa* . . .

Tento vzor nie je produktívny, hoci je z hľadiska morfematického zloženia priehľadný a obsahuje slovesá s vysokou frekvenciou.

Vzor *česať* — *češem*

Morfematická charakteristika

Do vzoru *česať* — *češem* patria slovesá, ktoré majú infinitívnu tematickú morfému *-a-* a prezétnú tematickú morfému *-e/0-*.

Uvedené morfémy sa nemenia. Nulový variant prezétnej tematickej mor-

fémy sa viaže na isté tvary: *češ-0-ú, češ-0-úc, češ-0-úci* . . . Je to v druhej podobe prezentného kmeňa. Ale koreň sloviess vzoru *česať — češem*, pretože sa končí na spoluhlásku alebo skupinu spoluhlások, má rozličné alternácie koncových spoluhlások. Základný konsonant je v infinitívnom kmeni. Sú to tieto alternácie:

t — c: *blíkotať — blíkocce, motať sa — moce sa,*
 d — dz: *vládať — vládze,*
 k — č: *skákať — skáče, plakať — plače,*
 c — č: *sácať — sáče,*
 dz — dž: *hádzatť — hádže, sádzatť — sádže,*
 s — š: *písať — piše, česať — češe,*
 z — ž: *mazať — maže, kľzať sa — kľže sa,*
 ch — š: *páchať — páše, brechať — breše,*
 h — ž: *luhať — luže,*
 sl — šľ: *pošlatť — pošle.*

Okrem toho sa uplatňuje mäkkénie tvrdého *l, n* pred vokálom *e*: *kole*, ale: *kolú*; *pipľa sa*, ale: *pipľú sa*; podobne aj: *pošle*, ale: *pošľú*; *fujne*, ale: *fujnú*; *mazne sa*, ale: *maznú sa*; *stene*, ale: *stenu*.

Morfematická stavba sloviess vzoru *česať — češem* je síce zreteľná, ale jednako nie je tento vzor tvarovo kompaktný. Uvedené alternácie na konci koreňa priečia sa tendencii po stálosti odvodzovaciego základu.

Lexikálna charakteristika

Počet sloviess vzoru *česať — češem* je pomerne veľký. Tieto slovesá však netvoría jednoliatu skupinu. Treba v nich rozlišovať základné slovesá a odvođené slovesá, zväčša desubstantíva.

Do skupiny základných sloviess patria tieto slovesá: *babrať, brblatť, brbtať, brechať, brhlatť, bublatť; cápať, cuclatť, [čümŕatť; čaptať, čarbať, česať, čiapať, čičrať, čliapať, čuchrať, čvachtať sa; dlabatť, dlbatť, dlubatť, dobať, drdlatť, driapať, driemať, drichmatť, drmatť, dubatť, dudlatť, dudrať, dupať; fajrať sa, fŕľatť, fujnať; gabať; habať, hádzatť, hľatť, homrať, hrabať, kuhlatť, hundrať, húžvatť, hľbať; chaabrať, chamrať sa, chápať (sa), chlamať, chľastať, chleptať, chľípať, chmátať, chňiapať, chrápať, chrapľatť, chrchľatť, chročtať, chrúmať, chrúpať, chuchmať, chuchňatť, chvastať sa, chvátatť; jachtať; kapať, kasať, kašľatť, kazať, klamať, klapať, klepať, klopať, klovať, kľzať sa, kmásatť, knísať sa, kolkať, kolísať, kolotať, kopať, kresať, krkvať, kubľatť, kúpať, kuťrať sa, kvákať, kvapať, kvápať, [kŕjvatť; ľamať, ľaptať, ľátať, ľízať, ľuhať, ľípať; mazať, maznať, metať, motať sa, mŕmlatť, muľmlatť, muľmrať; pantať sa, pásať sa, písať, píťvatť, plakať, pratať sa; rehtať, reptatť, revatť, rezatť, rúbať, ruvatť, rýpať; sácať, sádzatť, skákať, slopať, stenať/stonať, strebať, sypať; šepatť, šibať, šípať sa, škamrať, šklbať, škr(i)abať, škrípať, šliapať, [šmatľatť,*

*šnuvať, šomrať, špintat štibrať, štiepať, štipať, štvať, šúpať, šušlať; tápať, tapáť, tepať, tesáť, trblietať sa, trepať, trestať, troskotať, tuľtať; viazať, vládáť; zia-
pať, zobať, zvať; žobrať.*

Niektoré z týchto slovíes majú expresívny ráz a súvisia s citoslovcami onomatopoeickej povahy. Napriek tomu možno ich pokladať za primárne slovesá, lebo ich morfológické zloženie už nie je priezračné.

K tejto skupine slovíes patria aj ich odvodeniny, ako napr.: *babrať sa, zababrať, vybrbtať, zabrechať, počarbať, učesať, podlabať, vydobať, rozdriapať, zadriemať, predrichmať, podudrať si, vydupať, ogabať, zhabať, hádzať sa, nahádzať, vyhltať, zahrabať, zahundrať, zhužvať, pohýbať sa, rozhybať sa, vychlípať, zachrápať, pochvastať sa, vyjachtat, skapať, vykasat, rozkašlat sa, nakázat, oklamať, poklepať, zaklopať, vyklzáť sa, pokmásať, rozknísať sa, pokolísať, rozkopať, zakresať, pokrkvat, okúpať sa, pokvákáť, nakvapať, rozkývať, lámať sa, poldmať, vylízať, nahuť, lípať sa, obúpať, zamazať, pomaznať sa, vymetať, pomotať sa, zamrm lať, ošarpať, opásať sa, rozpísať, vypitvať, poplakať si, poplakať sa, poslať, vyslať, upratať, narevať sa, porezať, vyrúbať, prerovať, porýpať, vysádzať, poskákáť, poslať, vyslopať, nastrebať sa, posypať, pošepkať, vyšibať, pošliapať, naštiepať, pošti pať, našťvať, ošúpať, vytepať, otesať, natrepať, potrestať, stroskotať, utuľtať, zviazať, wládáť, oziabať, vyziapať sa, pozobať, ozvať sa, vyžobrať . . .*

Za desubstantíva pokladáme slovesá odvodené z podstatných mien onomatopoeického rázu, zakončených na *-ot*: *blabotať, bleskotať, blikotať, blkotať, blyskotať, brbotať, brekotať, buchotať, bzukotať, cengotať, cupotať, cvakotať, cvengotať, cvrkotať, člapotať, čurkotať, drkotať, drmotat, dudotať, drupotať, durkotať, džavotať, frjotať, fukotať, gagotať, hahotať sa, chichotať sa, chrapotať, jagotať sa, klapotať, klekotať, klepotať, klokotať, klopotať, kyvotať sa, lalotať, lapotať, lígotať sa, lolotať, lulotať, mekotať, mihotať sa, mrkotať, mrmotať, mumlotať, praskotať, rapotať, rehotať sa, šplachotať, šramotať, štebotať, štrkotať, šuchotať, trepotať sa, trkotať, vrzgotať . . .*

I keď vzor *česať* — *češem* je početný, dnes už vcelku nie je produktívny a ani nemá väčšiu životnosť. Skupina základných slovíes je uzavretá. Taká istá je aj skupina predponových slovíes. Skupina desubstantív typu *buchotať* dnes je už iba minimálne produktívna, lebo takto možno tvoriť nové slovesá iba v expresívnej oblasti. Preto sa takéto nové slovesá vyskytujú zväčša iba v básnickej reči, napr. *iskrotať, mžikotať, dychotať* (HVIEZDOSLAV).

Vo vývine prešlo do vzoru *česať* — *češem* veľmi málo slovíes, napr.: *chápať, kopať, kývať, klamať, lámať*. V novšom období sa vzor *česať* — *češem* takto už nebohacuje.

Opačný pohyb — od vzoru *česať* — *češem* k vzoru *chytat* — *chytám* — je však veľmi silný. V súčasnom jazyku sa prejavuje veľkým množstvom dvojtvarov pri mnohých slovesách. Tento prechod sa však deje v paradigme zasiahnutých slovíes plynule a nerovnomerne. Tak napríklad niektoré slovesá majú základné

tvary z prázentného kmeňa už podľa vzoru *chytat* — *chytám* a iba zriedkavejšie, alebo až úplne periférne sa používajú tvary podľa vzoru *česať* — *češem*, takže patria už celkom do vzoru *chytat* — *chytám*. Sú to napríklad slovesá *hatať*, *kutať*, *lietať*, *mátať*, *páchať*, *rátať* a ich predponové odvodeniny ako *zahatať*, *vykutať*, *pomáhať*, *spáchať*, *narátať*. Iné slovesá majú priam rovnocenné dvojtvary podľa obidvoch vzorov, no predsa len v indikatíve prezenta tvary podľa vzoru *česať* — *češem* sú základné. Preto tieto slovesá zaraďujeme do tohto vzoru. Sú to napríklad slovesá *dupať*, *hltat*, *kvákať*, *látať*, *metať*, *šmatlať*, *špintať*, *štiepať*, *trblietať sa*, *trestať*. Ďalšie slovesá majú základné tvary prezenta podľa vzoru *česať* — *češem*, ale popritom majú zriedkavé a okrajové tvary aj podľa vzoru *chytat* — *chytám*. Sem patria aj slovesá, ktoré majú isté tvary výlučne podľa vzoru *česať* — *češem*, iné však prevažne alebo aj výlučne podľa vzoru *chytat* — *chytám*. Všetky tieto slovesá zaraďujeme do vzoru *česať* — *češem*. Sú to napríklad slovesá *brechať*, *driemať*, *drmať*, *hundrať*, *rapotať*.

Minimálna produktivita slovo tvorného typu *buchotať* a prechod mnohých sloviess k inému produktívnemu vzoru je príznakom, že vzor *česať* — *češem* je dnes už v rozklade. Tento rozpad vzoru podporujú aj konsonantické alternácie v rámci kmeňa, ako *pišať* — *piše*, *buchotať* — *buchoce* . . ., hoci na druhej strane práve v rámci tohto vzoru sa tieto alternácie využívajú v oblasti expresivity; napr.: *látam/láčem*, *trestám/trescem* v nociónálnej oblasti, ale len *lácem*, *vylácem*, *trescem* v expresívnej oblasti.

Vzor *žať* — *žnem*

Morfematická charakteristika

Do vzoru *žať* — *žnem* patria slovesá, ktoré nemajú infinitívnu tematickú morfému a majú prázentnú tematickú morfému *-e/0-*. Nulová tematická morféma je v druhej podobe prázentného kmeňa.

Koreň sloviess vzoru *žať* — *žnem* obsahuje dva rozličné typy variantov pôvodných nazál: v prázentnom kmeni sú to konsonantické varianty *n*, *m*, kým v infinitívnom kmeni sú to vokalické varianty *a*, *ä*, takže možno hovoriť o alternáciách *a*, *ä/n*, *m* v rámci koreňa: *ža-t/žn-e*, *pä-t/pm-e*, *ja-t/jm-e*. Vokalický variant je striednicou pôvodnej slabičnej nazály pred konsonantom.

Základný konsonant koreňnej slabiky sa zväčša zachováva. Len v slovesách zo základu *jať* sú alternácie: *pojať* — *pojme*, *najať*, *objať*; *sňať* — *sníme*, *vyňať* — *vyjme*, *poňať* — *pojme*, *odňať* — *odníme* . . . Osobitný prípad je v slovese *vziať* — *vezme*, kde máme v infinitíve diftongicky zakončený základ. Tento diftong *ia* je vlastne kmeňom, lebo ide o predponové sloveso: *vziať* — *vezme* — *vezmú*.

Morfematické členenie sloviess vzoru *žať* — *žnem* je síce zreteľné, ale nevykazuje trojitosť (koreň, tematická morféma, gramatická morféma), ktorá je charakteristická pre stavbu živých slovesných typov.

Lexikálna charakteristika

Do vzoru *žať* — *žnem* patrí uzavretá skupina bezpredponových a predponových sloviess, ktoré sa zoskupujú okolo piatich slovesných základov:

1. -*čať*: *začať, začať sa, načať, počať*;
2. -*jať*: *jať, jať sa, najať, prijať, prijať sa, prejať, zajať, dojať, pojať, objať, sňať, zosňať, odňať, poňať, vyňať, ujať sa, vziať, prevziať, zavziať si*;
3. -*päť*: *napäť, zapäť, vypäť, pripäť, prepäť, odopäť, rozopäť, vypäť sa, napäť sa, vzopäť sa*;
4. -*žať*¹: *žať (= kosiť), požať, nažať, vyžať, zožať, odžať*;
5. -*žať*²: *zažať, zažať sa, rozžať, rozžať sa*.

Slovesá vzoru *žať* — *žnem* sú osihoteným slovotvorným typom. Celý vzor je neproduktívny.

Vzor *chudnúť* — *chudnem*

Morfematická charakteristika

Do vzoru *chudnúť* — *chudnem* patria slovesá, ktoré majú infinitívnu tematickú morfému -*ú-* a prézntnú tematickú morfému -*e|0-*. Koreň týchto sloviess je vždy zatvorený, ale medzi koreňom a tematickou morfému je modifikačná morféma -*n/ň-*.

Infinitívna tematická morféma -*ú-* sa po dlhej slabike skrakuje: *viaznuť, striehnuť, vyčrdnúť, míznuť, vládnuť, fúknúť, dýchnuť* . . . V istých tvaroch však niet modifikačných morfém: *chud-ol, chud-la, chud-li, pad-ol, pad-la, pad-li* . . .

V staršom spisovnom úze (ešte v kodifikácii J. Damborského v tridsiatych rokoch) boli bežné aj tvary *chudnuť, miednuť, padnuť* a pod., tak ako v dnešnom úze sú dvojtvary *starnuť/starol, ostarnuť/ostarol, prestarnuť/prestarol*. Modifikačná morféma teda nevypadávala priamočiaro v tvaroch minulého času a podmieňovacieho spôsobu.

Koreň všetkých sem patriacich sloviess je slabičný a končí sa na neslabičnú spoluhlásku: *bod-núť, star-núť, žas-núť* . . . Jadrom slabiky môže však byť aj slabičná spoluhláska *r, ř, l, ľ*: *mrznúť, trpnúť, glgnúť, plznúť* . . .

Morfematická stavba všetkých sloviess vzoru *chudnúť* — *chudnem* je zreteľná. Všetky morfémy sa jasne vyčleňujú. Na tejto vlastnosti spočíva živosť vzoru.

Lexikálna charakteristika

Počet sloviess patriacich do vzoru *chudnúť* — *chudnem* je veľký. Tieto slovesá sa rozdeľujú na niekoľko slovotvorných typov, ktoré však nie sú rovnako živé.

Prvý slovotvorný typ vzoru *chudnúť* — *chudnem* tvoria základné nedokonavé slovesá. Sú to staré slovesá, ktoré zväčša súvisia s menami, ale sa nepokladajú za odvodené od nich. To sú slovesá ako *brdnúť, dochnúť, drhnúť, hasnúť, chradnúť, chrtpnúť, kradnúť, krehnúť, kvitnúť, lesknúť sa, liahnúť sa, lipnúť, lisnúť sa, míznuť, mrknúť, mrznúť, (na)brznúť, (na)dchnúť, plznúť, prahnúť, pŕchnuť*,

puchnúť, schnúť, smudnúť, strichnúť, stydnúť, tísnuť, típnuť, vädnuť, viaznuť, vládnúť, ziabnuť, žasnúť.

Sem patrí aj sloveso *pnúť* a jeho odvodeniny ako *napnúť, vypnúť, upnúť* . . .

Sem patria aj predponové dokonavé odvodeniny týchto základných slovíčok; napr.: *vybŕdnúť, zabŕdnúť, podochnúť, vydrhnúť, nadrhnuť sa, zhasnúť, zachrípnúť, ukradnúť, vykradnúť sa, skrahnúť, zakvitnúť, vyliahnúť sa, zmiznúť, zmrknúť sa, omrknúť, vymrznúť, primrznúť, namrznúť sa, vydochnúť, vyplznúť, spuchnúť, odpuchnúť, preschnúť, prismudnúť, vystriehnúť, potisnúť, zatisnúť, pritisnúť sa, stŕpnúť, zvädnúť, uviaznuť, ovládnuť, vyziabnuť, užasnúť* . . .

Niektoré sem patriace slovesá používame spravidla len ako predponové (dokonavé): *potknúť sa, vytknúť (si ruku), nabrznúť, nadchnúť, predchnúť, usnúť, zatknúť, primknúť sa* . . .

Osobitne treba uviesť sloveso *hnúť* a jeho odvodeniny *hnúť sa, pohnúť, pohnúť sa, prehnúť* . . .

Tento slovotvorný typ už nie je produktívny. Takto sa už nové nedokonavé slovesá netvoría.

Druhý slovotvorný typ vzoru *chudnúť* — *chudnem* tvoria dokonavé slovesá, ktoré pokladáme za pendanty bezpredponových slovíčok zakončených na *-at, -iť, -ieť, -ovať*: *pad-at* — *pad-núť, chňap-iť* — *chňap-núť, vrt-ieť* — *zvt-núť, odhadovať* — *odhad-núť* . . .

Sem patrí veľa slovíčok s rozličnými odtienkami priebehu deja; napr.: *bliknúť, blysknúť sa, bodnúť, brinknúť, crknúť, cúvnuť, čiahnuť, dýchnuť, fľochnúť, chľápnúť, klaknúť si, klesnúť, klopnúť, kýchnuť, lahnúť si, liznúť si, mihnúť sa, myknúť sa, pichnúť, puknúť, rieknúť (zastar.), siahnúť, seknúť, slznúť, svitnúť, šľapnúť, šmyknúť sa, vrhnúť* . . .

Patria sem aj predponové odvodeniny slovíčok uvedenej skupiny, ako *prebodnúť, zabodnúť, dočiahnuť, vydýchnuť, uchľápnúť si, pokľaknúť si, sklesnúť, zalaľnúť si, odmyknúť sa, zapichnúť, prepuknúť, vyrieknuť, zarieknuť sa, zasiahnuť, odseknúť, zašľapnúť, pošmyknúť sa, vyvrhnúť, zaliznúť si, zapriahnúť* . . .

Táto skupina slovíčok predstavuje produktívny slovotvorný typ. Takto sa tvoria dokonavé slovesá momentálneho významu, najmä z onomatopoických základov, ako napr.: *hrknúť, krachnúť, muknúť, pípnúť, ťapnúť, šustnúť, risknúť, tresknúť, ťtiknúť, aduťnúť, ťachnúť si, ťrcnúť*. Niektoré z nich sú slangové.

Tretí slovotvorný typ vzoru *chudnúť* — *chudnem* tvoria nedokonavé predponové slovesá utvorené od základov primárnych adjektív. Je to početná skupina slovíčok, ako napr.: *slabnúť, starnúť, mladnúť, chabnúť, hrubnúť, hrdnúť, hnednúť, blednúť, chudnúť, rudnúť, ťednúť, tvrdnúť, mäknúť, tuhnuť, ťichnuť, hluchnúť, tenknúť, horknúť, melknúť, sladnúť, rednúť, hustnúť, krotnúť, vlnnúť, ťltnúť, zlatnúť, pustnúť, bohatnúť, tmavnúť* . . .

Sem patria aj zvrtné slovesá *hnednúť sa* a *ťltnúť sa*; majú iný význam ako nezvrtné slovesá *hnednúť* a *ťltnúť*.

Takisto sem patria aj predponové slovesá ako *zbohatnúť*, *zostarnúť*, *zatrýpknuť*, *zahnednúť sa*, ktoré predstavujú vidové protiklady k základným slovesám tejto skupiny.

Do tohto typu sa zaraďujú aj slovesá *hladnúť* a *chladnúť*, i keď ich morfológická stavba je trochu odlišná, lebo tieto slovesá súvisia nielen so substantívami *hlad*, *chlad*, ale aj s adjektívami *hladný*, *chladný*.

Tento tretí slovo tvorný typ slovíes vzoru *chudnúť* — *chudnem* dnes už nie je produktívny, i keď je zastúpený pomerne veľkým počtom slovíes.

Súhrnne treba konštatovať o vzore *chudnúť* — *chudnem*, že dnes je už len okrajovo produktívny, a to iba v expresívnej oblasti: vždy ide o nové slovesá alebo onomatopoického rázu ako *pacnúť*, *brmnúť*, alebo slangového zafarbenia ako *risknúť*, *šachnúť si*.

Vzor *žuť* — *žujem*

Morfologická charakteristika

Do vzoru *žuť* — *žujem* patria slovesá, ktoré ne majú infinitívnu tematickú morfému, ale ktoré majú prízmennú tematickú morfému *-e/ŕ-*.

Koreň slovíes tohto vzoru sa končí na jednoduchú krátku samohlásku *i* (*y*), *u*, *a*, napr.: *ži-t*, *kry-t*, *ču-t*, *sa-t*, alebo sa končí na dvojhĺasku *ie*, *ia*, napr.: *plie-t*, *kľia-t*.

Koreň slovíes tohto vzoru má alternácie: diftongické nositele slabiky sa striedajú s monoftongickými: *ie-e*, *ia-a*, *ia-e*.

V prízmenných tvaroch sa koreň týchto slovíes rozširuje o spoluhlásku *j*: *žuj-e*, *kryj-e*, *čuj-e*, *saj-e*, *plej-e*, *kľaj-e*, *sej-e*. Rozšírený variant koreňa je vo všetkých prízmenných tvaroch: *žuj-e*, *žuj-úe*, *žuj-úci*. Rozšírený základ slúži niekedy aj odvodzovaniu slov ako *čujný*, *kujný*, *sejba*, *pijan* ...

Morfologická stavba týchto slovíes je síce zreteľná, ale v koreni slov sú osobitné alternácie, čo je na prekážku životnosti celého vzoru.

Lexikálna charakteristika

Počet slovíes patriacich do vzoru *žuť* — *žujem* je pomerne malý. Ide tu o uzavretú malú skupinu základných nedokonavých slovíes a o ich odvodeniny. Všetky slovesá vzoru *žuť* — *žujem* možno rozdeliť na skupiny podľa samohlásky na konci koreňa.

i: *biť*, *hniť*, *piť*, *šiť*, *žiť*, *viť* a ich odvodeniny, ako napr.: *biť sa*, *nabiť*, *zabiť*, *zhniť*, *pohniť*, *vypiť*, *zapiť*, *popiť*, *opit sa*, *upit si*, *prižiť*, *užiť*, *prežiť*, *užiť*, *dožiť sa*, *uvit*, *zvit*, *navit sa* ...

y: *kryť*, *myť*, *nyť* (básn.), *ryť*, *vyť* a ich odvodeniny, ako napr.: *zakryť*, *odokryť*, *umyť*, *zmyť*, *vyryť*, *rozryť*, *zavýť* ...

Sem patria aj slovesá *dobyť*, *vydobyť*.

u: *čut, drut, klut, kut, plut, psut, rut sa, žut* a ich odvodeniny, ako napr.: *očut, počut, začut, drut sa, odut sa, zadut, vyklut sa, okut, skut, naplút, poplút si, vyplút, popsut, zopsut, zopsut sa, požut* . . . Sem patria aj slovesá *obut, obut sa, vyzut, vyzut sa, prezut, prezut sa*. Slovesá *počut* a *očut* (nár.) sú nedokonavé. Slovesá *kut, žut, snut* majú dublety: *kovať, žuvať, snovať*.

a: *sať* a jeho odvodeniny, ako napr.: *nasat, nasat sa, vysat, prisat sa* . . .

ie/e: *diet, diet sa, chviet sa, pliet, spiet, zriet* (= stávať sa zrelým) a ich odvodeniny, ako napr.: *podiet, odiet, podiet sa, odiet sa, zaodiet sa, zachviet sa, rozochviet sa, vypliet, dospieť, vyspieť, prospieť, uspieť, dozrieť, prezrieť* . . .

ia: *diať sa, hriať, liať, siať, smiať sa, viať* a ich odvodeniny, ako napr.: *zakliať, prekliať, nakliať, nakliať sa, popriať* . . .

Slovesá vzoru *žut* — *žujem* predstavujú výrazný slovtvorný typ, ale dnes už takéto nové základné slovesá nevznikajú. Preto vzor *žut* — *žujem* je neproduktívny. Ale tento vzor sa drží ako pevná morfológická jednotka, lebo sú v ňom slovesá s vysokou frekvenciou.

Vzor *pracovať* — *pracujem*

Morfematická charakteristika

Do vzoru *pracovať* — *pracujem* patria slovesá, ktoré majú infinitívnu tematickú morfému *-a-* a prítomnú tematickú morfému *-e/0-*, pričom medzi koreňom a týmito morfémmi je modifikačná morféma *-ov/uj-*.

Koreň týchto slovík sa najčastejšie končí na jednu spoluhlásku alebo zriedkavejšie na skupinu spoluhlások; napr.: *räbovať, pracovať, bačovať, vyradovať, kefovať, legovať, dlhovať, bojovať, blokováť, milovať, maľovať, chrómováť, oponovať, kupovať, odporovať, lísovať, pašovať, lutovať, renovovať, frézovať, znižovať, fixovať, filmovať, vandrovať, lumpovať, figľovať, burcovať, drancovať, mordovať, uisťovať, premiestňovať, premiestňovať, skrásťovať* . . .

Zriedkavo sa korenná morféma prevzatých slovík končí na samohlásku *u, i* alebo *e*: *deštru-ovať, distribu-ovať, evaku-ovať, fluktu-ovať, inštru-ovať, konštitu-ovať, menštru-ovať, interview-ovať*, (vysl. *intervju-ovať*); *prémi-ovať, vari-ovať, asoci-ovať, disoci-ovať, porci-ovať; rekre-ovať sa* . . .

V celom rade prevzatých slovík sa ku koreňu pripína formant *-iz-*, takže vznikajú slovesá zakončené na *-izovať*: *aktivizovať, alkalizovať, arizovať, atomizovať, automatizovať, botanizovať, centralizovať, demilitarizovať, detronizovať, elektrizovať, formalizovať, harmonizovať, ionizovať, jarovizovať, kalmetizovať, kolonizovať, kryštalizovať, mechanizovať, mobilizovať, nivelizovať, organizovať, pasivizovať, polarizovať, rajonizovať, systemizovať, teoretizovať, terorizovať, vitalizovať, vulgarizovať, vulkanizovať* . . .

Tieto slovesá pokladáme zo slovtvorného hľadiska už za čiastočne zdomáčené. Ale slovesá zakončené na *-irovať* ostávajú aj z tohto hľadiska cudzími;

napr.: *maštrovať, varírovať, frizúrovať, ženírovať sa, bazírovať, tupírovať sa, drezúrovať, kurírovať, masírovať, lažírovať, margírovať, polírovať.*

Odvodzovacia morféma *-ov-* je charakteristická pre všetky slovesá vzoru *pracovať — pracujem*. Jej charakter sa ukazuje aj tým, že v niektorých prípadoch ostáva v odvodzovacom základe: *cestov-ať — cestov-ný, bojov-ať — bojov-ný, pracov-ať — pracov-ný, hodov-ať — hodov-ník, stolov-ať — stolov-ník, harcov-ať — harcov-ník ...*

Morfematická stavba všetkých slovíes vzoru *pracovať — pracujem* je zreteľná. Výrazná je najmä odvodzovacia morféma *-ov-*, ktorá je najživšia slovesná odvodzovacia morféma vôbec.

Levikálna charakteristika

Do vzoru *pracovať — pracujem* priraduje sa veľký počet slovíes patriacich do rozličných slovotvorných typov. Treba rozlišovať jednak základné, jednak deverbatívne a jednak desubstantívne slovesá.

Základných slovíes je tu však pomerne málo. Všetky sa dostali k tomuto vzoru až vo vývine jazyka. Napr. slovesá *kovať, sňovať*, ktoré majú aj varianty *kuť, snuť*, mali pôvodne iné časovanie. Po strate motivácie pokladáme dnes za neodvodené aj tieto slovesá: *ďakovať, ľutovať, obcováť, rokováť, venovať, žalovať ...* Veľa prevzatých slovíes má zakončenie na *-ovať*. Zo starších, už zdomácnených slovíes možno uviesť slovesá *dulovať, ryžovať, rabovať, košťovať, hamovať, banovať, ratovať, rukovať ...* Menej zdomácnené sú slovesá ako *rolovať, restovať, pikovať, laborovať, žalovať, šikovať, ramovať, kastrovať, kondolovať, gratulovať, mizovať, jódlovať, lobovať, ignorovať, refundovať, habilitovať, perforovať, provokovať*. Nie celkom zdomácnené alebo vôbec nezdomácnené sú slovesá zakončené na *-izovať* a *-írovať*: *kandizovať, praktizovať, arizovať, kurižovať, kopírovať, forstírovať, polkrovať ...*

Aj skupina neodvodených slovíes na *-ovať* je teda otvorená, i keď sa dopĺňa najčastejšie len prevzatými jednotkami a jednotlivými domácimi slovesami, ktoré strácajú motivovanosť.

Deverbátiva sa rozdeľujú na dve skupiny.

Produktívnu a početnú skupinu tvoria nedokonavé slovesá, ktoré sú utvorené príponou *-ovať* od predponových dokonavých slovíes zakončených na *-iť*: *vybaľiť — vybaľovať, nastolovať, zadelovať, zahaľovať, unavovať, zaručovať, prerušovať, oslepovať, zastavovať, potešovať, poučovať, určovať, uvedomovať si, odruševňovať, zafajčovať, rozohňovať, strpčovať ...* Dlhá korenná slabika sa skraca: *skrátiť — skracovať, predĺžiť — predlžovať, nanútiť — nanucovať, okrášľiť — okrašľovať ...*

Produktívnu, ale menej početnú skupinu tvoria nedokonavé slovesá, ktoré sa tvoria príponou *-ovať* od predponových slovíes zakončených na *-ať* alebo *-núť*, ak tieto základné slovesá majú v koreni dlhú slabiku (v odvodených

slovesách sa skrakuje): *vyčítať* — *vyčítovať*, *vyžadovať*, *rozduchovať*, *rozhadzovať*, *pohvizdovať si*, *vyhutovať*, *opisovať*, *odfukovať* . . . ; *oddýchnuť si* — *oddychovať si*, *okrikovať*, *vyplakovať*, *vystrekovať*, *zasahovať*, *dočahovať* . . .

Takisto produktívnu a veľmi početnú skupinu tvoria nedokonavé slovesá utvorené príponou *-ovať* zo substantívnych základov. Tu možno rozlišovať niekoľko typov.

Desubstantíva s významom „robiť to, čo vyjadruje základné podstatné meno“ sú časté: *pracovať*, *bodkovať*, *kúskovať*, *skicovať*, *štočkováť*, *modelovať*, *linkovať*, *štrajkovať*, *plánovať*, *centrovať*, *faulovať*, *kopcovať*, *stohovať*, *obchodovať*, *slabikovať*, *jamkovať*, *zúbkovať*, *bilancovať* . . . Sem patria aj ich odvodeniny ako *vypracovať*, *zapracovať sa*, *napracovať sa*, *odpracovať* . . .

Desubstantíva s významom „opatriť tým, čo sa vyjadruje základným podstatným menom“ sú tiež časté: *menovať*, *kolkovať*, *známkovať*, *biľagovať*, *ryhovať*, *pečiatkovať*, *číslovať*, *šifrovať*, *olejovať*, *nikkovať*, *chrómováť*, *črtnovať*, *lakovať*, *asfaltovať*, *puďrovať*, *naftalínovať*, *popaprikovať*, *pocukrovať* . . . Sem patria aj ich odvodeniny ako *menovať sa*, *vymenovať*, *premenovať*, *okolkovať*, *naolejovať*, *ponikkovať*, *napuďrovať sa* . . .

Desubstantíva s významom „používať ako nástroj, prostriedok to, čo sa pomenúva základným podstatným menom“ sú veľmi časté: *valcovať*, *kefovať*, *skrutkovať*, *gumovať*, *palicovať*, *bičovať*, *kameňovať*, *plečkovať*, *háčkovať*, *betónovať*, *bagrovať*, *röntgenovať*, *filmovať*, *gajdovať*, *telefonovať*, *veslovať*, *člnkovať sa*, *lyžovať sa*, *sánkovať sa*, *telegrafovať*, *špachtľovať*, *čakanovať*, *ryľovať*, *lyžičkovať sa*, *košíčkovať sa* . . . Aj ich odvodeniny sú časté; napr.: *povalcovať*, *vykefovať*, *zbičovať*, *priháčkovať*, *nafilmovať* . . .

Desubstantíva s významom „byť tým, čo sa pomenúva podstatným menom“ sú už menej časté: *bačovať*, *gazdovať*, *učiteľovať*, *šoférovať*, *riadiťelovať*, *kňazovať*, *predsedovať*, *hostovať*, *panovať*, *kraľovať*, *kibicovať* . . . K nim sú odvodeniny *lobačovať*, *pregazdovať*, *vygazdovať*, *opanovať*, *pokibicovať si* . . .

Desubstantíva s významom „správať sa alebo vydávať sa za to, čo sa pomenúva podstatným menom“ sú zriedkavé: *bašovať*, *bratříčkovať sa* . . .

Desubstantíva s významom „používať ako oslovenie základné podstatné meno“ sú tiež časté: *slečinkovať*, *dušinkovať*, *strýčkovať sa*, *gazdíčkovať sa*, *kmotříčkovať sa*, *švagríčkovať sa*, *mamičkovať sa* . . .

Veľmi časté sú desubstantíva, ktorými sa vyjadrujú deje vyplývajúce z podstaty základného substantíva: *nocovať*, *zimovať*, *letovať*, *sviatkovať*, *parkovať*, *triumfovať*, *knihovať*, *lícovať*, *žrebovať*, *stopovať*, *žalárovať*, *kádrovať*, *prémiovať*, *obedovať*, *raňajkovať*, *desiatovať*, *olovrantovať* . . . Podobne aj ich odvodeniny ako *prenocovať*, *prezimovať*, *zaparkovať*, *vystopovať*, *prekádrovať*, *naobedovať sa* . . .

K odvodeným slovesám patrí aj väčšina slovíes zakončených na *-izovať*; napr.: *kompletizovať*, *aziomatizovať*, *aromatizovať*, *amortizovať*, *romantizovať*,

civilizovať, barbarizovať, motorizovať, revolucionizovať, boľševizovať, kolorizovať, vitamínizovať, nazalizovať, realizovať, politizovať ... Zriedkavejšie sú odvodeniny ako skompletizovať, scivilizovať, prepolitizovať, odpolitizovať sa, napolitizovať sa, zapolitizovať si ...

Všetky tri základné skupiny slovíes tohto vzoru — [prevzaté neodvodené, potom deverbatívne a napokon desubstantívne nedokonavé slovesá na *-ovať* — sú podnes veľmi produktívne. Preto slovesá vzoru *pracovať* — *pracujem* predstavujú morfológický typ, ktorý v celej miere slúži na tvorenie nových nedokonavých slovíes z domácich aj prevzatých základov.

Vzor *robiť* — *robím*

Morfematická charakteristika

Do vzoru *robiť* — *robím* patria slovesá, ktoré majú infinitívnu tematickú morfému *-i-* a prézntnú tematickú morfému *-i/0-*.

Prézntná tematická morféma *-i-* sa skrakuje po dlhej slabike: *bráni, kúpi, plieni, nôti, tiši, pýši sa, hľbi, kŕmi ...*

Nulový variant prézntnej tematickej morfémy je v istých tvaroch: *pros-0-ia, pros-0-iac, pros-0-iaci ...* Je to v druhej podobe prézntného kmeňa.

Koreň slovíes vzoru *robiť* — *robím* sa končí vždy na spoluhlásku alebo skupinu spoluhlások: *robiť, bočiť, hodiť, brožiť, soliť, lomíť, chrániť, lapíť, boríť, nosíť, krušiť, krotíť, loviť, loziť, vážiť; masíť, hyzdiť, mliaždiť, šantíť, fajčiť, mäkčiť, uplatniť, básniť, ctiť, zľudštiť, nemčiť, slovenčiť, maďarčiť, poľštiť ...* Na konci koreňa nemôže byť iba tvrdá spoluhláska *k, g, h, ch, t, d, n, l.*

Morfematická stavba slovíes vzoru *robiť* — *robím* je priehľadná. Tematické morfémy sa vyčleňujú aj pri základných slovesách, najmä porovnaním so slovami, ktoré sú od nich odvodené; napr.: *prosiť* — *prošba, nosíť* — *vymášať, krútiť* — *skrutka ...*

Lexikálna charakteristika

Počet slovíes vzoru *robiť* — *robím* je veľký. Patrí sem niekoľko slovo tvorných typov. Rozlišujú sa najmä základné slovesá a odvodené slovesá.

Skupina základných slovíes podľa vzoru *robiť* — *robím* je síce veľká, ale už nie je produktívna. Rozlišujú sa pritom nedokonavé a dokonavé slovesá.

Nedokonavé základné slovesá sú napr.: *bažiť, bedliť, boríť, brieždiť sa, cediť, ceriť, cibriť, cítiť, cúdiť, čeriť, daríť sa, dáviť, dojiť, duríť, dusiť, dychtiť, gániť, hniť, hojiť, hovoriť, hroziť, hubiť, chýliť sa, kadíť, kojiť (= ukájať), kriesiť, kropiť, kvliť, lieníť sa, lomíť, ľubiť, mrholiť, nátiť, páčiť sa, páliť, patriť, prosiť, prýštiť sa, ráčiť, razíť, riešiť, rodiť, robiť, rútiť sa, škeriť sa, snežiť, snoriť, soptiť, špiť, tratiť, učiť (sa), údiť, vábiť, valíť, veľiť, volíť, zúriť, žičiť, žmolíť ...* Sem možno zaradiť aj viacrázové slovesá *chodiť, loziť, nosíť, vodiť, vozíť.*

Dokonavé základné slovesá sú napr.: *hodit, chopit sa, chytiť, kúpiť, kročiť, lapit, nadabíť, pustiť, skočiť, slúbiť, sotit, streliť, stúpiť, šmarit, trafiť, zásobiť, vrátiť* . . .

Sem patria aj odvodeniny z obidvoch skupín ako *nabažiť sa, rozbrieždiť sa, precediť, vyceriť, zactiť, šceriť, vyčuriť, vzkriesiť, lomíť sa, vyzáráť sa, požmolit, zahodiť, odkúpiť; pustiť sa, poskočiť si, pristábiť, položiť, navrátiť* . . .

Ovodené slovesá sa rozčleňujú na niekoľko nerovnako početných typov.

Deverbatíva s významom kauzatív sú málo početné, napr.: *budiť, vzbudiť, hasiť, zahasit, hubiť (k hynúť), vyhubiť, položiť, napojiť, posadiť, postaviť, točiť, roztočiť, varit, uvarit, trápiť, potrápiť, utrápiť, poviesit*.

Deadjektíva s významom faktív „robiť, resp. urobiť niekoho, niečo takým, aký význam má základné adjektívum“ sú početné. Používajú sa najmä predponové slovesá. Niekoľko príkladov: *osladiť, zamokriť, sušiť, vysušiť, obohatiť, ochudobniť, plniť, zaplniť, vyprázdniť, poštátniť, znárodniť, krátiť, skrátiť, dlžiť, predlžiť, zvýšiť, znížiť, hľbiť, prehľbiť, štrit, rozšíriť, zúžiť, kriviť, skriviť, mäkkčiť, zmäkkčiť, znervózniť, uzdraviť, poslovenčiť, zúrodniť, hotoviť, kysliť, osvojiť si, plašiť, zavodniť, rýchlitiť, urýchlitiť, scudzitiť, sýtiť, nasýtiť* . . . Tento slovtvorný typ je produktívny.

Deadjektíva s významom „nadobudnúť, resp. nadobúdať vlastnosť vyjadrenú základným adjektívom“ sú tiež časté. Sú to zvrätne slovesá, ktoré súvisia s nezvratnými slovesami predohádzajúceho typu. Niekoľko príkladov: *jasniť sa, vyjasniť sa, kriviť sa, pokúsiť sa, krátiť sa, skrátiť sa, tupiť sa, otupiť sa, čistiť sa, prečistiť sa, gulatiť sa, otepliť sa, chladit sa, schladit sa, upevniť sa, skrvavit sa, zlepšiť sa, zhoršiť sa, osamostatniť sa, udomácnit sa, pripodobniť sa*. Sem patrí aj sloveso *strmiť sa*. Aj tento slovtvorný typ je produktívny.

Desubstantíva s významom „opatriť niečo niečím“ sú veľmi časté. Sú to činnostné prechodné slovesá, napr.: *farbiť, glejiť, soliť, cukriť, papričiť, mastiť, striebriť, zlátiť, škrobiť, mydlitiť, smolitiť, hnojiť, vápniť, čepčiť, venčiť, zásobiť, ozdobiť, šatitiť, sliniť, leštiť, dláždiť, okridliť, zaskliť, ozubiť, raniť, úhorit, uzdiť, vlašitiť, zareťazitiť, zazužitiť, zazubadliť* . . . Sem patria aj ich odvodeniny, ako *zafarbiť, naglejiť, osolitiť, presolitiť, zasolitiť, pocukriť, popapričiť, omastiť, zamastiť* . . . Je to produktívny slovtvorný typ.

Desubstantíva s významom „byť tým alebo správať sa tak ako to, čo sa pomenúva základným substantívom“ tvoria početnú skupinu. Príklady: *vlaďáriť, tokáriť, drotáriť, šafáriť, hrobáriť, novotáriť, roľníciť, sedliačiť, bantčiť, vojenčiť, mládenčiť, dievčiť, vdovčiť, paholkiť, hájníciť, mlynárčiť, valašiť, pltničiť, slážiť, nádenňičiť, susediť, súperitiť, cigániť, vltaziť, vlastenčiť, kupčiť, mátožiť, farmáriť, felčiaritiť, rybáriť* . . .

Podobný význam majú aj zvrätne slovesá *blázniť sa, chlapitiť sa, kamarátiť sa, kmotriť sa, čertitiť sa, myšiť sa, kokošiť sa, pániť sa, ježiť sa* . . .

Obidve tieto skupiny desubstantív sú produktívne.

Veľmi bohatú skupinu tvoria desubstantíva, ktorými sa vyjadrujú deje vyplývajúce z podstaty veci pomenovanej základným substantívom. Sú to slovesá ako *liečiť, kosiť, brzdiť, vetriť, koreniť, mučiť, triediť, útočiť, úročiť, krížiť, čeliť, rečniť, nôtiť, slziť, čmudiť, hrdlačiť, hraničiť, vrcholiť, plemeniť, sídliť, pelešiť, hniezdiť, brložiť* . . .

Sem patria aj zvrátne slovesá *hmlieť sa, pariť sa, prášiť sa, kadieť sa, čmudiť sa, kúdoliť sa, potiť sa, spotiť sa, dňiť sa, rozodniť sa, večeriť sa, tmiť sa, ženiť sa, rozkonáriť sa, vežiť sa, slniť sa, vršieť sa, tváriť sa, snažiť sa, oteľiť sa, ožrebiť sa* . . .

Obidve tieto skupiny desubstantív sú produktívne.

Vcelku je celý vzor *robiť* — *robím* produktívny, pričom niektoré slovo tvorné typy sú živo produktívne aj dnes.

Vzor vidieť — vidím

Morfematická charakteristika

Do vzoru *vidieť* — *vidím* patria slovesá, ktoré majú infinitívnu tematickú morfému *-ie/je-* a prítomnú tematickú morfému *-i/0-*.

Prítomná tematická morféma *-i-* je vždy dlhá, lebo nikdy nenasleduje po dlhej slabike.

Nulový variant prítomnej tematickej morfémy je len v istých tvaroch: *vid-0-ia, vid-0-iac, vid-0-iaci*. Je to v druhej podobe prítomného kmeňa. Neskracuje sa ani infinitívna tematická morféma *-ie-* v infinitíve, lebo nasleduje vždy po krátkej slabike. Monoftongický variant infinitívnej tematickej morfémy je len v istých tvaroch: *vid-e-l, uvid-e-ť, vid-e-ný, vid-e-nie*.

Morfematická stavba sloves vzoru *vidieť* — *vidím* je zreteľná.

Lexikálna charakteristika

Počet sloves vzoru *vidieť* — *vidím* je pomerne malý. Patrí sem uzavretá skupina základných nedokonavých sloves. Sú to tieto slovesá: *boľieť, bzdiť, čupieť, dunieť, hladieť, horieť, hrmiť, kypieť, letieť, mrziť, mrziť sa, musieť, myslieť, prdiť, sedieť, sipieť, smrdieť, svrbieť, šumiť, šupieť, trpieť, vidieť, visieť, vravieť, vrtieť, zunieť*.

Ďalej patria do tohto vzoru dokonavé slovesá, ktoré sú odvodené predponami od uvedených základných sloves; napr.: *zaboliť, preboliť, zabzdiť, načupieť sa, zadunieť, nahladiť sa, zahladiť sa, rozhorieť sa, prehoriť, vyhorieť, zahoriť, zhrmiť, zahrmiť, vyhrmiť, vykypieť, vzkypieť, prekypieť, uletieť, preletieť, zaletieť, zamrzieť, zamysliť sa, vymysliť, namysliť si, premysliť, presedieť, vysedieť, nasedieť sa, posedieť si, zasipieť, zasmrdieť, zasrbieť, zašumiť, prešumieť, vyšumieť, utrpieť, vytrpieť, pretrpieť, potrpieť si, uvidieť, dovidieť, navisieť sa, prevravieť, zavravieť, rozvravieť sa, dovravieť, zavrtieť, zazunieť*.

Slovesá vzoru *vidieť* — *vidím* netvoria slovotvorný typ, ktorý by mal väčšiu živosť. Takto sa už nové slovesá netvoria. No ide o slovesá, ktoré patria do základnej vrstvy slovnej zásoby, a preto sa vzor *vidieť* — *vidím* drží ako vyhranený morfológický typ, i keď je slovotvorne celkom neproduktívny.

Vzor kričať — kričím

Morfematická charakteristika

Do vzoru *kričať* — *kričím* patria slovesá, ktoré majú infinitívnu tematickú morfému *-a-* a prítomnú tematickú morfému *-i/0-*.

Prítomná tematická morféma *-i-* sa nikdy neskracuje podľa rytmického krátenia, lebo všetky slovesá tohto vzoru majú krátku korennú slabiku. Nulový variant tejto morfémy je v istých tvaroch: *krič-0-ia*, *krič-0-iac*, *krič-0-iaci*. Je to v druhej podobe prítomného kmeňa.

Koreň sloves vzoru *kričať* — *kričím* sa končí na spoluhlásku *č*, *dž*, *š*, *ž* alebo na skupinu spoluhlások *šť*, *žd*: *kričať*, *fundžať*, *pršať*, *držať*, *prašať*, *hviždať* ...

Morfematická stavba sloves vzoru *kričať* — *kričím* je zreteľná.

Lexikálna charakteristika

Slovesný vzor *kričať-kričím* je dosť početný. Je to však už takmer uzavretá skupina základných bezpredponových sloves typu *kričať* a odvodených predponových sloves typu *zakričať*. Základné bezpredponové slovesá sú nedokonavé.

Podľa zakončenia koreňa možno ich rozdeliť do šiestich skupín.

Slovesá s koreňom na *č*: *blačať*, *bičať*, *brinčať*, *brnčať*, *bučať*, *bzučať*, *drnčať*, *dučať*, *dychčať*, *fičať*, *frčať*, *fučať*, *hrčať*, *hučať*, *chrčať*, *jačať*, *jojčať*, *klačať*, *kňučať*, *kvičať*, *kričať*, *mečať*, *mňaučať*, *mľkať*, *mraučať*, *mrnčať*, *mučať*, *pučať*, *rinčať*, *ručať*, *ryčať*, *skučať*, *svedčať sa*, *syčať*, *škrečať*, *škrčať*, *trčať*, *vrčať*, *zurčať*, *zvučať* ...

Slovesá s koreňom na *dž*: *cvendžať*, *džurdžať*, *erdžať*, *fundžať*, *fundžať* ...

Slovesá s koreňom na *š*: *čušať*, *pršať*, *slušať*, *slyšať*, *sršať* ...

Slovesá s koreňom na *ž*: *bežať*, *ležať*, *držať*, *náležať*, *záležať* ...

Slovesá s koreňom na *šť*: *blyštať sa*, *chrapštať*, *chrupštať*, *lištať sa*, *pištať*, *pluštať*, *praštať*, *svištať*, *štať*, *šuštať*, *treštať*, *vreštať* ...

Slovesá s koreňom na *žd*: *družďať*, *hvižďať*, *vržďať* ...

Do tohto vzoru patrí aj základné nedokonavé sloveso *spať* — *spím*.

Predponou odvodené slovesá sú početnejšie ako základné slovesá. Niekoľko príkladov: *zablačať*, *vzbičať*, *rozbučať sa*, *zadychať sa*, *zahučať*, *zajojčať*, *naklačať sa*, *vykričať*, *prekričať*, *rozkričať sa*, *premlčať*, *zamlčať*, *odmlčať sa*, *zavrčať*, *rozzvučať sa*, *zaerdčať*, *prefundžať*, *napršať*, *vypršať sa*, *rozpršať sa*, *vyslyšať*,

zadržat, vydržat, preležat sa, vyležať, odležať, zapraštat, zavreštat, zavrždať, zaspať, prespať, vyspať, pospať si, prespať sa, vyspať sa, naspáť sa ...

Medzi slovesami vzoru *kričať* — *kričím* sú jednak primárne slovesá, ako *pršať, kričať, trčať, ležať, držať*, jednak sekundárne slovesá, zväčša onomatopoeického rázu, ako *mečať, erdžať, mrnčať, cvendžať, čušať, šušať* ... Primárne slovesá tohto typu sa už netvorí. Ale sekundárne slovesá odvodené od cito-slovieč tvoria sa aj dnes, pravda, vo veľmi obmedzenom množstve.

Vcelku nie je vzor *kričať* — *kričím* dnes už produktívny, i keď je tu ešte malá možnosť tvoriť zvukomalebné slovesá z interjekčných základov. No aj s týmto typom konkuruje oveľa produktívnejší typ *fičať* (ktorý však patrí do vzoru *chytáť* — *chytám*).

Slovesné triedy

Na základe spoločných morfológických vlastností tvarov možno slovesné vzory zadeliť do väčších skupín — do slovesných tried. Toto zoskupenie má význam najmä pre školskú prax, lebo sa ním uľahčuje zvládnutie zložitého systému slovesných tvarov.

Slovesné tvary možno zoskupiť do slovesných tried alebo podľa neurčitkovej tematickej morfémy, alebo podľa prítomníkovej tematickej morfémy. To je základné triediace kritérium. Ostatné črty morfológickej štruktúry slovesných tvarov sú iba pomocnými kritériami.

Triedenie podľa neurčitkovej tematickej morfémy berie viac ohľad na tvorenie slovies ako pomenovacích jednotiek. Preto je toto triedenie vhodnejšie na zachytenie vývinu jazyka, pre historickú gramatiku.

Oproti tomu triedenie podľa prítomníkovej tematickej morfémy je vhodnejšie na zachytenie súčasného stavu morfológickej stavby jazyka. Tu sa berú do ohľadu podobné vlastnosti slovesných tvarov, aké sa uplatňujú pri triedení tvarov iných slovných druhov — podstatných mien, prídavných mien, čísloviek a zámen.

Na základe zakončenia neurčitkového kmeňa sa v slovanských jazykoch začlenili pravidelné slovesá do šiestich tried. Toto triedenie je staršie. Na slovenský materiál ho aplikoval J. Damborský. V tomto triedení sa prihliadalo viac na historické fakty ako na dnešný stav jazyka, lebo sa za kritérium tried vzali historicky najstaršie doložené alebo až etymologicky rekonštruované tvary. V tomto triedení je šesť slovesných tried.

I. trieda nemá infinitívnu kmeňotvornú príponu a rozčleňuje sa podľa zakončenia koreňa na štyri vzory: *nies-t, ža-t, trie-t, pi-t*;

II. trieda má infinitívnu kmeňotvornú príponu *-nú-* a rozčleňuje sa na dva vzory: *mi-nú-t, pad-nú-t*;

III. trieda má infinitívnu kmeňotvornú príponu *-e-* a rozčleňuje sa na tri vzory: *rozum-ie-t, vid-ie-t, drž-a-t*.

IV. trieda má infinitívnu kmeňotvornú príponu *-i-* a obsahuje jeden vzor: *pros-i-t*;

V. trieda má infinitívnu kmeňotvornú príponu *-a-* a rozčleňuje sa na štyri vzory: *vol-a-t*, *pis-a-t*, *br-a-t*, *hr-ia-t*;

VI. trieda má infinitívnu kmeňotvornú príponu *-ova-* a obsahuje jeden vzor *kup-ova-t*.

Dnešný stav jazyka má také črty, ktoré sa nedajú zladit' s uvedeným historizujúcim triedením. Napríklad pri slovesách vzoru *minúť* dnes už ťažko hľadať morfológickú stavbu *mi-nú-t*, lebo samohláskou zakončený koreň sa pri väčšine sem patriacim slovies už nepociťuje. Oveľa zreteľnejšie je členenie *min-ú-t*. Tento presun morfológického švika sa čiastočne uskutočnil aj pri vzore *padnúť*, ale len v tom zmysle, že pôvodnú kmeňotvornú príponu *-nú-* rozkladáme na dve zložky, takže je tu členenie *pad-n-ú-t*. Podoba *padn-* sa uplatňuje ako základ všetkých tvarov (okrem tvarov préterita a kondicionálu), ale neuplatňuje sa v derivácii. Morfológickú štruktúru slovies vzoru *kupovať* možno chápať takto: *kup-ov-a-t*. Základ *kupov-* sa uplatňuje aj v derivácii, napr. v odvodených slovách typu *cestovný*, *pracovný*, *hodovný*, *harcovník*. Podobne ani tretia, ani piata trieda nemá v súčasnom jazyku jednotnú charakteristiku infinitívneho kmeňa. Slovesá vzoru *držať* a vzoru *hriať* majú inú kmeňotvornú príponu ako ostatné vzory tretej, resp. piatej triedy.

Súčasný stav slovenčiny lepšie vystihuje zoskupovanie vzorov do tried podľa zakončenia prízmenného kmeňa. Aj tento princíp triedenia je v slavistike starý. Použil ho A. Leskien. V podrobnostiach sa však nedá uplatniť rovnaké triedenie vo všetkých slovanských jazykoch, lebo sa prihliada na ich diferenciáciu.

Keďže prízmenný kmeň všetkých slovies má dve podoby, ich zakončenie môže byť dostačujúcim kritériom jednotlivých tried. V rámci tried sa vzory vyčleňujú na základe ostatných morfológických vlastností.

V tomto triedení je päť tried.

I. trieda má prízmennú tematickú morfému *-á/aj-* a má jeden vzor: *chyt-á-m* — *chyt-aj-ú* — *chyt-a-t*;

II. trieda má prízmennú tematickú morfému *-ie/ej-* a má jeden vzor: *rozum-ie-m* — *rozum-ej-ú* — *rozum-ie-t*;

III. trieda má prízmennú tematickú morfému *-ie/0-* a má štyri vzory:

nes-ie-m — *nes-ú* — *nies-t*,

tr-ie-m — *tr-ú* — *trie-t*,

hyn-ie-m — *hyn-ú* — *hyn-ú-t*,

ber-ie-m — *ber-ú* — *br-a-t*;

IV. trieda má prízmennú tematickú morfému *-e/0-* a rozčleňuje sa na päť vzorov:

češ-e-m — *češ-ú* — *čes-a-t*,

žn-e-m — *žn-ú* — *ža-t*,

chudn-e-m — chudn-ú — chudn-ú-t,
žuj-e-m — žuj-ú — žu-t,
pracuj-e-m — pracuj-ú — pracov-a-t;

V. trieda má prezétnú tematickú morfému *-í/0-* a rozčleňuje sa na tri vzory:

rob-í-m — rob-ia — rob-í-t,
vid-í-m — vid-ia — vid-íe-t,
krič-í-m — krič-ia — krič-a-t.

1. Pri vzoroch *chytat* a *rozumieť* máme základnú a rozšírenú podobu prezétnej tematickej morfémy *-í/aj-*, *-ie/ej-*. Spoluhláska *j* má tu povahu spojovacieho elementu stojačoho medzi dvoma vokálmi. Ale uplatňuje sa už aj odvodzovací základ zhodný s druhou podobou prezétného kmeňa: (*daj-ú*) *smerodajný, predajný* . . .

2. Pri vzoroch *žiť* a *pracovať* má spoluhláska *j* v prezétných tvaroch takisto povahu spojovacieho elementu: stojí medzi dvoma vokálmi. Možno ho však pokladať už aj za časť pomenovacieho základu, ako na to ukazujú deriváty typov *šijací, živý, seba, lejár*.

3. Na rozdiel od tradičných vzorových slovíes uvádzame slovesá, ktorých morfematická štruktúra je priehľadná, ktoré majú všetky tvary a ktoré majú najväčšiu pravidelnosť. Preto sa ukazuje ako výhodné zameniť staré vzorové slovesá *volať, minúť, piť* a *držať* novými vzorovými slovesami *chytat, hynúť, žiť* a *kričať*. Okrem toho vzory *piť* a *hriať* treba zlúčiť do jedného vzoru *žiť*.

Časovanie slovíes (Konjugácia)

Určité a neurčité tvary

Časovanie (konjugácia) je tvorenie všetkých slovesných tvarov. Pretože sa slovesnými tvarmi vyjadrujú gramatické významy (ako aj vzťahy slovesa k iným slovám vo vete), základným delidlom gramatických tvarov je uplatnenie jednotlivých kategórií. Podľa toho kritéria rozdeľujeme všetky slovesné tvary na určité a neurčité.

Určité slovesné tvary vyjadrujú predovšetkým kategóriu spôsobu a kategóriu času. Sú to teda tvary oznamovacieho, podmienovacieho i rozkazovacieho spôsobu a prítomného, minulého i budúceho času. Kategória osoby nie je nevyhnutnou súčasťou významu určitých tvarov, lebo ju obsahujú len osobné tvary osobných slovíes. Neosobné tvary neosobných ani osobných slovíes kategóriu osoby nevyjadrujú, hoci aj tieto tvary vyjadrujú kategóriu spôsobu a kategóriu času, takže sú plnohodnotným výrazivom aktualizácie (v rámci jednočlennej vety). Určité slovesné tvary rozčleňujú sa potom na uvedenom základe na osobné a neosobné tvary.

Neurčité slovesné tvary nevyjadrujú kategóriu spôsobu, ani kategóriu času, ani kategóriu osoby, takže nie sú plnohodnotným výrazivom aktualizácie. Iba

v druhotnej funkcii, aj to len za istých okolností, používajú sa v prísudku dvojčlenných viet alebo vo vetnom základe jednočlenných viet. Neurčité sú tieto slovesné tvary: neurčitok, prechodník, činné prídavné prítomné, činné prídavné minulé, trpné prídavné a slovesné podstatné meno.

Ostatné slovesné kategórie nepriohádzajú do úvahy pri základnom triedení slovesných tvarov, a to najmä preto, že sa vlastne týkajú slovesa ako celku. Sú to nielen lexikálnogramatické kategórie vidu a intencie, ale aj kategória slovesného rodu. Táto sa uplatňuje tak v určitých, ako aj v neurčitých tvaroch. Podobne je to s kategóriou zhody, ktorá sa uplatňuje v rámci určitých tvarov pri osobných tvaroch (= zhoda prísudku s podmetom), ako aj v rámci neurčitých tvarov pri prídavných (= zhoda prídavného, resp. doplnku s nadradeným podstatným menom alebo zámenom).

Niektoré neurčité slovesné tvary majú aj isté gramatické vlastnosti mien. Prídavné má kategóriu zhody ako prídavné mená (= zhoda v čísle, páde a rode); prídavné sa skloňuje s nadradeným podstatným menom. Slovesné podstatné meno má kategóriu pádu, čísla a rodu ako podstatné mená. Prídavné a slovesné podstatné meno sa preto hodnotia aj ako menné tvary sloves.

Prechodník však nie je menný tvar, ale pri ňom sa uplatňujú predikatívne kategórie spôsobu, času a osoby v tlmenej forme. Preto prechodník má vždy polovetnú platnosť. Ani neurčitok nemá povahu menného tvaru, lebo nemá nijakú mennú kategóriu ani v tlmenej forme. Neurčitok je z významovej stránky základný slovesný tvar, v ktorom sa jednotlivé slovesné kategórie pociťujú ako latentné.

Jednoduché a zložené tvary

Podľa zložitosti rozdeľujeme slovesné tvary na jednoduché a zložené. Delidlom je tu pomer slovesného tvaru k slovu ako samostatnému a vo vete premiestniteľnému radu foném.

Jednoduchý slovesný tvar sa rovná jednému slovu. Gramatické morfémy majú tu spravidla povahu prípony. Sú na konci slovesného tvaru: *čaka-t*, *čaká-m*, *čakaj-ú* ... V slovenčine niet prípadu, že by gramatická morféma mala podobu infixu.

Osobitný prípad predstavujú jednoduché tvary futúra typu *poletí*, lebo gramatický význam sa v nich vyjadruje predponou: *po-letí*. Táto predpona je gramatická (vyjadruje futúrum) a nemá vplyv na vid slovesa: *poletí* je tvar futúra nedokonavého slovesa *letieť*.

V imperatívnych tvaroch *poď*, *poďme*, *poďte* je takisto predpona *po-*. Je to od pôvodu, geneticky i funkčne iná morféma ako predpona *po-* v predponovom futúre typu *poletí*. Táto predpona *po-* v imperatívnej *poď* je prázdna morféma; nemá nijaký obsah a nemá nijakú funkciu v morfeomatickej štruktúre tvarov *poď*, *poďme*, *poďte*.

Zložený slovesný tvar sa skladá z dvoch alebo viac slov majúcich hodnotu samostatných a vo vete premiestniteľných radov foném. Rozlišujú sa dva typy zložených slovesných tvarov: opisné tvary (perifrastické formy) a zvrtné tvary (reflexívne formy).

V opisných tvaroch gramatickou zložkou je spravidla formálne, opisné sloveso *byť*. Iba v opisnom pasíve sa používa aj opisné sloveso *bývať*.

Od opisného, formálneho slovesa *byť*, resp. *bývať* (ktoré má úlohu gramatickej morfémy, teda časti tvaru) treba odlišovať sponové sloveso, kopulu *byť*, resp. *bývať*. Spona nie je časťou tvaru: sama má tvary, lebo je to samostatná lexéma. Ale ako pomocné sloveso nemá hodnotu samostatného vetného člena. Spona je časťou vetného člena, tzv. zloženého vetného člena: spolu s tzv. prísponovým výrazom tvorí jeden vetný člen na základe recipročného vzťahu. Prísponový výraz má rozličnú slovnodruhovou hodnotu, môže to byť substantívum, adjektívum, pronomen, numerále, adverbium, verbum. Napr.: *byť učiteľom*, *byť zdravý*, *byť náš*, *byť prvý*, *byť neskoro*, *byť cítiť*, *byť prekvapujúci*, *byť unavený*, *byť zamrznuté* . . .

Významové sloveso sa zúčastňuje na tvorbe tvaru nielen lexikálnou časťou, ale aj gramatickými prostriedkami, takže v opisných tvaroch sa gramatický význam vyjadruje komplexom morfémy.

Opisné tvary sa používajú na vyjadrenie futúra, préterita, antepréterita, kondicionálu a pasíva.

Od opisného pasíva treba odlišovať spojenia typu *byť unavený*, v ktorých je spona *byť* a trpné prídastie s významom dosiahnutého stavu.

V tvaroch podmienovacieho spôsobu je dôležitou súčasťou tvaru samostatná gramatická morféma *by*: *hovoril by som*, *bol by som hovoril* . . .

Zvrtný slovesný tvar obsahuje gramatickú morfému *sa*, ktorou sa vyjadruje príznakové použitie slovesa vo vete. Rozlišuje sa zvrtný trpný tvar a zvrtný neosobný tvar.

Zvrtný trpný tvar vyjadruje, že podmetom vety je dejom zasiahnutá vec (paciens dejas): *dom sa stavia*, *knihy sa vydávajú* . . .

Zvrtný neosobný tvar vyjadruje, že osobné sloveso je použité v jednočlennej vete: *ide sa*, *žilo sa*, *bude sa pracovať* . . .

Gramatickú morfému *sa* vo zvrtných tvaroch treba odlišovať od lexikálnej morfémy *sa* vo zvrtných slovesách typu *báť sa*, *rozbehnúť sa*, *narobiť sa* . . ., ako aj od zvrtného zámena *sa* vo výrazoch typu *umývať sa*, *holiť sa*, *osočovať sa* . . . V stavbe súčasného jazyka ide tu o tri homonymné jednotky.

Zložené slovesné tvary tvoria čiastkové sústavy rovnako vybudovaných jednotiek. Preto pokladáme za zložené tvary aj také členy sústavy, ktoré nemajú príslušnú samostatnú gramatickú morfému. Sú to napr. tvary 3. os. sg. a pl. préterita a kondicionálu: *robil*, *robili*; *bol robil*, *boli robili*; *robil by*, *robili by*; *bol by robil*, *boli by robili* . . .

Gramatická morféma z tvarov 3. os. sg. a pl. začala vypadávať od 15. storočia a celkom zanikla až v 19. storočí. Tieto zložené tvary prekonali teda vývin paralelný s vývinom jednoduchých tvarov pre 3. os. sg. Preto v obidvoch typoch tvarov možno hovoriť o nulovej gramatickej morféme: *robil-Ń, robí-Ń* . . .

Osobné a neosobné tvary

A. Osobné tvary majú osobné slovesá.

Osobnými tvarmi slovesa vyjadrujeme gramatické kategórie osoby a čísla. Tieto tvary sa skladajú z tvarotvorného základu a gramatickej morfémy. Gramatická morféma má v rámci jednoduchých slovesných tvarov podobu afixu-prípony a v rámci zložených a opisných slovesných tvarov podobu samostatnej morfémy.

V indikatíve prézenta sú tieto osobné prípony:

1. os. sg. -m	1. os. pl. -me
2. os. sg. -š	2. os. pl. -te
3. os. sg. -Ń	3. os. pl. -ú/-u, -ia/-a

V tvare 3. osoby plurálu majú príponu -ia slovesá vzorov *prosiť* — *proším*, *vidieť* — *vidím* a *kričať* — *kričím*, ako aj nepravidelné slovesá *jesť* — *jem*, *vedieť* — *viem*, *stáť* — *stojím* a *báť sa* — *bojím sa*. Variant -a je po spoluhláske *j*: *broja*, *hoja sa*, *stoja*, *boja sa* . . .

Prípona -ú je v ostatných pravidelných i nepravidelných slovesách. Variant -u je po dlhej slabike: *vládnu*, *striehnú*, *opášu sa*, *môžu*, *prídu* . . .

Tieto prípony sa pripínajú k prízmennému základu.

V imperatívne sú tieto osobné prípony:

	1. os. pl. -me
2. os. sg. -Ń	2. os. pl. -te

Tieto prípony sa pripínajú k imperatívne základu: *skoč-Ń, -me, -te*; *volaj-Ń, -me, -te*; *padni-Ń, -me, -te*; *nespi-Ń, -me, -te*; *pust-/pusti-Ń, -me, -te* . . .

V zložených tvaroch préterita a kondicionálu sa kategória osoby a kategória čísla vyjadrujú samostatnými osobnými morfémy v súhre s príslušnou morfému času.

1. os. sg. <i>som</i>	1. os. pl. <i>sme</i>
2. os. sg. <i>si</i>	2. os. pl. <i>ste</i>
3. os. sg. <i>Ń</i>	3. os. pl. <i>Ń</i>

Tu sa kategória čísla vyjadruje dvoma prostriedkami, čo zodpovedá stavbe zloženého tvaru: *volal-Ń som* — *volal-i sme*, *volal-Ń si* — *volal-i ste*, *volal-Ń* — *volal-i Ń* . . .

V tvaroch préterita a v tvaroch kondicionálov vo vedľajších vetách sa niekedy vynecháva osobná morféma, ale potom sa musí použiť na vyjadrenie osoby osobné zámeno;

najčastejšie ide o 1. os. sg. kondicionálov: *keby ja vedel, keby ja bol vedel* . . . Zriedkavejšie je to v 1. os. sg. préterita: *ja urobil, ja mal* . . .

„Ved Marka, Bože môj, keby ja bola Marka!“ odvrávala si Katruša, keď odchodila od brata. (KUKUČÍN) — *A ja by ich bol zahnal, ale som sa vďaka bál* . . . (PIESEŇ) — *Inam zaval svoje noše: ja ich vldčil postal dost!* (HVIEZDOSLAV)

V básnickom štýle alebo ako charakterizačný prostriedok sa v tvaroch kondicionálu používa miesto morfému *by som* stiahnutá morféma *bych*. Podobne aj miesto spojenia *keby som, aby som* používa sa stiahnutý tvar *kebych, abych*.

Tej nemohol bych ublížiť,/má v oku ľútostivý svit. (HVIEZDOSLAV) — *Kebych kriela mala, ako hrdlička má,/ver' bych neosdela večer na podstene/samučičká sama.* (HVIEZDOSLAV) — „Ešte bych si skorej pohubil, ak by som bol nepriležitý.“ Rozhodol sa radšej nechodiť. (LACKOVÁ)

Morféma 2. os. sg. má niekedy, najmä v básňach, tvar s elidovanou samohláskou: *s'*. Je to vo všetkých opisných tvaroch. Tento elidovaný tvar morfémy sa píše spolu s predchádzajúcim slovom, bez ohľadu na slovnodruhový povahu tohto slova.

Ta dospelas', hľa, prfou života, drahá . . . (HVIEZDOSLAV) — *Školy buduj, abys' vládal zrúcať krémy!* (HVIEZDOSLAV)

V tvaroch futúra sa kategória osoby a kategória čísla vyjadruje len príponami v samostatnej morféme majúcej význam futúra.

1. os. sg. (bude) <i>m</i>	1. os. pl. (bude) <i>me</i>
2. os. sg. (bude) <i>š</i>	2. os. pl. (bude) <i>te</i>
3. os. sg. (bude) <i>ŕ</i>	3. os. pl. (bud) <i>ú</i>

V zložených tvaroch opisného pasíva sa kategória osoby a čísla vyjadruje tvarmi opisného slovesa *byť*, ktoré majú úlohu gramatickej morfémy. Ide o úplnú sústavu osobných tvarov tohto slovesa: indikatív prezenta, préterita a futúra, kondicionál prezenta a préterita, imperatív: *som volaný* . . . ; *bol som volaný* . . . ; *budem volaný* . . . ; *bol by som volaný* . . . ; *bol by som býval volaný* . . . ; *buď volaný* . . .

Osobné tvary sa síce používajú spravidla bez osobných zámen, s ktorými sa zhoduje ich gramatický význam, ale v prípade potreby môže sa vo vete použiť aj toto zámeno.

Podobne ako pri osobných zámenách je aj pri slovesách šesť rozličných tvarov na rozlíšenie troch osôb v dvoch číslach. Túto sústavu tvarov majú však len osobné slovesá. Osobne použité neosobné slovesá majú len tvary 3. osoby obidvoch čísel: *lístie prší, vlasy pršia* . . .

Osobné tvary, pri ktorých možno použiť osobné zámeno, vyjadrujú deje prisudzované určitému a jedinečnému podmetu. Tieto zámená však nemožno použiť, ak sa slovesné osobné tvary vzťahujú na neurčitý alebo všeobecný podmet. V tomto prípade možno neurčitý podmet vyjadriť iba slovami *niekto*,

ktosi, niečo, čosi, kým všeobecný podmet možno vysloviť slovami *ľudia, všetci, človek, ktokoľvek, nikto, nik*.

Ak sa neurčitým subjektom chápe osoba (neurčitá osoba), sloveso je v tvare 3. os. sg. maskulína. Osobný neurčitý subjekt je častý v prirovnaniach: *Dieťa jačí, akoby ho na nože bral (akoby ho niekto na nože bral)*. Ak sa neurčitým subjektom chápe vec, sloveso je v tvare 3. os. sg. neutra. Je častejší pri opise a rozprávaní: *Na povale puklo (= na povale čosi puklo)*.

Vo vetách so všeobecným subjektom používame tvary všetkých osôb, ale vždy sú to tvary maskulína, lebo všeobecný subjekt sa hodnotí ako osobný: *človek, ľudia, všetci, ktokoľvek, nik*.

Od dvojčlenných viet s neurčitým vecným podmetom, ktoré schematicky možno zachytiť ako (X) — P, treba odlišovať variant jednočlennnej vety so všeobecným ukazovacím zámenom *to*, ktorý sa dá schematicky zachytiť ako X — F. Zámeno má prevažne citový význam. Sloveso je alebo neosobné, alebo osobné (lenže v tomto prípade je v neosobnom tvare).

Nože všakver väčšmi to hrmí že pri vašej ihle? (πικυόφι) — Poriadne to vo mne heglo, ale bolesť som neštil. (μορισ) — Rozpojil prsty, zakliesnuté do seba, až to v tichu prasklo, a znovu ich spojil. (μινάδ)

B. Neosobné tvary majú aj neosobné, aj osobné slovesá.

Neosobné slovesá použité v pôvodnom význame majú určité tvary, pri ktorých sa podmet vyjadriť nemôže ani osobným zámenom, ani iným slovom. Tieto tvary neosobných slovies neobsahujú kategóriu osoby ani čísla, hoci sú zhodné s tvarmi 3. osoby sg. neutra osobných slovies. Sú to teda z hľadiska gramatických kategórií neosobné tvary.

Na pozadí rozvinutej kategórie osoby a čísla a gramatického rodu možno chápať 3. os. sg. neutra ako neutralizáciu protikladov osoby, čísla a rodu. V rámci kategórie sa protiklady rušia a celú kategóriu zastupuje tvar, ktorý je ináč nositeľom bezpríznamového člena protikladu.

Sú to predovšetkým slovesá, ktorými vyjadrujeme prírodné, atmosferické deje, psychofyzické stavy a tzv. tajomné deje, ako napr.: *pršať, mrznúť, hrmieť, svietať, stmievať sa, oteplieť sa, ochlázdať sa; odľahnúť niekomu, plúšťať niekomu, šupieť niekomu, smúdiť niekoho, omátnať niekoho, ozrabať niekoho; strašiť, mátať, vodiť . . .*

Bol to vyhrážavý zvuk a poslanca Ferkodiča v teplom zvrchníku zamrazilo. (μινάδ) — Keď sa zvečierilo a zvalila sa tma, zažali si pri brehu Hlbokého potoka sviečočku, aby do nastávajúcej práce lepšie videli. (νεύκο)

Neosobné tvary majú však aj osobné slovesá. Sú to určité tvary dvojakého druhu: jednak nezvratné, jednak zvrtné neosobné tvary.

Nezvratné neosobné tvary osobných slovies sa rovnajú neutralizovanému členu kategórie osoby, čísla a menného rodu, teda tých kategórií, ktoré sa k prísudkovému slovesu dostávajú od podmetu vety.

Tieto nezvratné neosobné tvary majú iba slovesá, ktorými sa vyávajú deje podobnej povahy, ako sú prírodné, psychofyzické a tajomné deje. Sú to napr. slovesá *húčať, dnuieť, kvapkať, tiecť, ťahať, fúkať, pripekať, dusiť, triasť, šumiť, zahlušiť, zasypať, zabiť, poraniť, dodrúzgať, zavalíť* ...

Povetrie bolo neobyčajne nabité elektrinou. Zatrešľalo, zapáralo, zahučalo ... (ONDREJOV) — Tam mi odšvaľo moju vlastnú. (MINÁČ) — Uhní sa, veď ťa rozpučí! (TLAČ) — „Ranený — a čo tu hľadáš? Kde ťa ranilo? V ťej zemi?“ (MINÁČ) — Len pozor, aby vám nefrklo do očí! (ZELINOVÁ) — Igor sa do školy nevrátil. Mať nedurila — sen jej odviaľo. (JAŠÍK)

Zvratné neosobné tvary majú nezvratné osobné slovesá. Sú to určité tvary skladajúce sa z neutrálneho osobného tvaru a samostatnej gramatickej morfémy *sa*: *hovorí sa, hovorilo sa, bude sa hovoriť, hovorilo by sa* ...

Frľat sa frľe, ale žije sa pohodnejšie ako volakedy. (TLAČ) — Hodne sa *úieskalo* po Duchoňovej zdravici. (BARČ) — *Nerásilo sa* vtedy dobre ani tráve a práce na lúkach sa oneskorili. (CHROBÁK) — Ani trochu ju nemýľilo, že sa *rečnilo*. (TATARKA) — Ani otcovi sa o tom *nepovie*. (RÁZUS) — S učiteľkou je väčšie trápenie, než sa *predpokladalo*. (HEČKO) — O takých veciach sa *nežartuje!* (CÁDRA)

Tieto tvary sa používajú vo vetnom základe jednočlennej vety; rieši sa nimi rozpor medzi vetnou konštrukciou (jednočlenná veta) a intenciou hodnotou použitého slovesa (osobné sloveso), pričom sa intencia slovesa nepozmeňuje.

Rozličné tvary slovesa treba vykladať ako útvary skladajúce sa z tvarotvorného základu a z gramatickej morfémy. Ale neosobný zvratný tvar *volalo sa* možno práve s prihliadnutím na jeho vznik chápať ako pôvodné spojenie dvoch hotových jednotiek — neosobného slovesného tvaru *volalo* a zvratného *sa*, ktorým sa naznačuje vylúčenie gramatického podmetu. Z vývinového hľadiska je teda vhodnejší termín *bezpodmetový zvratný tvar*, avšak termín *neosobný zvratný tvar* je výhodnejší z hľadiska miesta týchto tvarov v systéme slovesných tvarov vôbec.

Ak je v zloženom vetnom základe niekoľko neosobných zvratných tvarov, morféma *sa* používa sa len raz.

Dost na tom — v povstaní sa *bojovalo, padalo a umieralo* spoločne. (HEČKO) — Spojovalo, rojilo sa mu v hlave. (KALINČIAK)

Pravda, ak slovesné tvary nie sú pri sebe, morféma *sa* ostáva pri každom z nich. Tak je to aj v súvetí.

Iba že sa o vašom rode *vedelo* pred tristo rokmi, a o mojom sa *mlčalo*. (KUKUČÍN) — Koby sa tu bolo od jari *sedelo*, bolo by sa *vedelo*. (KUKUČÍN)

C. Rovnako ako uvedené osobné a neosobné tvary treba posudzovať aj zvláštne osobné a neosobné slovesné konštrukcie, ktorými sa v zaradení do času a spôsobu vyslovuje výsledný stav (čiže stav dosiahnutý vykonaním deja). Gramatické kategórie osoby a čísla, ako aj času a spôsobu sa vyjadrujú tvarmi pomocného slovesa *mať* alebo *byť*, kým sám výsledný stav sa vyjadruje

trpným prídastím významového slovesa. Pomocné sloveso *byť* má existenciálny význam. Popri ňom sa používajú aj sponové slovesá *bývať, ostávať, ostať, zostávať, zostať*.

Pri sponě *byť* ide o neosobný výraz, ktorý je základom jednočlennej vety, hoci trpné prídastie patrí osobnému slovesu: *je napečené, je dohovorené, bolo zahlásené, bude postarané, je nasypané, bude popravené, bolo prebraté, býva rozmyslené, ostalo nerozhodnuté, bolo nasmradené, bude najajčené, je nadýchané, je požaté, bolo poorané . . .*

Mara: Dobre si rozmysli, čo robíš! Zuzka: Už *je* rozmyslené. (TAJOVSKÝ) — A vždy *je* už vopred postarané o veľkú pozornosť, s ktorou sa takto zamerané diskusie a články prijímajú. (PLAČ)

Aj trpné prídastie neosobných slovies má tu význam výsledného stavu: *je napršané, bolo orosené, bude zamrznuté, je naviate, bolo nasnežené, je zaoblačené, je vyjasnené . . .*

Teraz už *je* dost napršané, bude sa dobre orať. (ÚZUS) — Už iste, trebárs *je* zaoblačené, vyzierajú prvú hviezdu. (TAJOVSKÝ) — K vám sa to do vŕšku ťažko ide, a že *je* zamrznuté, kŕžu sa nohy. (TIMBAVA)

Osobné vyjadrenie obsahuje posesívnu sponu *mať*. Predmet sa nemôže vyjadriť, čím sa ukazuje, že slovo *mať* je tu pomocné.

So sponou *mať* sa spája trpné prídastie osobných slovies častejšie ako trpné prídastie neosobných slovies. Ide vždy o dokonavé sloveso.

Gazda či paholok, len mi dajte, ja *nemám prebraté*. (TAJOVSKÝ) — Tento výlet sa nám nevydaril. Mali sme *zaoblačené*. (ÚZUS)

Rodové a bezrodové tvary

Pretože gramatický rod (t. j. menný rod) sa dostáva k slovesu zhodou, uplatňuje sa len v tých slovesných tvaroch, ktorými sa vyjadruje gramatická podradenosť slovesa podstatnému menu. Z určitých tvarov sú to niektoré osobné tvary a z neurčitých tvarov sú to prídastia: tvary, ktoré majú adjektívny charakter.

Rodové slovesné tvary majú v základe prídastie alebo pôvodné prídastie. Ide o prídastia použité samostatne, ďalej o trpné prídastie v rámci opisného pasíva, ako aj o pôvodné I-ové prídastie v rámci préterita a kondicionálu.

Príklady: *pochodujúci, -a, -e; zavolať, -ia, -ie; rezaný, -á, -é; som volaný, -á, -é; minul, -a, -o; bol, -a, -o by sa predstavil, -a, -o . . .*

Zhodou sa prenášajú na slovesný tvar všetky tri menné rody: maskulínium, femínium i neutrum. Uplatnenie jednotlivých rodov je však rozličné.

V rámci určitých slovesných tvarov sa všetky tri rody uplatňujú len v singulari. V 3. os. sg. ide o gramatický rod v plnom zmysle, takže všetky tri rody

sa uplatňujú pravidelne. Ale v 1. a 2. osobe sg. ide v základe o prirodzený rod, takže sa pravidelne uplatňuje len maskulínium a feminínium. To je zhoda podľa zmyslu. Neutrum je výnimočné, lebo podmetom vety v 1. alebo 2. osobe (t. j. ako autor alebo adresát prehovoru) býva substantívum stredného rodu iba pri personifikácii. Tu je potom zhoda podľa formy, lebo ide o zhodu slovesného tvaru s gramatickým rodom použitého substantíva.

„Keby ja hralo a svietilo v noci ako vo dne, musela by zem vyhoriť!“ odpovedalo *Slnce* a dvíhalo sa dohora. (DOBŠÍNSKÝ, PОВЕСТИ) — Dakedy ta [t. j. *pero*] schytím, by si napísalo fažké, ľudské Prečo . . . (PLÁVKA)

Táto zhoda býva aj pri substantívach *dievča* a *dieta*, ale zväčša len v platnosti 2. osoby:

„*Dievča*, odkiaľ? . . . Čo si mi robilo vo vode?“ (KUKUČÍN)

Podobne sa uplatňuje neutrum aj v adjektívnych výrazoch majúcich úlohu doplnku. *Nechceš počuť, nechceš vidieť [srdce moje], odsudzené vlastnej hrudi . . .* (KRASKO)

V pluráli sa rozdiel v mennom rode neuplatňuje, keďže jednotný tvar je vždy zakončený na *-li*.

Podobne ako v aktívnych tvaroch so základným tvarom na *-l* uplatňuje sa gramatický rod aj v opisnom pasíve. Je tu rozdiel v tom, že v opisnom pasíve sa aj v pluráli uplatňuje rozdiel medzi osobným maskulínom a ostatným, rodmi tak, ako je to pri adjektívach: *chlapci boli chválení — rybkony (ženy dievčence) boli chválené*.

Z neurčitých slovesných tvarov sa gramatický rod plne uplatňuje na prídastviach. Tak činné prídastie prítomné a minulé, ako aj trpné prídastie sa zhoduje v rode s nadradeným substantívom alebo iným výrazom substantívnej platnosti. Prídastie sa v každej syntaktickej polohe správa ako adjektívum: ide o pozíciu prívlastku a prístavku, prísudku a doplnku.

Na moste nad hučiacou *riekou* prichytí sa Hanka železného zábradlia. (НЕЧКО) — Moja duša horí radosťou, i pre teba, *sirotu*, mnoho žiaľu podstúpivšiu pri brázdnení mladého života. (VAJANSKÝ) — O tom nebudeme hovoriť, je to vybavené. (STODOLA) — Preniknutý zázrakom tejto tichej noci a tejto našej cesty naraz som pochopil, prečo je všetko okolo nás také krásne, len čo sme osameli. (FIGULI)

Pri neutralizácii rodových protikladov sa používajú tvary stredného rodu. Pri nedostatku závislosti slovesného tvaru od substantíva sa používajú takisto tvary stredného rodu, no tu ide o bezrodové tvary.

Vari pre mňa — i stále by to za to, ďalej sa sužovať kvôli mne — vydatej žene? (TAJOVSKÝ) — Akoby tu nikoho nebolo, akoby navštívil krčmu, kde ho nikto nepozná. (OUBOBÁK) — Uver mi, tak mi ho bole ľúto. (KUKUČÍN) — Za tromi starými zvonmi zaškrípale a zasípelo potom ako z pyskov gigantického ha da. (JAŠÍK) — Raz, pri Majkope, sa nám podarilo zostreliť jedno lietadlo. (MINÁČ)

Bezrodové slovesné tvary sú zhodné s tvarmi stredného rodu, ale sa nimi nevyjadruje závislosť slovesa od nadradeného výrazu stredného rodu. Najčastejšie sa tieto bezrodové

tvary vyskytujú vo vetnom základe jednočlenných viet. Ide pritom o určité tvary pinovýznamových sloviess alebo pomocných sloviess, ako aj o trpné prídastie v rámci zloženého vetného základu; napr.: *mrzlo, začalo snežiť, bolo zamračené . . .*

Určité slovesné tvary

Tvary indikatívu prázenta

Aktívne tvary

Pravidelné slovesá

Tvary oznamovacieho spôsobu prítomného času (indikatívum prázenta) sa tvoria z prázentného kmeňa nedokonavých sloviess pomocou osobných prípon:

1. os. sg. - <i>m</i>	1. os. pl. - <i>me</i>
2. os. sg. - <i>š</i>	2. os. pl. - <i>te</i>
3. os. sg. - <i>0</i>	3. os. pl. - <i>ú/u, -ia/-a</i>

Podľa toho v spisovnej slovenčine sú dva druhy tvorenia tvarov indikatívu prázenta, a to alebo súborom osobných prípon -*m, -š, -0*; -*me, -te, -ú/u*, alebo súborom osobných prípon -*m, -š, -0*; -*me, -te, -ia/-a*.

1. os. sg. čee- <i>m</i>	1. os. pl. čee- <i>me</i>
2. os. sg. čee- <i>š</i>	2. os. pl. čee- <i>te</i>
3. os. sg. čee- <i>0</i>	3. os. pl. češ- <i>ú, pís-u</i>
1. os. sg. robí- <i>m</i>	1. os. pl. robí- <i>me</i>
2. os. sg. robí- <i>š</i>	2. os. pl. robí- <i>te</i>
3. os. sg. robí- <i>0</i>	3. os. pl. rob- <i>ia, broj-a</i>

Rozdiel medzi týmito dvoma druhmi tvorenia je daný vývinom jazyka. No aj dnes sa pri pravidelných slovesách viaže na zakončenie prázentného kmeňa. Táto viazanosť sa dá vysloviť pravidlom: Ak sa prvá podoba prázentného kmeňa končí na samohlásku *í*, v tvare 3. os. pl. je prípona -*ia/-a*; napr.: robí-*m* — rob-*ia*, vidí-*m* — vid-*ia*, kričí-*m* — krič-*ia*, brojí-*m* — broj-*a*, strojí-*m* sa — stroj-*a* sa. (Samohláska *í* je tu tematickou morférou.) Inde je v tvare 3. os. pl. prípona -*ú/-u*.

Dlhý variant prípony 3. os. pl. -*ú* sa používa po krátkej slabike; napr.: chytaj-*ú*, rozumej-*ú*, nes-*ú*, češ-*ú*, hyn-*ú*.

Po dlhej predchádzajúcej slabike je krátky variant -*u* v zmysle rytmického krátania, napr.: pís-*u*, kmáš-*u*, skáč-*u*, vládn-*u*, striehn-*u*, siahn-*u*, plzn-*u*, tŕpn-*u*.

Dlhý variant prípony 3. os. pl. -*ia* sa používa vždy okrem po spoluhláske *j*, takže tu neplatí pravidlo o rytmickom skracovaní dlhej slabiky po dlhej slabike. Príklady: rob-*ia*, vid-*ia*, krič-*ia*, drž-*ia*, prašt-*ia*, súd-*ia*, blúd-*ia*, tíš-*ia*, pýš-*ia*

sa, krát-ia, hlás-ia, trón-ia, sedliač-ia, pytliač-ia, škriep-ia sa, biel-ia, nôt-ia si, kfm-ia, dlž-ia sa.

V staršom spisovnom jazyku sa používali tvary s uplatneným rytmickým krátením ako základné: *svieta, kríta, súda* . . . V dnešnej norme spisovného jazyka sa však počítajú ako nárečové (stredoslovenské) alebo zastarané.

V staršom spisovnom jazyku sa zriedkavo používal aj tvar 3. os. pl. *dadia* od slovesa *dať* najmä ako charakterizačný prvok v umeleckých prejavoch.

Dievky veľa dadia na pekné reči. (TAJOVSKÝ)

Krátky variant prípony 3. os. pl. je v dnešnom spisovnom jazyku len po spoluhláske *j*: *roj-a, hoj-a sa, stroj-a sa, broj-a, zbroj-a, doj-a, hnoj-a* . . .

Záporné tvary indikatívu prezenta sa tvoria pri všetkých slovesách (okrem slovesa *byť*) záporovou predponou *ne-*: *nevidím, neberieš, nečese sa, nechceme, nevieme, nesedia*.

Sloveso *môcť* má v prezentných tvaroch dublety. Popri neutrálnych spisovných tvaroch 3. os. sg. *môže*, 1. os. pl. *môžeme* a 2. os. pl. *môžete* zriedkavo sa v literárnych dielach používajú hovorové tvary 3. os. sg. *môž*, 1. os. pl. *môžme* a 2. os. pl. *môžte*.

Vy vždy chcete nejako prefigurovať nás, neučených ľudí, ale to tak nemôž. (MINÁČ) — *Čo nám je zo strák na kole, keď nemôžeme ich chytiť.* (JESENSKÝ)

Nepravidelné slovesá

1. byť

1. os. sg. <i>som</i>	1. os. pl. <i>sme</i>
2. os. sg. <i>si</i>	2. os. pl. <i>ste</i>
3. os. sg. <i>je</i>	3. os. pl. <i>sú</i>

Sloveso *byť* ako plnovýznamové má pre 3. os. sg. aj tvary *jest, jesto*. Používajú sa najmä pod dôrazom. Podmet je v nominatíve.

Jest strašnejšia pomsta, ako je táto? (JESÁ) — Nech teda vie, že už jest mladý gazda. (KUKUČÍN) — *Veď tak áno, pán majster, ale neráťte zabúdať, jesto aj vyššia hodnota, ako je majetok.* (STODOLA)

Pre 3. os. pl. sa zriedkavo používajú aj tvary *sa, jesú*. Sú to nárečové prvky používané dosiaľ v básnickej reči. Častejšie majú úlohu spony.

Oj, nie sa to tie oziarené tváre, čo pod slobodou obchodili Baltu spenené vlny. (HVIZDO-SLAV) — *Nebojte sa chlapi, veď sa to Slováci. (J. KRÁŇ) — Jesú okolnosti, v ktorých prospešné je i zákony viazať na osoby.* (TLAČ)

Tvar 1. os. pl. *sme* sa vyslovuje *zme* alebo *sme*. V starostlivej výslovnosti dávame prednosť výslovnosti so znelou spoluhláskou: *zme*.

Sloveso *byť* ako pomocné-sponové sloveso i ako plnovýznamové má v záporných tvaroch samostatnú záporovú morfému *nie*: *nie som, nie si, nie je, nie sme, nie ste, nie sú*. Tá stojí spravidla pred slovesným tvarom. Ale najmä v úlohe spony kladie sa morféma *nie* aj pred mennú časť zloženého prísudku. Toto postavenie záporovej morfémy je prostriedkom hovorového štýlu.

Tieto hrušky sú veru nie tvrdé. (ÚZUS) — Niečo je s ňou nie v poriadku. (HORÁK) — Ani je nie v móde byť tučnou. (JESSENSKÝ)

Plnovýznamové sloveso *byť* má pre 3. os. aj tvar *niet/nieto*. Podmet vety je pri ňom v genitíve.

„Bez reči vedy niet,“ odvetil Žarnovič. (ZÁBORSKÝ) — „Stríg na svete niet: iba poverčiví ľudia veria na strigy,“ hovorí Mišo . . . (KUKUČIČ) — Horár Jakubec hlučne odišiel, aby sa jastraby nazdali, že v blízkosti niečo živej duše. (MORIC) — To vám je muž a otec, akého na svete nieto! (TAJOVSKÝ)

Pre 3. os. sg. sa zriedkavejšie používajú tvary *neni, nenie* (arch.). Sú to nárečové tvary, ktoré boli častejšie v staršej literatúre.

Ja idem, ja musím ísť do škôl, pre mňa *neni* toto gazdovstvo. (HURBAN) — No predsa on *nenie* viac mestom veselosti. (VAJANSKÝ)

Samostatná osobná morféma v zložených tvaroch *préterita* a *kondicionálu* má podoby *som, si, ť; sme, ste, ť; napr.: bol (by) som, bol (by) si, bol (by) ť; boli (by) sme, boli (by) ste, boli by ť*. V tvare 1. os. sg. *indikativu* *préterita* a *kondicionálu* sa táto morféma môže vynechať, ak sa použije osobné zámeno *ja*; napr.: *Ja by ho bol spálil, nebyť tvojej prosby*. (TAJOVSKÝ)

Opisné sloveso *byť* v opisnom *pasíve* má však tvary aj pre 3. os., takže sa líši od opisného slovesa v *préterite*: *som, si, je; sme, ste, sú — som chválený, si chválený, je chválený; sme chválení, ste chválení, sú chválení*.

Podobne aj v zloženom *futúre* sú tvary aj pre 3. os.: *budem, budeš, bude; budeme, budete, budú — budem chváliť/budem chválený, budeš chváliť/budeš chválený, bude chváliť/bude chválený, budeme chváliť/budeme chválení, budete chváliť/budete chválení, budú chváliť/budú chválení*.

Nulový tvar má teda opisné sloveso *byť* len ako morféma 3. os. sg. a pl. v tvaroch *préterita* a *kondicionálu*. Túto nulovú morfému v 3. os. sg. a pl. zložených slovesných tvarov treba odlišovať od elidovanej morfémy v tvare 1. os. sg. *préterita* a *kondicionálu*: *ja (by) (bol) povedal . . .* Ani v dvojčlenných vetách typu *Mladosť — radosť* nejde o nulovú sponu, ale o elidovanú sponu *je*. Pri elidovanom prvku sa počítuje jeho neprítomnosť z istej príčiny; elipsa je teda príznakovou podobou tvaru alebo konštrukcie.

2. jest

1. os. sg. je-m	1. os. pl. je-me
2. os. sg. je-š	2. os. pl. je-te
3. os. sg. je-ť	3. os. pl. jed-ia

V staršom spisovnom jazyku sa používali aj tvary *jiem, jješ, jie, jieme, jiete*.

Prézentný kmeň sa vyskytuje v dvoch podobách: *je-, jed-*. Druhá podoba *jed-* je pôvodnejšia a má priamy vzťah aj k *infinitívnemu* kmeňu, lebo je to vlastne koreň slova. Ukazujú to aj príbuzné slová ako *jedlo, jedák*.

3. vedieť

1. os. sg. vie-m	1. os. pl. vie-me
2. os. sg. vie-š	2. os. pl. vie-te
3. os. sg. vie-ť	3. os. pl. ved-ia

Prézentný kmeň má dve podoby: *vie-*, *ved-*. Druhá podoba *ved-* je pôvodnejšia; je vlastným koreňom slova, ako to ukazujú aj príbuzné slová, ako *veda*, *vedec*.

4. chcieť

1. os. sg. chce- <i>m</i>	1. os. pl. chce- <i>me</i>
2. os. sg. chce- <i>š</i>	2. os. pl. chce- <i>te</i>
3. os. sg. chce- <i>ŕ</i>	3. os. pl. chce- <i>ú</i>

Používajú sa dve podoby prítomného kmeňa: *chce-*, *chc-*. Druhá podoba je viazaná na 3. os. pl. indikatívu prítomna a na tvary imperatívu. Ináč sa používa rozšírená podoba prítomného kmeňa *chcej-*: *chcejúc*; *chcejúci*, *-a*, *-e*.

Zriedkavo sa v hovorovej reči používajú nárečové tvary 3. os. pl. *chcia*, *chcejú*.

5. ísť

1. os. sg. ide- <i>m</i>	1. os. pl. ide- <i>me</i>
2. os. sg. ide- <i>š</i>	2. os. pl. ide- <i>te</i>
3. os. sg. ide- <i>ŕ</i>	3. os. pl. ide- <i>ú</i>

Prípom 3. os. pl. *-ú* sa skrakuje v predponových slovesách, ak nasleduje po dlhej slabike ako *nájdú*, *zájdu*, *zájdu sa*, *dôjdu*, *pôjdu*, *prídu*, *odídu*, *rozídu sa*, *zídu sa*, *vzídu*. Ale ostáva bez zmeny po krátkej slabike ako *vojdu*, *vyjdu*, *ujdu*, *prejdu*, *prejdu sa*.

Sú dve podoby prítomného kmeňa: *ide-*, *id-*. Druhá podoba je základom imperatívu a všetkých neurčitých tvarov: *id'*, *idúc*, *idúci* (*-a*, *-e*), *rozídenný* (*-á*, *-é*), *obídienie*.

6. stáť

1. os. sg. stojí- <i>m</i>	1. os. pl. stojí- <i>me</i>
2. os. sg. stojí- <i>š</i>	2. os. pl. stojí- <i>te</i>
3. os. sg. stojí- <i>ŕ</i>	3. os. pl. stojí- <i>a</i>

Rovnako sa časuje aj sloveso *báť sa* — *bojím sa*.

Prípom 3. os. pl. je *-a*, lebo nasleduje po spoluhláske *j*: *stojá*, *bojá sa*.

Prítomný kmeň má dve podoby: *stojí-*, *stoj-*. Druhá podoba prítomného kmeňa je aj v niektorých odvodených slovesách ako *stojan*, *bojko*.

Pasívne tvary

Pasívne tvary indikatívu prítomna sú dvojaké: zvrtné alebo opisné.

Zvrtné pasívne tvary sa líšia od aktívnych pribratím gramatickej morfémy *sa*; používajú sa spravidla len tvary 3. os. sg. a pl., výnimočne aj tvary 2. os. sg. a pl. Tieto tvary majú len nedokonavé slovesá (iba činnosť prechodné slovesá).

Na rozdiel od starších metodologických škôl sa dnes kladie väčší dôraz na presnosť, jasnosť a dôslednosť samej teórie metódy, t. j. kladie sa požiadavka, aby metodológia sama

bola exaktnou vedou. (FILKORN) — Značne rozšírená bola v 17. stor. aj dramatická a divadelná literatúra, ktorá sa pestovala hlavne na školách ako súčasť školskej výchovy. (НОВІАТН) — Cestujúce obecnstvo sa dôtklivo upozorňuje, že je v jeho vlastnom záujme, aby sa bezodkladne odobralo pod pivničné okienka na mestský dvor . . . (НЕОКО) — Takí páni sa nevyhadzujú. S takými páňmi sa musí jemne . . . (JESENSKÝ)

Opisné pasívne tvary indikatívu prézenta sa tvoria spojením indikatívu prézenta pomocného opisného slovesa *byť* s trpným prídastím nedokonavých sloviess (iba činnostných prechodných sloviess).

1. os. sg. *som* volaný, -á, -é
2. os. sg. *si* volaný, -á, -é
3. os. sg. *je* volaný, -á, -é

1. os. pl. *sme* volaní, -é
2. os. pl. *ste* volaní, -é
3. os. pl. *sú* volaní, -é

Opisné pasívum sa používa vo všetkých osobách, a to bez ohľadu na životnosť alebo neživotnosť podmetu vety.

Ale radosť pridúšaná je lútosťou, že neuvidí viac Evu. (СНРОВАК) — Jednotné roľnícke družstvá sú budované na podklade skupinového vlastníctva. (BAKALA) — I veršové formy sú motivované obsahom, ktorého sú vyjadrením. (BAKOŠ) — Ste očakávaný a ja i s mojou paňou sa tešíme na vašu vzácnu návštevu. (JAŠÍK)

V záporných tvaroch sa používa samostatná záporová častica *nie*: *nie som volaný* . . .

Aj dokonavé slovesá sa používajú len v historickom prézente, takisto ako je to pri aktívnych tvaroch.

Po Jáne prišla však náhla suchota a celý tento úsilný a vytrvalý dej je surovo prerušený, (СНРОВАК)

Tvary indikatívu préterita

Aktívne tvary

Všetky slovesá tvoria tvary indikatívu préterita rovnako. Sú to zložené tvary, ktoré sa skladajú z l-ového tvaru významového slovesa a zo samostatnej gramatickej morfémy na vyjadrenie osoby.

L-ový tvar sa tvorí z infinitívneho kmeňa príponou *-l-*. V jednotnom čísle sa rozlišuje menný rod príponami *-l, -a, -o*. V množnom čísle je jednotná prípona *-i*; menný rod sa tu nerozlišuje.

Infinitívny kmeň má pri tvorení l-ového tvaru niekoľko variácií.

1. Keď sa infinitívny kmeň končí na krátku samohlásku, prípona *-l-* sa pripína priamo k nepozmenenému kmeňu. Tak je to pri slovesách vzorov *chytať, brať, česať, žať, žuť, pracovať, robiť a kričať*: *chyta-l-ø, bra-l-ø, česa-l-ø, ža-l-ø, žu-l-ø, pracova-l-ø, robi-l-ø, kriča-l-ø*.

Z nepravidelných slovies patrí sem sloveso *stat sa* a všetky jeho živé alebo pôvodné predponové odvodeniny: *stal sa, nastal, prestal, ustal, dostal, dostal sa, vystal, ostal, zostal, zastal, pristal* . . .

Okrem toho patria sem aj nepravidelné slovesá *stáť* a *báť sa*, ako aj ich predponové deriváty, i keď majú infinitívny kmeň zakončený na dlhú samohlásku *á*: *stádl, báť sa, prestáť, vystäť, postáť si, odstáť, nebáť sa* . . .

2. Keď sa infinitívny kmeň končí na dlhú samohlásku *ú* alebo na dvojhlásku *ie*, býva v l-ovom tvare krátka samohláska. Ide o slovesá vzorov *hynúť, rozumieť, trieť* a *vidieť*: *hynu-l-ø, rozumie-l-ø, tre-l-ø, vide-l-ø* .

Z nepravidelných slovies takto tvoria l-ový tvar slovesá *vedieť* a *chcieť*, ako aj ich predponové deriváty: *vedel, chcel, zvedel, dozvedel sa, prezvedel sa, zachcelo sa, odnechcelo sa* . . .

Sem patria aj tie slovesá vzoru *žiť*, ktorých infinitívny kmeň sa končí na dvojhlásku *ie*: *chvieť sa — chvel sa, plieť — pleť, spieť — spel, zrieť — zrel, podieť sa — podel sa, odieť — odel, prospieť — prospel* . . .

Ale slovesá tohto vzoru, ktorých infinitívny kmeň sa končí na dvojhlásku *ia*, zachovávajú túto dvojhlásku aj v l-ovom tvare: *diať sa — dial sa, hriať — hrial, liať — lial, siať — sial, smiať sa — smial sa, okriať — okrial, kliať — kľial, priať — prial* . . .

Sloveso *vziať*, ktoré síce má na konci infinitívneho kmeňa dvojhlásku *ia*, nepatrí do vzoru *žiť*, ale do vzoru *žať*. Tým sa vysvetľuje, že v l-ovom tvare niet dvojhlásky *ia*: *vzal, prevzal, zauzal sa* . . .

3. Keď sa infinitívny kmeň končí na spoluhlásku, prípona *-l-* sa pripína k nemu priamo, resp. pomocou vkladnej samohlásky *o*. Táto vkladná samohláska je v tvare jednotného čísla mužského rodu; inde jej niet. Takto sa tvorí l-ový tvar pri slovesách vzoru *nieť*: *nies-o-l-ø, nies-l-a, nies-l-o, nies-l-i*. Na konci kmeňa je pritom základný alternant: *viesť — viedol, húst — húdol, priať — priadol, pliesť — plietol, hnieť — hnetol, miať — miatol, miest — mietol, pieť — piekol, rieť — riekol, tieť — tiekol, tlieť — tlíkol, vlieť — vliekol, móť — mohol, strieť — striehol*.

Z nepravidelných slovies patrí sem sloveso *jesť* a jeho predponové deriváty: *jedol, zjedol, pojedol, zajedol si, najedol sa, prejedol sa, odjedol, prijedlo sa* . . .

Sem patria aj slovesá vzoru *chudnúť*, lebo pri nich sa l-ový tvar tvorí z ko-reňa: *chud-o-l-ø, chud-l-a, chud-l-o, chud-l-i*. Príklady: *padnúť — padol, kopynúť — kopol, seknúť — sekol, vädnúť — vädol, mäknúť — mäkol, hrubnúť — hrubol, zjajknúť — zjajkol, mrznúť — mrzlo, hasnúť — hasol* . . .

Slovesá *usnúť* a *hnúť* majú tvary *usnul, hnul*; ale predponové odvodeniny slovesa *hnúť* tvoria l-ový tvar ako ostatné slovesá vzoru *chudnúť*: *zahnúť — zahol, pohnúť sa — pohol sa, vyhnúť sa — vyhol sa, nahnúť sa — nahol sa*. Záporné sloveso *nehnúť* má dvojtvar: *nehol/nehnul*.

Aj slovesá *starnúť, ostarnúť, prestarnúť* majú v jednotnom čísle mužského

rodu dvojtvary: *starol/starnul, ostarol/ostarnul, prestarol/prestarnul*. Ostatné tvary sú bez infinitívnej kmeňotvornej prípony: *starla, ostarla, prestarla, ostarli, prestarli*.

Sloveso *prilnúť* má l-ový tvar *prilnul, prilnula, prilnulo, prilnuli*. Takisto aj bezpredponové sloveso *lnúť* — *lnul, lnula, lnulo, lnuli* (básn.).

V staršom spisovnom jazyku sa v tvaroch préterita a kondicionálu slovies vzoru *chudnúť* zväčša zachovával širší kmeň: *chudnul, padnul* ... V dnešnej norme sa tieto tvary počítajú ako nárečové alebo zastarané.

Predponové slovesá zo základu *päť* — *pnem* majú dvojtvary: *napäl/napol, vypäl/vypol, zapäl/zapol, pripäl/pripol* ...; *napäla/napla, vypäla/vypla, zapäla/zapla, pripäla/pripla* ... Tieto dvojtvary súvisia s dubletami v infinitíve: *napät/napnúť, vypät/vypnúť, zapät/zapnúť* ... Ale l-ové tvary *napnul, vypnul, zapnul, pripnul* sú nárečové, ako aj tvary typu *chudnul, padnul*.

Sloveso *mäť* má dvojtvary: *mäl/mnul, mäla/mnula* ...

Nepriavidelné slovesá tvoria l-ové tvary podobne ako ostatné slovesá, len slovesá *byť* a *ísť* majú v tomto tvare supletívny základ.

Sloveso *byť* má l-ové tvary *bol-ø, bol-a, bol-o, bol-i*.

Zriedkavo sa používajú predponové deriváty *zbyt, prebyť, vybyť: zbol, zbola, zbolo, zboli; prebol, prebola, prebolo, preboli; vybol* ...; *pobol* ...

Bolo, bolo, dávno sa zbolo. (TATARKA) — Vy ste v tom preboli štyri roky, a tu sto! (НЕОКО) — Ach, ako je tu dobre. Celý deň by tu vybol o hlade, o smáde. (КУКУЦІН)

Sloveso *ísť* má l-ové tvary zo základu *iš-* alebo *š-*, pričom sa používa vkladná samohláska *-ie-*: *iš-ie-l-ø /š-ie-l-ø, iš-l-a/š-l-a, iš-l-o/š-l-o, iš-l-i/š-l-i*. Tieto dublety sú v spisovnej norme rovnocenné, iba po vokáloch sa dáva prednosť tvarom z neslabičného základu *š-*: *ona šla, oni šli* ... Takisto je to aj v predponových derivátoch. Preto je rozdiel v základe medzi tvarmi *prišiel, vyšiel, ušiel, prešiel, došiel, našiel* a tvarmi *odišiel, podišiel, rozišiel sa, zišiel, vzišiel* ...

Gramatická morféma na vyjadrenie osoby má v zloženom tvare préterita tieto podoby:

1. os. sg. <i>som</i>	1. os. pl. <i>sme</i>
2. os. sg. <i>si</i>	2. os. pl. <i>ste</i>
3. os. sg. <i>ø</i>	3. os. pl. <i>ø</i>

Indikatív préterita má v spisovnej slovenčine túto podobu:

1. os. sg. <i>padal-ø, -a, -o som</i>	<i>bol-ø, -a, -o som</i>
2. os. sg. <i>padal-ø, -a, -o si</i>	<i>bol-ø, -a, -o si</i>
3. os. sg. <i>padal-ø, -a, -o ø</i>	<i>bol-ø, -a, -o ø</i>

1. os. pl. <i>padal-i sme</i>	<i>bol-i sme</i>
2. os. pl. <i>padal-i ste</i>	<i>bol-i ste</i>
3. os. pl. <i>padal-i ø</i>	<i>bol-i ø</i>

V záporných tvaroch stojí záporová predpona *ne-* pri l-ovom tvare významového slovesa. Je to preto, lebo osobná morféma je v tvaroch 3. os. oboch čísel nulová: *nepadol som, nerozumel si, nevidel, nespali sme, nekričali ste, neurazili sa; nebola som, nebola si, nebolo . . .*

Pasívne tvary

Pasívne tvary indikatívu préterita sú dvojaké: zvrtné a opisné.

Zvrtné pasívne tvary sa odlišujú od aktívnych samostatnou morférou *sa*. Používajú sa najmä tvary 3. os. sg. a pl. nedokonavých aj dokonavých slovies. Tvary ostatných osôb sú výnimočné.

Dobrodenie slovenského štátu prejavilo sa v Dubníkoch po prvý raz tým, že sa *rozohralo* volené mostské zastupiteľstvo a *zosadil* sa sociálnodemokratický starosta. (KRAČKO) — A vážne, nábožne si nasadil plochú brigádírku, aké sa *nosievali* pred dvadsiatimi rokmi. (MINÁČ)

Opisné pasívne tvary indikatívu préterita sa tvoria spojením indikatívu préterita pomocného opisného slovesa *byť* s trpným prídastím nedokonavých aj dokonavých slovies (iba činnostných prechodných slovies).

1. os. sg. *bol, -a, -o som volaný, -á, -é*
2. os. sg. *bol, -a, -o si volaný, -á, -é*
3. os. sg. *bol, -a, -o ø volaný, -á, -é*

1. os. pl. *boli sme volaní, -é*
2. os. pl. *boli ste volaní, -é*
3. os. pl. *boli ø volaní, -é*

Opisné pasívum sa používa vo všetkých osobách; no najčastejšie sú aj tu tvary 3. os. sg. a pl.

Za svoju revolučnú činnosť *bola* v buržoáznej republike často *prenasledovaná* a niekoľko ráz *väznená*. (TLAČ) — Vojak sa rozbehol uličkou, ktorá *bola* *prisúdená* Klakovi. (JAŠEK) — Ľudia v minulosti *neboli* *drvení* dejinami tak, ako ich v svojom románe z tejto minulosti skoro pozitivisticky a deterministicky drví spisovateľ. (A. MATUŠKA) — Áno, kolita *bola* zrejme *nachvat opustená*: v popole na ohnisku tlejú dosiaľ žeravé uhličky. (CHROBÁK)

Tvary indikatívu antepreterita

Aktívne tvary

Indikatív antepreterita čiže oznamovací spôsob predminulého času sa tvorí takisto z l-ového tvaru slovesa a gramatickej morfémy majúcej podobu indikatívu préterita slovesa *byť*.

1. os. sg. *bol-ø, -a, -o som urobil-ø, -a, -o*
2. os. sg. *bol-ø, -a, -o si urobil-ø, -a, -o*
3. os. sg. *bol-ø, -a, -o ø urobil-ø, -a, -o*

1. os. pl. *bol-i sme urobil-i*
2. os. pl. *bol-i ste urobil-i*
3. os. pl. *bol-i ø urobil-i*

Sloveso *byť* má tieto tvary indikatívu antepreterita:

1. os. sg. *bol-ø, -a, -o som býval-ø, -a, -o*
  2. os. sg. *bol-ø, -a, -o si býval-ø, -a, -o*
  3. os. sg. *bol-ø, -a, -o ø býval-ø, -a, -o*
1. os. pl. *bol-i sme býval-i*
  2. os. pl. *bol-i ste býval-i*
  3. os. pl. *bol-i ø býval-i*

Záporová predpona *ne-* stojí pri l-ovom tvare gramatickej morfémy: *nebol* som urobil, *nebol* si vybehol, *nebol* žil, *neboli* sme stratili, *neboli* ste vyhrali, *neboli* sa ohlásili . . .

Tento tvar majú predovšetkým dokonavé slovesá.

A keď všetko vo dvore utíchlo, keď aj dievčatko bolo ukázalo materi látku na dvoje šiat a Adamov otec s Adamovým bratom sa už boli navečerali, tieň znovu prešiel dvorom. (JAŠÍK) — Svätopluk si bol umienil, že keby sa Kroza nebol k nemu pridal, bol by ho dal i s jeho ľuďmi pobit'. (JÁČEŠ) — Vodnár, keď už bol pojedol hodnú zásobu potravín, vytiahol belasý ručník z vrečka a ide si utierať dopotenu tvár i kučeravé vlasy. (TIMBAVA)

Pasívne tvary sa pri indikatíve antepreterita nepoužívajú.

Tvary indikatívu futúra

Aktivne tvary

Indikatív futúra čiže oznamovací spôsob budúceho času sa netvorí rovnako pri všetkých slovesách. Vcelku sú tri spôsoby tvorenia týchto tvarov.

1. Sloveso *byť* — *som* má jednoduché tvary indikatívu futúra utvorené zo supletívneho kmeňa *bude-|bud-* pomocou osobných prípon *-m, -š, -ø, -me, -te, -ú*:

1. os. sg. <i>bude-m</i>	1. os. pl. <i>bude-me</i>
2. os. sg. <i>bude-š</i>	2. os. pl. <i>bude-te</i>
3. os. sg. <i>bude-ø</i>	3. os. pl. <i>bud-ú</i>

Aj dokonavé sloveso *povedať* má tvary indikatívu futúra utvorené z iného základu: *poviem, povieš, povie, povieme, poviete, povedia*.

2. Všetky nedokonavé slovesá — okrem slovíes *byť* — *som* a *ísť* — *idem* — tvoria tvary indikatívu futúra opisne: k infinitívu významového slovesa sa pridávajú futurálne tvary slovesa *byť* — *som* ako samostatné gramatické morfémy.

1. os. sg. <i>budem žať</i>	1. os. pl. <i>budeme žať</i>
2. os. sg. <i>budeš žať</i>	2. os. pl. <i>budete žať</i>
3. os. sg. <i>bude žať</i>	3. os. pl. <i>budú žať</i>

Dokonavé slovesá nemajú osobitné tvary na vyjadrenie futúra, lebo pri dokonavých slovesách vyjadrujeme budúci čas prázentnými tvarmi: *dám, zahynieš, zotrie, poberieme sa, učešete sa, schudnú; dožijem sa, odpracujeme, narobíš sa, uvidíte, zakričíte, zjedia* . . . Ale pri historickom prázente sa používajú aj tieto tvary podobne ako tvary prázenta nedokonavých slovies.

3. Celý rad nedokonavých slovies má aj predponové tvary indikatívu futúra; predpona *po-* sa pridáva k tvarom indikatívu prázenta: *po-cestujem, po-nesiem; po-letíš, po-rútiš sa, po-putuješ; po-lezie, po-vlečie sa, po-tečie; po-nesieme sa, po-vezieme, po-bežíme; po-krútite sa, po-plazíte sa; po-plávajú, po-hrnú sa.*

Futúrum tohto typu majú najmä slovesá pohybu *ísť, letieť, bežať, tiecť, niesť, viesť, viesť, hnať*. Ostatné slovesá pohybu, ako aj iné slovesá majú predponové futúrum zriedkavejšie.

Iba sloveso *ísť* má výlučne tvary futúra *pôjdem, pôjdeš, pôjde, pôjdeme, pôjdete, pôjdu*; všetky ostatné nedokonavé slovesá pohybu majú popri predponovom futúre aj zložené futúrum. Tvary typu *ponesiem* a typu *budem niesť* sú rovnocenné.

Okrem slovies pohybu majú veľmi zriedkavo predponové futúrum aj slovesá *rásť* a *kvitnúť*: *porastie, pokvitne* (= *bude rásť, bude kvitnúť*).

Predpona *po-* v tomto prípade má len gramatický význam, lebo nepozmeňuje nedokonavý vid slovesa. Predponové tvary futúra typu *poletí* patria k bezpredponovým slovesám typu *letieť*, a nie k obmedzovacím slovesám, ako *poletieť, poniesť, poviesť sa*.

V jednoduchom futúre, aj predponovom, stojí záporová predpona *ne-* pred tvarom významového slovesa: *nebudem, nepoviem, nepôjde, nepoletíme* . . .

V zloženom futúre nedokonavých slovies stojí záporová predpona *ne-* pred samostatnou gramatickou morférou: *nebudem písať, nebudeš chodiť, nebude svietiť, nebudeme chýbať* . . .

Pasívne tvary

Všetky činnostné prechodné slovesá majú aj pasívne tvary futúra. Sú to jednak zvrátne tvary, jednak opisné tvary.

Zvrátne pasívne tvary futúra sa odlišujú od aktívnych tvarov morférou *sa*: *vyhĺbi — vyhĺbi sa, bude vyhĺbovať — bude sa vyhĺbovať; pokosia — pokosia sa, budú kosiť — budú sa kosiť* . . .

Kým sa tento súhlas neudelí, právo stavby nevznikne. (BAKALA) — Ale nie, verte mi, to je omyl. Ved sa to vyšetří, uvidíte. (STODOLA) — Povie, čo povedala takto štyri roky — napíšu sa ohlášky a bude. (KUKUČIN) — Také škvarky zemičky ľahko sa obrobí. (FIGULI) — I o sto rokov sa bude v protokole čítať, že pán notárius Kvasivero ten monument postavil. (CHALUPKA) — Majte otvorené oči, aby ste videli aj to, čo sa snáď nebude prednášať. (TLAČ) — A bič, ktorým Urban Habdža s pomocou chudoby prinútil majiteľov záprahov vozíť štrk, bolo odhlasovanie obecnej pôžičky s uzavretím, že sa bude splácať z prirážok na pozemkovú daň! (HEČKO)

Opisné pasívne tvary futúra majú činnostné slovesá s akuzatívnou rekciov. Tvorja sa z futúra pomocného slovesa *byť* a z trpného prídavia významového slovesa.

1. os. sg. *budem volaný, -á, -é*
2. os. sg. *budeš volaný, -á, -é*
3. os. sg. *bude volaný, -á, -é*

1. os. pl. *budeme volaní, -é*
2. os. pl. *budete volaní, -é*
3. os. pl. *budú volaní, -é*

Čo sa v nebi spojí, nech nebude na zemi rozlúčené, keďže však jej hlava s hrdlom na nebi spojená nebola, tedy sa rozlúčiť môže. (LASKOMERSKÝ) — Preto možno očakávať, že spomenuté zmierovacie a rozhodcovské komisie budú v dohľadnom čase uzákonené. (BAKALA) — Vyrástlo tu dvojaké nebezpečenstvo. Alebo bude satira existovať len v komunálnych dimenziách, alebo bude individuálne povoloaná, povedzme, výhradne pre zaslúžilých umelcov a vyššie. (TALLO)

Tvary kondicionálu prázenta

Aktivne tvary

Kondicionál prázenta čiže podmieňovací spôsob prítomného času je zložený slovesný tvar, ktorý sa tvorí z l-ového tvaru významového slovesa, samostatnej kondicionálovej morfémy *by* a samostatnej osobnej morfémy *som, si, ø*; *sme, ste, ø*.

1. os. sg. <i>žil-ø, -a, -o by som</i>	<i>bol-ø, -a, -o by som</i>
2. os. sg. <i>žil-ø, -a, -o by si</i>	<i>bol-ø, -a, -o by si</i>
3. os. sg. <i>žil-ø, -a, -o by ø</i>	<i>bol-ø, -a, -o by ø</i>
1. os. pl. <i>žil-i by sme</i>	<i>bol-i by sme</i>
2. os. pl. <i>žil-i by ste</i>	<i>bol-i by ste</i>
3. os. pl. <i>žil-i by ø</i>	<i>bol-i by ø</i>

Úplný tvar kondicionálu prázenta sa používa jednak v rámci hlavnej vety, jednak v rámci vedľajšej vety, ktorá nie je uvedená spojku s časťou *-by*.

Bolo by to niekde pri Váhu, veru by sa nespytoval nikoho. (RÁZUS) — Človek by si myslel, že keď starý kaprál dokašlal, Stodolište už viac nepočuje jeho pišťanie. (HMČKO) — Bodaj by vás, vy mládenci, čerti vzali . . . (PIESEŇ) — Povedzte mi, ako by som sa mohol naučiť takto hrať. (BARČ)

Po spojkách *by, aby, žeby, že by, keby, akoby, staby, ani čo by . . .*, ako ani po časticách *aby, keby* v tvare kondicionálu sa morféma *by* neopakuje.

A zatiaľto, akoby sa im v prázdnej stareokej dume stratila. (TATARKA) — Rodinná rada, aby sa klin klinom a láska láskou vybjáala, bola dobrá, len sa nevydarila. (JESENSKÝ) —

A keby to bola aj sto ráz pravda, nezaslúži si, aby ste ju špinili. (F. KRÁĽ) — Keby ste radšej šušky zbierali! (FIGULI)

Záporová predpona *ne-* stojí pri l-ovom tvare významového slovesa. Je to preto, lebo osobná morféma pre 3. os. oboch čísel je nulová. Napr.: *nevidel by som, neprišiel by si, nepísala by, neradili by sme sa, neobstáli by ste, nevrátili by sa; nebol by som, nebol by . . .*

Pasívne tvary

Pasívne tvary kondicionálu prézenta sa tvoria dvojako: sú to alebo zvrtné, alebo opisné tvary.

Zvrtné pasívne tvary sa líšia od aktívnych len pridaním morfémy *sa*: *-kosil by — kosil by sa, hovorili by — hovorili by sa . . .*

Keby tam bolo viac kameňa, domy **by sa stavali** pevnejšie. (TLAČ) — Aby sa nedostatky prepisu čiastočne eliminovali, pripájajú sa na konci diela fotografie textov. (PAULINY)

Opisné pasívne tvary sa tvoria z kondicionálnych tvarov slovesa *byť* a trpného prídavia činnostných prechodných sloviess.

1. os. sg. *bol, -a, -o by som chválený, -á, -é*
2. os. sg. *bol, -a, -o by si chválený, -á, -é*
3. os. sg. *bol, -a, -o by ∅ chválený, -á, -é*

1. os. pl. *boli by sme chválení, -é*
2. os. pl. *boli by ste chválení, -é*
3. os. pl. *boli by ∅ chválení, -é*

Používajú sa tvary nedokonavých aj dokonavých sloviess.

Preto je pre intenzívne chovy veľmi dôležitou požiadavkou, aby všetky uhynuté zvieratá **boli odoslané** na pitvu . . . (LANDAU) — Je dôležité, aby deti **neboli vyehovávané** k egoizmu. (TLAČ)

Tvary kondicionálu préterita

Aktívne tvary

Kondicionál préterita čiže podmienovací spôsob minulého času je zložený slovesný tvar, ktorý sa tvorí z l-ového tvaru významového slovesa, samostatnej kondicionálovej morfémy *by* a samostatnej osobnej morfémy *bol-∅, -a, -o som; bol-∅, -a, -o si; bol-∅, -a, -o ∅; bol-i sme; bol-i ste; bol-i ∅*.

1. os. sg. *bol-∅, -a, -o by som žil-∅, -a, -o*
2. os. sg. *bol-∅, -a, -o by si žil-∅, -a, -o*
3. os. sg. *bol-∅, -a, -o by ∅ žil-∅, -a, -o*
1. os. pl. *bol-i by sme žil-i*
2. os. pl. *bol-i by ste žil-i*
3. os. pl. *bol-i by ∅ žil-i*

Sloveso *byť* má tieto tvary kondicionálu préterita.

1. os. sg. *bol-ø, -a, -o by som býval-ø, -a, -o*
2. os. sg. *bol-ø, -a -o by si býval-ø, -a, -o*
3. os. sg. *bol-ø, -a, -o by ø býval-ø, -a, -o*
1. os. pl. *bol-i by sme býval-i*
2. os. pl. *bol-i by ste býval-i*
3. os. pl. *bol-i by ø býval-i*

Kondicionál préterita sa používa od všetkých slovies. Nemožno ho nahradzať kondicionálom prezenta bez porušenia zmyslu výpovede.

Anča musela sa o stenu lapit, priam *by bola spadla*, ňujúc jeho reč. (ТИМРАВА) — Nebude však ešte pol piatej, lebo *by už boli rozosvietili* pouličné lampy . . . (ZELINOVÁ) — Vlastne *bolo by* jej lepšie bývalo mŕtvej, hoci viem, že tým vám zaviňujem zármutok. (FIGULI) — *Bol by som* došiel domov za vidna, ale na Drahom dreve zlomila sa mi klanica. (СЕРБОБАК)

Po spojkách a časticiach, ktoré sa končia na *-by*, morféma *by* sa v slovesnom tvare už neopakuje.

Mne sa zdá, ako keby som len včera *bola bývala* so svojimi starými oteckami! (ЈІСЌ) — Akoby pred časom *bolo doňho narazilo* čosi ešte mocnejšieho, než *bol sám*, a on sa nemohol odvtedy narovnať. (СЕРБОБАК) — V hrdle ma čosi škrtilo a páralo, *staby som bol* v tej chvíli *prehltol* kosti z ryby. (FIGULI)

Záporová predpona *ne-* je pri l-ovej časti gramatickej morfémy: *nebol by som* urobil, *nebol by si* povedal, *nebol by zastal*, *neboli by sme bývali* . . .

Len výnimočne, v citovom prejave, býva pri l-ovom tvare významového slovesa: *Boli by sa nespamätali*, aký posmech robia zo seba, keby *nebola* vybehla pani Káziková . . . (ЈІСЌ)

Pasívne tvary

Pasívne tvary kondicionálu préterita sú alebo zvrtné alebo opisné.

Zvrtné pasívne tvary sa odlišujú aj tu od aktívnych iba príbratím morfémy *sa*: *bol by staval*, *boli by stavali* — *bol by sa staval*, *boli by sa stavali*; *bol by predal*, *boli by predali* — *bol by sa predal*, *boli by sa predali* . . .

Ani tento dom *by sa nebol predal*, keby *nebola* vypukla vojna. (ТЛАЌ)

Opisné pasívne tvary kondicionálu préterita sa tvoria z préteritálnych kondicionálnych tvarov pomocného slovesa *byť* a trpného prídastia významového slovesa (činnostného prechodného slovesa nedokonavého alebo dokonavého vidu).

1. os. sg. *bol, -a, -o by som býval, -a, -o chválený, -á, -é*
2. os. sg. *bol, -a, -o by si býval, -a, -o chválený, -á, -é*
3. os. sg. *bol, -a, -o by ø býval, -a, -o chválený, -á, -é*
1. os. pl. *boli by sme bývali chválení, -é*
2. os. pl. *boli by ste bývali chválení, -é*
3. os. pl. *boli by ø bývali chválení, -é*

Imperatív čiže rozkazovací spôsob je určitý slovesný tvar, ktorý sa tvorí z imperatívneho základu a osobnej prípony.

Imperatívny základ sa tvorí z druhej podoby prítomného kmeňa bez osobitnej imperatívnej morfémy alebo pomocou morfémy *-i*.

Niektoré slovesá vzoru *česať* majú v imperatívne podobe prítomníkového kmeňa podľa vzoru *padáť*. Prejavuje sa tým prechod týchto slovíec od neproduktívneho vzoru *česať* k produktívnemu vzoru *padáť*. Niektoré slovesá majú aj dublety; napr.: *brechať* — *breš- / brechaj-*, *šepať* — *šepc- / šeptaj-*, *reptať* — *repc- / reptaj-*, *rapotať* — *rapoc- / rapotaj-*, *áriemať* — *driem- / driemaj-*, *trestať* — *tresc- / trestaj-* . . . Iné slovesá majú len podobu podľa vzoru *padáť*; napr.: *kývať* — *kývaj-*, *páchať* — *páchaj-*, *metať* — *metaj-* . . .

1. Imperatívna morféma *-i* sa používa len vtedy, keď sa druhá podoba prítomného kmeňa končí na konsonantickú skupinu nezvyčajnú na konci slovenských slov. Sú to napríklad skupiny konsonantov *pn, bn, vn, fn, mn, ln, tn, dn, zn, cn, čn, sn, zn, žn, kn, skn, gn, hn, čhn, dchn; pr, br, vr, mr, tr, str, dr, ndr, zr, žr, čr, kr, chr; bl, tl, dl, šl, kl, skl, hl, chl, zl, fl; jm, zm, čhm, tm; zv, žv; chč, kč, pc, sc, pč; ct* . . . Príklady: *zapni-*, *nezhrubni-*, *mávní-*, *cofni-*, *spomni-*, *nesmilni-*, *prišni-*, *tni-*, *schudni-*, *vyprázdni-*, *bacni-*, *začni-*, *zhasni-*, *zmizni-*, *zažni-*, *sekni-*, *leskni-*, *glgni-*, *uhni-*, *spuchni-*, *nadchni-*, *zapri-*, *babri-*, *zavri-*, *umri-*, *utri-*, *vystri-*, *udri-*, *hundri-*, *pozri-*, *prežri-*, *načri-*, *pocukri-*, *mechri-*, *prpli-*, *modli-*, *pošli-*, *mysli-*, *smokli-*, *zaskli-*, *brhli-*, *machli-*, *zauzli-*, *trfli-*, *zajmi-*, *vezmi-*, *driehmi-*, *zatmi-*, *pozvi-*, *húžvi-*, *dychči-*, *mäčči-*, *šepci-*, *tresci-*, *čapci-*, *ucti-*, *polepši-* . . .

Imperatívna morféma *-i* je fakultatívna po istých konsonantických skupinách, najmä po skupinách *st, št, žd, mč, nč, jč, rč*: *pust- / pusti-*, *rast- / rasti-*, *zahusť- / zahusti-*, *pomast- / pomasti-*, *odpust- / odpusti-*, *rozlúšť- / rozlúšti-*, *nevrešť- / nevrešti-*, *prašť- / prašti-*; *brázd- / brázdí-*, *hniezd- / hniezdi-*, *zauzd- / zauzdi-*; *rozmliažd- / rozmliaždi-*, *hvižd- / hviždi-*, *družd- / druždi-*; *neurč- / neurči-*, *slovenč- / slovenči-*, *ovenč- / ovenči-*, *ťajč- / ťajči-*, *jojč- / jojči-*, *urč- / urči-*, *presvedč- / presvedči-*, *osvedč- / osvedči-*, *zhorš- / zhorši-* . . .

Z týchto dublet sú v dnešnom spisovnom jazyku živšie tvary bez morfémy *i*.

Slabičné *l, r* sa hodnotí ako samohláska, a preto sa imperatívny základ slovíec ako *strčiť, skrčiť sa, trčať, vrčať, trpieť, blčať, mlčať, ilmiť, sľniť sa, vlniť sa, plniť, šklbať, tľcť* tvorí bez imperatívnej morfémy *-i*: *skrč-*, *strč-*, *trč-*, *vrč-*, *trp-*, *blč-*, *mlč-*, *tlm-*, *sľň-*, *vln-*, *plň-*, *šklb-*, *tlč-*.

2. Imperatívny základ sa tvorí z druhej podoby prítomného kmeňa bez osobitnej imperatívnej morfémy, keď sa uvedená podoba prítomného kmeňa končí na jednu spoluhlásku. Tento bezpríponový imperatívny základ sa osobitne upravuje v dvoch prípadoch.

Po prvé — tvrdé konsonanty *d, t, n, l* sa na konci imperatívneho základu zamieňajú mäkkými konsonantmi *ď, ť, ň, ľ*: *ved-ú — ved', id-ú — id'*; *hnet-ú — hnet', plet-ú — plet'*; *min-ú — miň-, žen-ú — žeň-*; *mel-ú — mel', kol-ú — kol' . . .*

Po druhé — konsonant *j* na konci imperatívneho základu odpadáva po vokáli *i* (písané *i, y*): *žij-ú — ži-, hniť-ú — hni-, pijú — pi-, šijú — ši-, vij-ú — vi-*; *kryj-ú — kry-, myj-ú — my-, ryj-ú — ry-, vyj-ú — vy- . . .*

Bez zmeny ostáva teda imperatívny základ, keď sa končí na spoluhlásku *b, c, č, d, f, j* (okrem po *i*), *l, m, ň, p, r, s, š, ť, v, z, ž*: *rob-ia — rob-, rapoc-ú — rapoc-, huč-ia — huč-, vod-ia — vod', trať-ia — trať-, padaj-ú — padaj-, čuj-ú — čuj-, sol-ia — sol', lom-ia — lom-, han-ia — haň-, kop-ú — kop-, hor-ia — hor-, kos-ia — kos-, straš-ia — straš-, sot-ia — sol', bav-ia — bav-, voz-ia — voz-, bež-ia — bež' . . .*

V slovenčine sa dlhá koreňová slabika v imperatíve neskracuje. Slová *vitaj, vítajte, hýbaj, hýbajme, hýbajte* sú citoslovceia, ktoré priberajú imperatívne osobné prípony (podobne ako *na — nate*).

Za imperatívy sa však pokladajú tvary *poď, poďme, poďte*, ale ani tu neslobodno vychádzať od predponových tvarov futúra *pôjdem . . . pôjdu*. Predpona *po-* v imperatíve *poď* nie je totožná s predponou *po-* vo futúre *pôjdem . . . pôjdu*.

Osobné prípony v imperatíve sú tieto:

1. os. sg. —	1. os. pl. - <i>m'</i>
2. os. sg. ∅	2. os. pl. - <i>te</i>
3. os. sg. —	3. os. pl. —

Podľa toho v slovenčine sú osobitné tvary imperatívu pre 2. os. sg. a 1. a 2. os. pl. Z povahy imperatívu vyplýva, že niet imperatívneho tvaru pre 1. os. sg.

Pre 3. os. obidvoch čísel máme v slovenčine imperatívne výrazy, ktoré sa skladajú zo samostatnej častice *nech* a príslušného tvaru indikatívu prezenta: *nech robí, nech robia; nech ide, nech idú; nech zmizne, nech zmiznú . . .*

Podobne aj pre 1. os. sg. sa používajú spojenia *nech sa prepadnem, nech umriem, nech uschnem . . .*

Tvar 2. os. sg. má nulovú osobnú príponu, takže imperatívny základ je prakticky tvarom imperatívu 2. os. sg.

Príklady: *padaj-∅, rozumej-∅, nes-∅, hýň-∅, tri-∅, ber-∅, češ-∅, žni-∅, chudni-∅, ži-∅, sej-∅, pracuj-∅, rob-∅, viď-∅, krič-∅ . . .*

Nepравиelné slovesá majú tieto tvary 2. os. sg. imperatívu: *byť — buď-∅, jesť — jedz-∅, vedieť — vedz-∅, chcieť — chci-∅, ísť — id'-∅, stať sa — staň-∅ sa, stáť — stoj-∅.*

Alternácia *ď/dz* sa uplatňuje pri slovese *jesť*, ako aj pri všetkých jeho predponových odvodeninách: *jedz-∅, zjedz-∅, pojedz-∅, najedz-∅ sa . . .*

Tá istá alternácia sa uplatňuje len pri nezvratnom slovese *vedieť — vedz-, zvedieť — zvedz-*, kým v jeho zvratných derivátoch niet uvedenej alternácie: *dozved'-∅ sa, prezved'-∅ sa.*

Výraz *chcej-nechcej* je príslovkový výraz.

Sloveso *ísť* má pravidelný imperatívny základ *id-*, a podľa toho imperatívne tvary *id-ø*, *id-me*, *id-te*. Podobne aj predponové sloveso *prísť*: *príd-ø*, *príd-me*, *prídte*. Ale ostatné predponové slovesá majú v imperatívnom základe príponu *-i-*, lebo kmeň sa končí na spoluhláskovú skupinu *jä*: *vyjdi-ø*, *vyjdi-me*, *vyjdi-te*; *dôjdi-ø*, *nájdí-ø*, *zájdi-ø*, *prejdi-ø* . . .

Popri základných tvaroch imperatívu *id-ø*, *id-me*, *id-te* používajú sa aj tvary zo supletívneho základu *chod-ø*, *chodme*, *chod-te* (= smer preč) a *poď-ø*, *poď-me*, *poď-te* (= smer sem).

Niekedy sa aj v spisovných textoch používajú nárečové tvary zo základu *idi-*, *pridi-*: napr.: *Príď, šuhajko premilený, pridi k nám . . .* (PIESEŇ) — *Ale prídite skoro!* (ÚZUS).

Tvar 1. os. pl. má osobnú príponu *-me*, ktorá sa pripína k imperatívnomu základu: *padaj-me*, *rozumej-me*, *nes-me*, *hyň-me*, *tri-me*, *ber-me*, *češ-me*, *žni-me*, *chudni-me*, *ži-me*, *sej-me*, *pracuj-me*, *rob-me*, *viď-me*, *krič-me* . . .

Nepravidelné slovesá: *buď-me*, *jedz-me*, *vedz-me*, *dozved-me sa*, *prezved-me sa*, *chci-me*, *staň-me sa*, *stoj-me*, *boj-me sa*.

Pred touto príponou sa všetky konsonanty vyslovujú ako znelé, t. j. neznelé konsonanty sa menia na znelé: *c, č, p, s, š, t; st, št > dc, dž, b, z, ž, d, dž; zd, žd*; napr.: *rapocme*, *plašme*, *kúpmo*, *nosme*, *pišme*, *plašme*, *pustme*, *rozlušime* vyslovujeme ako *rapodzme*, *pladžme*, *kúšme*, *nozme*, *pišme*, *pladžme*, *puzdme*, *rozluždme*. Pred sonórou *m* je tu teda taká neutralizácia znelosti párových spoluhlások ako na rozhraní slov.

Tvar 2. os. pl. sa tvorí osobnou príponou *-te*, ktorá sa pripína k imperatívnomu základu: *padaj-te*, *rozumej-te*, *nes-te*, *hyň-te*, *tri-te*, *češ-te*, *žni-te*, *chudni-te*, *ži-te*, *sej-te*, *pracuj-te*, *rob-te*, *viď-te*, *krič-te* . . .

Nepravidelné slovesá: *buď-te*, *jedz-te*, *vedz-te*, *dozved-te sa*, *prezved-te sa*, *chci-te*, *staň-te sa*, *stoj-te*, *boj-te sa*.

Imperatívne tvary mávajú pri sebe zdôrazňovaciu príponu *-že*: *dajže*, *dajmeže*, *dajteže*, *nebojže sa*, *nebojmeže sa*, *nebojteže sa*; *nechže ide*, *nechže idú*, *nechže si ľahne*, *nechže si ľahnú* . . .

Rotula (ľúbечно): Otvorže mi, otvor! (STODOLA) — *Neberže si dukát ich!* (JESENSKÝ) — „Vieto čo,“ povie Músko, „v kalendári sú vraj všetky mená, hľadajmeže ho tam!“ (KUKUŤŤR) — *Pre nás žili, pre nás pracovali a strácali bez oddychu, i nechže je obom ľahká slovenská zom!* (TAJOVSKÝ)

Ale pri slove *poď* používa sa aj samostatná zdôrazňovacia častica *ho*: *poď ho*. Pri slovesnom tvare *poď* býva však aj nesamostatná častica *-že*: *poďže*, *poďteže*. Napr.: *Poďže sem*, *poďte sem*, *nechže ťa učešem* . . .

Pasívne tvary

Imperatív má aj pasívne tvary, a to zvratné alebo opisné.

Zvratné pasívne tvary imperatívu líšia sa od aktívnych tvarov iba príbratím morfémy *sa*: *stavaj*, *stavajte* — *stavaj sa*, *stavajte sa* . . .

Posväť sa meno tvoje! (z modlitby)

Opisné pasívne tvary imperatívu sa tvoria z imperatívnych tvarov pomocného slovesa *byť* a trpného prídavia významového slovesa.

2. os. sg. <i>buď chválený</i>	1. os. pl. <i>buďme chválení</i>
	2. os. pl. <i>buďte chválení</i>

Ach, buď pozdravené zimné vyjasnenie! (HEĎKO) — Pálené, pálené buď pochválené . . . (BUD. PÍSEŇ)

Pasívne tvary imperatívu sú v spisovnom jazyku veľmi zriedkavé. Sú prostriedkom najmä náboženských prejavov, a i tu sú napodobením latinského jazyka.

Neurčité slovesné tvary

Neurčitok

Aktívny tvar

Neurčitok čiže infinitív sa tvorí z prvej podoby neurčitkového slovesného kmeňa príponou *-t*: *chyta-t*, *rozumie-t*, *nies-t*, *hynú-t*, *trie-t*, *bra-t*, *česa-t*, *ža-t*, *chudnú-t*, *žu-t*, *pracova-t*, *robi-t*, *vidie-t*, *kriča-t*; *by-t*, *jes-t*, *vedie-t*, *chcie-t*, *ís-t*. *sta-t sa*, *stá-t*.

Uvedené morfológické členenie infinitívu je zreteľné vždy. Iba v slovese *rásť* a v jeho predponových odvodeninách, ako *vyrásť*, *odrásť*, *narásť*, *zrásť sa* . . ., nie je zreteľný morfológický švík, keďže prípona neurčitku splynula s korennou spoluhláskou — *rásť + t > rásť*, ako to ukazujú ostatné tvary, napr.: *rásť-li*, *rásť-ie-m* . . .

Infinitívny základ *by-* pri slovese *byť* je supletívny; ešte v slovesnom podstatnom mene *by-tie*, ako aj v archaických tvaroch minulého prechodníka *by-vši* a činného prídavia minulého *by-vší*.

Infinitívny základ *ís-* slovesa *ísť* bol utvorený analogicky podľa slovies vzoru *nieť*, lebo pôvodný infinitívny základ bol samohláskový. Základ trpného prídavia a slovesného podstatného mena je utvorený od druhej podoby prítomného kmeňa: *ú-ú*, *prejď-ú* — *prejď-ený*, *prejď-enie* . . .

Infinitív majú všetky slovesá, i keď sa infinitív niektorých neosobných modálnych slovies používa iba výnimočne; napr. iba v spojení s fázovými alebo modálnymi slovesami: *prestalo sa mu chcieť spať*, *musí sa dať pomôcť* . . .

Pasívny tvar

V slovenčine sa používa v obmedzenej miere i pasívny infinitív zvrtný aj opisný typu *trestať sa*, *byť trestaný*.

Zvrtný pasívny infinitív sa však používa častejšie len v spojení s pomocnými slovesami, lebo je homonymný s reflexívnou podobou nezvrtného slovesa typu *trestať*, ako aj s reflexívnym slovesom typu *stavať sa*, *poraniť sa*.

Len na tomto podklade vybudovaná teória má sa naďalej používať vo vedeckom výskumníctve. (I. HRUŠOVSKÝ) — V súvislosti s peňažnými reformami za Karola Róberta začali sa razíť hodnotné zlaté florény, povestné kremnické dukáty. (DEJINY SLOVENSKEA I)

Opisný pasívny infinitív sa tvorí z infinitívu pomocného opisného slovesa *byť* a trpného prídavia významového slovesa. Pasívny infinitív majú len prechodné činnostné slovesá.

Vrátiť sa tam znamenalo by však opustiť toto všetko, skrývať sa a byť odkázaná na milosť spomienok. (CHROBÁK) — Predať sa a byť kúpená, dať sa kúpiť, to je podlé. (MINÁČ) — Vec musí byť určená vždy individuálne, lebo po skončení nájmu musí byť individuálne vrátená. (BAKALA) — Keď prihliadneme na jednotlivosti, zistíme, že ťažkosti môžu byť spôsobené práve nahromadením zvláštnych momentov a okolností na jednej i na druhej strane. (JUROVSKÝ) — V strede k nej je pripojená užšia rúrka, ktorá sa spája s dobrou vývevou, aby plyn z Geisslerovej trubice mohol byť odčerpávaný. (ILKOVIČ)

Prechodník

Aktívny tvar

V spisovnej slovenčine sa používa jednotný prechodník čiže transgresív utvorený z druhej podoby prítomníkového kmeňa príponou *-úc/-uc* alebo *-iac/-ac*. Rozloženie týchto prípon je paralelné s rozložením prípon 3. os. pl. indikatívu prezenta *-ú/-u, -ia/-a*.

Príponou *-úc/uc* tvoria prechodník pravidelné slovesá vzorov *chytat, rozumiet, niesť, hymúť, triet, brať, česať, žať, chudnúť, žiť, pracovať*, ako aj nepravidelné slovesá *byť, chcieť, ísť, stať, sa: chytajúć, volajúć, dajúć, krivkajúć, vyvolávajúć, rozumejúć, bdejúć, znervóznejúć, skvejúć sa, černejúć sa; nesúć, vylezúć, kladúć, napečúć, vezúć sa, popletúć si; hymúć, minúć, spomenúć si, vanúć, vinúć sa, plynúć; nesmúć, berúć, zadrúć sa, ženúć, postelúć, orúć, vyperúć; češúć, hrabúć, šibúć, škrabúć sa, stenúć; žnúć, začnúć, prijímúć, vezmúć, začínúć; chudnúć, lípnúć; žujúć, kryjúć, čujúć, obujúć sa, sajúć, lejúć, chvejúć sa, dospejúć; pracujúć, vyskakujúć, prenocujúć, konštruujúć, precestujúć; súć, chcejúć, idúć (prejduć, vyjduć), stanúć sa.*

Sloveso *chcieť* má v prechodníku rozšírený, prítomný kmeň: *cho-í — chcej-úc*.

Po predchádzajúcej dlhej slabike sa prípona prechodníka *-úc* skrakuje: *hýbuc, háďzuc, klžuc sa, skáčuc, pišuc, mőžuc, snímuc, odnímuc, kývnuc, siahnuc, vylietnuc, zdriemnuc si; zájduc, nájduc, príduc, zíduc sa, vzduc ...*

Niektoré slovesá vzoru *česať* majú tvary prechodníka alebo len podľa vzoru *chytat*, alebo aj podľa vzoru *chytat*. Tým sa prejavuje prechod jednotlivých sloves od vzoru s variabilitou v morfológickej stavbe k vzoru s jednotnejšou morfológickou stavbou.

Podľa vzoru *česať* tvoria prechodník v podstate len tie slovesá, ktorých koreň nemá alternáciu *t/c, d/dz*: *brešúć, brhlúć, bublúć, cápuć, cuclúć, cumlúć, čarbúć, češúć, čiapuc, čičrúć, čliapuc, čuchrúć, dlabúć, dlbúć, dobuć, driapuc, driemuc, drichmúć, drmúć, dhubúć, dudlúć, dudrúć, dupúć, paprúć sa, frflúć, fuťnúć, habúć, háďzuc, homrúć, hrabúć, huhlúć, hundrúć, hážvuc, hýbuc, chabrúć, chamrúć sa,*

chápuć, chłipuć, chniapuć, chrápuć, chrchłuć, chrámuc, chrúpuć, chuchmúc, chuchkúc, kapúc, kašúc, kašlúc, kážuc, klamúc, klapúc, klepúc, klopúc, klovúc, klžuc sa, kmášuc, kníšuc sa, kolíšuc, kopúc, krešúc, krkvúc, kublúc, kúpuć, kutrúc, kráčuc, kvapúc, kývuc, lámuc, lížuc, lužúc, mažúc, maznúc, mumlúc, mumrúc, ošarpúc, ozvúc sa, paprúc sa, odpásuc sa, píšuc, pitvúc, plačúc, pošlúc, režúc, rúbuc, prervúc, rýpuć, sáčuc, sádzuc, slopuć, stenúc, strebúc, sypúc, šibúc, šiplúc sa, škamrúc, šklbúc, škriabuc, škripuc, šliapuc, šmatlúc, šnupúc, štiepuć, štípuć, štvúc, šúpuc, šušlúc, tápuć, tapúc, tepúc, tečúc, trepuć, tutlúc, urvúc, viažuc, vládzuc, ziapuc, zobúc, vyzvúc, žobrúc.

Aj z uvedených sloviac majú niektoré dvojtvary podľa vzoru *chytať*: *bublajúc, čičrajúc, dhubajúc, hýbajúc, driapajúc, driemajúc, dupajúc, chłipajúc, chápuć, kusajúc sa, klopuć, koltsajúc, kúpuć, kvákajúc, kývajúc, luhajúc, lúpuć, slopuć, stena juć/stonajuć, štípuć, tápuć, vláduć, zobajúc.*

Slovesá s koreňom na *t* majú takmer pravidelne tvary podľa vzoru *chytať*. Možno predpokladať, že je to pre kakofonické pôsobenie sledu dvoch *c*: *brb-ćuc* > *brbtajúc*. Sem patria tvary: *brbtajúc, čaptajúc, čvachtajúc, hltajúc, chłamtajúc/chłamcć, chłastajúc, chleptajúc, chmátajúc, chrochtajúc, choastajúc sa, chvátajúc, jachtajúc/jachcć, kaktajúc, kolotajúc, laptajúc/lapcć, látajúc/lácuc, metajúc, motajúc sa, pantajúc sa, pratajúc sa, rehtajúc sa, reptajúc, špintajúc, trblietajúc sa, trestajúc.*

Podobne všetky slovesá zakončené na *-otat* majú prechodník podľa vzoru *chytať*. Príklady: *blabotajúc, blikotajúc, brbótajúc, buchotajúc, cupotajúc, cvakotajúc, člapotajúc, drkotajúc, dupotajúc, džavotajúc, trfotajúc, gağotajúc, hrkotajúc, chachotajúc, chichotajúc sa, jagotajúc sa, klepotajúc, kyvotajúc, lapotajúc, ligotajúc sa, mekotajúc, mihotajúc sa, rapotajúc, rehotajúc sa, štebotajúc, štrkotajúc, šuchotajúc, trepotajúc, trkotajúc*. Tieto slovesá majú iba vynimočne tvar prechodníka podľa vzoru *česat*, napr.: *drkocć, dupocć, lapocć, rapocć* ... Sú to expresívne tvary.

Príponou *-iac/-ac* tvoria prechodník pravidelné slovesá vzorov *robiť, vidieť, kričať* a nepravidelné slovesá *jest, vedieť, stáť*. Príklady: *robiac, nosiac, kosiac, vysotiac, dusiac sa, zvíťaziac; vidiac, uvidiac, hladiac, sediac, rozvraviac sa; kričiac, hučiac, bežiac, ležiac, spiac; jediac, najediac sa, vediac, povediac, dozvediac sa, stojac, postojac, nastojac sa, bojac sa.*

Diftong v prípone *-iac* sa po dlhej slabike neskracuje: *krútiac, lieňiac sa, túžiac, nótiac si, pyšiac sa, chtiac* ...

Variant prípony *-ac* je len po spoluhláske *j*: *glejuc, hojac sa, odkrojac, nupojac, stojac, postojac, bojac sa* ...

Prechodník majú všetky osobné slovesá; neosobné slovesá prechodník nemajú.

Sponové slovo *byť* má prechodník *súc*. Ale tento tvar sa vynecháva pri prísponovom adjektíve: *súc bledý ako stena* > *bledý ako stena* ... *Vkročila do izby bez pozdravu, lilelá*

ako stena. Tak je to aj pri adjektívizovanom trpnom prídavku ako *nahnevanej, urastenej, rozhodnutej* . . . Napr.: *Súc podnapitý, cítil sa istejším.* (URBAN)

V súčasnom spisovnom jazyku sa používajú rovnako utvorené prechodníky od dokonavých i nedokonavých sloviess. Odlišne tvorené prechodníky nedokonavých sloviess *ida* (= *idúc*), *buda* (= *súc*), ktoré sa kde-tu vyskytujú ako charakterizačný prostriedok umeleckého štýlu, treba pokladať za archaizmy.

Lucka, *ida* cestou, pritúli sa k mužovmu boku. (HEČKO) — Buda tebou, synku, netrúpil by som sa. (HEČKO)

Aj prechodníky dokonavých sloviess utvorené príponou *-v, -vši* sú archaické: *zavolav, zavolavši* (= *zavolajúc*), *vrátiv sa, vrátivši sa* (= *vrátiac sa*), *byvši* (= *súc*); podobne aj *mavši* (= *majúc*), *živši* (= *živúc*) . . . Používali sa v staršej literatúre.

Ale predsa, *byvši* jej otcem, by som nedovolil. (KALINČIAK) — To skúsiv, v hanbe pod chvoj šupol. (HVIEZDOSLAV) — *Vysotivši* bradu s nakrivenou tvárou nabok, hlučne povedala: „Ak bude.“ (JESSENSKÝ)

Prechodník ako slovesný tvar používa sa v spojení s dvojčlennou vetou. Za gramaticky nadradenú substanciu sa pokladá gramatický podmet vety.

Strom sa zaklátíl, trochu postál, akoby zaváhal, a potom sa s obrovským huriavkom zvalil, mliaždiac, kváriac, drúzgajúce všetko pod sebou. (HORÁK) — *Vracajúce sa*, pred bránou zastíhol som Greguša. (FIGULI) — *Presviedčal, skúmave dľaň kladúce nad oko* . . . (KRASKO)

Pomerne zriedkavé sú prípady, v ktorých niet takéhoto vzťahu medzi prechodníkovým dejom a podmetom vety. Je to jednak pri spojení prechodníka s jednočlennou vetou, jednak s takou dvojčlennou vetou, ktorej podmet nie je činiteľom prechodníkového deja, i keď sa vo vete osobitne vyslovuje.

Počávajúce ich, zdalo sa mu, že každé klepnutie ozýva sa v ňom a vyvoláva stonásobnú ozvenu. (URBAN) — *Dochodiac ta*, zaznel jej do uší veselý hovor. (TATARKA) — Marcel nedôveroval Lotiakovi, a jednak, *nevediac sa opanovať*, vybúšila takto z neho rozhorčenosť. (JÁGŠ)

V niektorých prípadoch ide o tzv. absolútne prechodníky, ktoré však už nie sú slovesnými tvarmi, lebo majú funkciu príslovky alebo predložky.

I nedávno v kuchyni sa mu to nechtiac podarilo. (ŠOLTÉSOVÁ) — „Takto, hľa, to bude celý život, takto,“ uspokojuje sa. „Slúžiť *vstávajúce-lhajúce* . . .“ (KUKUČÍN) — Nebol si istý, pravdu povediac, vôbec nevedel, ako sa môžu dať oni do roboty. (TATARKA) — A naozaj — nehľadiac na jeho snetivú a hrdzavú pšenicu — ani raz nepočul, že by mu zemiaky v pivnici hnili . . . (HEČKO) — V dejinách vedy sa vyskytli rôzne druhy schém počnúc konvenčnosťou a končiac požiadavkou úplnej opakovanosti. (FILKORN)

Prechodník ako slovesný tvar sa používa len v spisovnom jazyku. V ľudovej reči niet prechodníkov; miesto nich sa používajú podobne utvorené tvary s funkciou prísloviess: *idúci, pískajúci, plačúci, stojaci* . . ., resp. *idúcky, le-*

žiaciky ... Tieto tvary sa zriedka používajú aj v spisovných prejavoch, najmä v hovorovom a umeleckom štýle.

Plakala dievčina po hore idúci ... (PŘESEŇ) — Veru sa malí ľudkovia rozplakali. Tak aj **plačúci** odišli. (HORÁK)

Knižný ráz prechodníka ukazuje sa najmä tým, že súčasní spisovatelia ho používajú len v autorskej reči. Iba výnimočne sa prechodník používa aj v priamej reči ako charakterizačný prostriedok intelektuála. Tak je to napríklad v divadelnej hre Ivana Stodolu *Jej prvý ples*, kde profesor Temný používa v svojej reči prechodníky.

Ba odsúdila každý prejav zblíženia sa s mužským, **označujúc** to za nedôstojné pre vedeckú pracovníčku. — Áno, lebo sme ju chceli sústrediť na vedeckú prácu, **obávajúc** sa, že pri jej zdedenej extrémnosti by ... ach, čo si o tom hlavu lámal.

Frekvencia prechodníkov sa zvyšuje aj pod vplyvom prekladov z ruštiny, ako aj zväčšením významu odborného štýlu pre celý spisovný jazyk.

Pasívny tvar

V staršom spisovnom úze sa používali aj opisné pasívne tvary prechodníka utvorené z prechodníka pomocného slovesa *byť* a trpného prídavia významového slovesa. Tieto tvary mali nedokonavé aj dokonavé činnostné slovesá s akuzatívnou predmetovou rekciov. Napr.: *súc volaný, súc volený, súc strážený* ... ; *súc zavolaný, súc vyvolený, súc potrestaný* ...

Ta Michal podišiel i dnes, **súc** službou k tomu **povolany**, by pri rúbanko dozerai. (HVĚZDOSLAV) — A Peter sa vzhopil v povedomí svojej dôležitosti, a **súc** rečou pána vicíš-pána ešte viac na koňa **posadený**, vyriekol: „Pravdu máte, Vaša Milosť, pán vicíšpán . . .“ (KALENŇIAK) — Po malom oddychu v priateľi rytierskeho hradu hodil som sa nazad do prúdu ľudskej tekutiny, plávajúc a veslujúc medzi košmi, koškami, kapsami a batohmi, prijímajúc vďačne a ešte vďačnejšie rozdávajúc buchnáty, po nohách stúpajúc a **postúpaný** **súc**, dostal som sa s dobitými rebrami — contusio reborum, dľa Dávida Štubrika — pod znúmy nám už čierny dom. (LASKOMERSKÝ) — Prichodili smrtné oznámenia striedavo s ranenými, vznikali čudné chýry, aby — **súc** vyvrátené — dali miesto iným, stávali sa rozličné príhody, ktoré v tej všeobecnej horúčke chorobne nabubreli. (URBAN)

Od dokonavých sloviac sa používali aj pasívne prechodníky typu *byvši zvolený*.

V dnešnej spisovnej norme sa v úlohe trpného prechodníka používa samo trpné prídavie. Z pôvodného opisného tvaru sa elidovalo pomocné sloveso: *súc volaný* > *volaný*, *súc (byvši) zvolený* > *zvolený* ...

Oslnený jej mäkkou krásou, oduševnene ju potešovali: „Maličkost.“ (JESENSKÝ) — „Dovoľte, čo mám robiť?“ zvolal Ján úplne vyrušený z flegmy. (TIMBAVA) — I poskakuje pri tanečníkovi, ale ten, **posmelovaný** Nóniusom z javiska, vydáva zo seba všetku energiu. (HEČKO) — Zápotočný sa mu už nestačil uhnúť a zrazený kopytami zvierata padol na zem. (FIGULI)

Činné prídavné prítomné

Činné prídavné prítomné čiže aktívne participium prézenta je neurčitý slovesný tvar, ktorý sa tvorí z druhej podoby prítomného kmeňa nedokonaných osobných sloviess príponou *-úci* (*-úca, -úce*) alebo príponou *-iaci* (*-iaca, -iace*)/*-aci* (*-aca, -ace*). Rozloženie prípon je také ako rozloženie paralelných prípon prechodníka.

Neosobné slovesá nemajú činné prídavné prítomné, keďže pri nich chýba agens deja, ktorého pomenovanie by bolo slovesnému tvaru nadradeným substantívom.

Činné prídavné prítomné sa tvorí od všetkých nedokonaných sloviess, plnovýznamových aj pomocných. Prakticky sa však tento tvar nepoužíva od sporných sloviess *byť, bývať, stať sa, stávať sa, ostať, ostávať, zostať, zostávať*, ani od niektorých modálnych sloviess, ako *smieť, môcť, musieť*.

Príponou *-úci* (*-úca, -úce*) sa tvorí činné prídavné prítomné od pravidelných sloviess vzorov *chytal, rozumieť, niesť, hynúť, trieť, brať, česať, žať, chudnúť, žiť, pracovať*, ako aj od nepravidelných sloviess *byť, chcieť a ísť*. Príklady: *chytajúci, -a, -e; volajúci, -a, -e; zabávajúci sa, -a, -e; rozumejúci, -a, -e; bdejúci, -a, -e; tlejúci, -a, -e; nesúci, -a, -e; pečúci, -a, -e; hynúci, -a, -e; vinúci sa, -a, -e; trasúci, -a, -e; orúci, -a, -e; berúci, -a, -e; česúci, -a, -e; hrabúci, -a, -e; žnúci, -a, -e; ženúci sa, -a, -e; chladnúci, -a, -e; mäknuúci, -a, -e; žijúci, -a, -e; kľajúci, -a, -e; pracujúci, -a, -e; putujúci, -a, -e; súci, -a, -e; chcujúci, -a, -e; idúci, -a, -e.*

Dlhá samohláska prípony *-úci* sa neskracuje ani po dlhej slabike; napr. *píšuúci, ližuúci, rýpuúci, kmašuúci, kážúci, šliapuúci, viažuúci, štiepuúci, kľžuúci sa.*

Osobitne si treba povšimnúť tvorenie činného prídavného prítomného pri slovesách vzoru *česať*. Aj v tomto tvare sa ukazuje prechod sloviess od vzoru *česať* s variabilným základom k celkom pravidelnému vzoru *chytal*. Pomerne málo sloviess má tvary činného prídavného prítomného len podľa vzoru *česať*. Oveľa viac sloviess má tu alebo dublety, alebo tvary výlučne podľa vzoru *padal*.

Z kratšej podoby prítomného kmeňa — čiže podľa vzoru *česať* — tvoria tvary činného prídavného prítomného tieto slovesá: *čarbúci, -a, -e; česúci, -a, -e; dľbúci, -a, -e; dľabúci, -a, -e; dľobúci, -a, -e; habúci, -a, -e; hádzúci, -a, -e; hrabúci, -a, -e; chamruúci sa, -a, -e; kapúci, -a, -e; kážúci, -a, -e; klamúci, -a, -e; klepuúci, -a, -e; klovuúci sa, -a, -e; kľžuúci sa, -a, -e; kmašuúci, -a, -e; ližuúci, -a, -e; mažuúci, -a, -e; píšuúci, -a, -e; plačuúci, -a, -e; režuúci, -a, -e; sádzúci, -a, -e; štvúci, -a, -e; težuúci, -a, -e; viažuúci, -a, -e.*

Celý rad sloviess má v činnom prídavnom prítomnom dvojtvary podľa vzorov *česať* a *chytal*: *brblúci|brblajúci, -a, -e; brešuúci|brechajúci, -a, -e; cápuúci|cápujúci, -a, -e; cuclúci|cuclajúci, -a, -e; cumľúci|cumľajúci, -a, -e; čuchruúci|čuchrujúci, -a, -e; dľabúci|dľabajúci, -a, -e; drdľúci|drdľajúci, -a, -e; driapuúci|driapuajúci, -a, -e; driachmuúci|driachmuajúci, -a, -e; dudruúci|dudrujúci, -a, -e; frflúci|frflajúci, -a, -e; huhlúci|huhľajúci, -a, -e; kašľúci|kašľajúci, -a, -e; klopuúci|klopujúci, -a, -e.*

-e; *kntšáci/kntšajúci sa, -a, -e; kopáci/kopajúci, -a, -e; krešáci/krešajúci, -a, -e; kutráci/kutrajúci, -a, -e; kváčáci/kváčajúci, -a, -e; maznáci/maznajúci sa, -a, -e; rábáci/rábajúci, -a, -e; rýpáci/rýpajúci, -a, -e; slopáci/slopajúci, -a, -e; strebáci/strebajúci, -a, -e; sypáci/sypajúci, -a, -e; šibáci/šibajúci, -a, -e; šklbáci/šklbajúci, -a, -e; škriabáci/škriabajúci, -a, -e; šliapáci/šliapajúci, -a, -e; štípáci/štípajúci, -a, -e; tápáci/tápajúci, -a, -e; tepáci/tepajúci, -a, -e; trepáci/trepajúci, -a, -e; ziapáci/ziapečajúci, -a, -e.*

Najviac slovíes vzoru *česať* tvorí však činné prídastie prítomné podľa vzoru *chytal*. Osobitne treba uviesť tieto tvary: *brbajúci, -a, -e; brhajúci, -a, -e; bubľajúci, -a, -e; čapajúci, -a, -e; čvachtajúci sa, -a, -e; driemajúci, -a, -e; drmajúci, -a, -e; dudľajúci, -a, -e; dupajúci, -a, -e; fuľňajúci, -a, -e; hltajúci, -a, -e; homrajúci, -a, -e; hundrajúci, -a, -e; húžvaajúci, -a, -e; hýbajúci, -a, -e; chabrajúci, -a, -e; chápaajúci, -a, -e; chamľajúci, -a, -e; chlatajúci, -a, -e; chleptajúci, -a, -e; chlŕajúci, -a, -e; chmátaajúci, -a, -e; chniapaajúci, -a, -e; chrápaajúci, -a, -e; chrchľajúci, -a, -e; chrochtajúci, -a, -e; chrúmaajúci, -a, -e; chrúpaajúci, -a, -e; chuchňajúci, -a, -e; chvastaajúci sa, -a, -e; chvátaajúci, -a, -e; jachtajúci, -a, -e; kasajúci, -a, -e; kloktajúci, -a, -e; kollsaajúci, -a, -e; kolotaajúci, -a, -e; krkvaajúci, -a, -e; kubľajúci, -a, -e; kúpaajúci, -a, -e; kvaapaajúci, -a, -e; kvápaajúci, -a, -e; kývaajúci, -a, -e; lámajúci, -a, -e; ľapajúci, -a, -e; látaajúci, -a, -e; ľuhajúci, -a, -e; metaajúci, -a, -e; motajúci, -a, -e; mrmlajúci, -a, -e; mumľajúci, -a, -e; mumraajúci, -a, -e; panajúci sa, -a, -e; papraajúci sa, -a, -e; pišvaajúci, -a, -e; prataajúci sa, -a, -e; rechtaajúci sa, -a, -e; stenaajúci, -a, -e; šiplaajúci sa, -a, -e; škripaajúci, -a, -e; šmatľajúci, -a, -e; šnupaajúci, -a, -e; špintaajúci, -a, -e; štiepaajúci, -a, -e; šúpaajúci, -a, -e; šušľajúci, -a, -e; tapajúci, -a, -e; trblŕetaajúci sa, -a, -e; trestaajúci, -a, -e; tutľajúci, -a, -e; žobraajúci, -a, -e.*

Takto tvoria tvary činného prídastia prítomného aj všetky nedokonavé slovesá zakončené na *-otať*. Príklady: *blabotaajúci, -a, -e; blŕkotaajúci, -a, -e; blŕkotaajúci, -a, -e; brbotaajúci, -a, -e; buchotaajúci, -a, -e; cupotaajúci, -a, -e; cvaikotaajúci, -a, -e; člapotaajúci, -a, -e; drkotaajúci, -a, -e; dupotaajúci, -a, -e; džavotaajúci, -a, -e; frŕotaajúci, -a, -e; gagotaajúci, -a, -e; hrkotaajúci, -a, -e; chichotaajúci sa, -a, -e; jagotaajúci sa, -a, -e; klepotaajúci, -a, -e; klopotajúci, -a, -e; kyvotaajúci sa, -a, -e; ľalotaajúci, -a, -e; ľapotaajúci, -a, -e; ľigotaajúci sa, -a, -e; mihotajaajúci sa, -a, -e; rapotaajúci, -a, -e; rehotajaajúci, -a, -e; štebotajaajúci, -a, -e; štrkotaajúci, -a, -e; trkotaajúci, -a, -e ...*

Príponou *-iaci (-iaca, -iace) |-aci (-aca, -ace)* tvorí sa činné prídastie prítomné od pravidelných nedokonavých slovíes vzorov *robiť, vidieť, kričať*, ako aj od nepravidelných slovíes *jesť, vedieť, stáť a báť sa*. Príklady: *robiaci, -a, -e; soliaci, -a, -e; sušiaci, -a, -e; krčiaci sa, -a, -e; hovoriaci, -a, -e; vidiaci, -a, -e; sediaci, -a, -e; vrtiaci sa, -a, -e; kričiaci, -a, -e; bežiaci, -a, -e; mlčiaci, -a, -e; držiaci sa, -a, -e; jediaci, -a, -e; vediaci, -a, -e ...*

Po spoluhláske *j* má prípona činného prídastia prítomného podobu *-aci*

(-aca, -ace): *zbrojaci, -a, -e; hnojaci, -a, -e; hojaci sa, -a, -e; stojaci, -a, -e; bojaci sa, -a, -e* . . .

Činné prídavné prítomné je slovesný tvar, preto sa ním vyjadruje dej ako proces, ako dynamický príznak. Keď sa táto významová zložka stráca, vzniká zo slovesného tvaru prídavné meno. Prídavnými menami sú napr. slová *všemohúci, nemohúci, budúci, omamujúci, vrúci, horúci, súci, nasledujúci, predchádzajúci, ohromujúci, prekvapujúci, vyhovujúci, odpudzujúci, vyčerpávajúci, vynikajúci, vzrušujúci, upokojujúci, holiaci, baliaci, plniaci* . . .

Uvedené slová pokladáme za adjektíva, lebo sa používajú bez obmedzenia aj v zloženom prísudku a sú základom pre adverbiá typu *vynikajúco*. Iné príklady na substantíva z prídavných: *vedúci, vedúca, cestujúci, účinkujúci, prisediaci*.

Od adjektívizovaných prídavných treba odlišovať prídavné mená utvorené zo slovesných základov, najmä od infinitívneho kmeňa, príponami *-ci, -aci: biec, spací, žací, trect, hnací, prací, sádzaci, metaci, písaci, sčítaci, švjaci, sejací, krycí, mycí, umývaci* . . .

Rozdiel medzi adjektívom a prídavným sa ukazuje v protikladoch, ako: *spací vak — spiace dieťa, biec nástroj — bijúce srdce, visací zámok — visiaci kabát, stojacia lampa — stojaca lokomotíva, prací prášok — perúca žena* . . .

Činné prídavné prítomné má tvary ako prídavné meno, keďže sa ním vyjadruje dynamický príznak voči bez aktualizácie. Tieto tvary sa skloňujú ako mätko zakončené prídavné mená vzoru *cudzí*, lenže pádové prípony prídavných typu *padajúci, -a, -e* i typu *prosiaci, -a, -e* sú vždy krátke.

Pádové prípony činného prídavného prítomného sú krátke aj vtedy, keď predchádzajúca slabika je krátka: *stojaci múr, hojaca sa rana, bojace sa deti, pred stojacím vlakom, na stojacu lokomotívu, pred zbrojacím národom* . . .

Činné prídavné minulé

Činné prídavné minulé čiže aktívne participium préterita sa tvorí z druhej podoby infinitívneho kmeňa dokonavých sloves príponou *-vši (-všia, -všie)*, a to len od sloves, ktorých infinitívny kmeň sa končí na samohlásku alebo dvojhlásku. Sú to pravidelné slovesá vzorov *padat, rozumiet, hynúť, triet, brať, česať, žať, chudnúť, žiť, pracovať, robiť, vidieť, kričať*, ako aj odvodeniny nepravidelných sloves *vedieť, stať sa, stáť*.

Príklady: *nachytavši -ia, -ie; zavolavši, -ia, -ie; načakavši sa, -ia, -ie; premeravši, -ia, -ie; porozumevši, -ia, -ie; prebdevši, -ia, -ie; zdrevenevši, -ia, -ie; otupevši, -ia, -ie; minuvši, -ia, -ie; spomenuvši si, -ia, -ie; privínuvši sa, -ia, -ie; načrevši, -ia, -ie; umrevši, -ia, -ie; prezrevši, -ia, -ie; predravši, -ia, -ie; postlavši, -ia, -ie; zaoravši, -ia, -ie; prečesavši, -ia, -ie; napísavši, -ia, -ie; potrestavši, -ia, -ie; ukázavši, -ia, -ie; začavši, -ia, -ie; najavši, -ia, -ie; vzavši, -ia, -ie; bodnuvši, -ia, -ie; ukradnuvši, -ia, -ie; zdriemnuvši, -ia, -ie; doživši sa, -ia, -ie; obuvši sa,*

*-ia, -ie; prispievši, -ia, -ie; odpracovavši, -ia, -ie; pricestovavši, -ia, -ie; prenoco-
vavši, -ia, -ie; prehovorivši, -ia, -ie; skočivši, -ia, -ie; oženivši sa, -ia, -ie; roz-
horevši sa, -ia, -ie; preletevši, -ia, -ie; zakričavši, -ia, -ie; zjačavši, -ia, -ie;
dozvedevši sa, -ia, -ie; nastavši, -ia, -ie; prestávši, -ia, -ie; postávši, -ia, -ie;
dostávši, -ia, -ie ...*

Koncová slabika slovesného kmeňa obsahuje v tomto tvare krátku samohlásku; iba slovesá, ktorých infinitívny kmeň sa končí na dvojhlásku *ia*, ponechávajú si dlhú slabiku: *usmievši sa, zaviavši, popriavši, okriavši, zaliavši, zakliavši, ohriavši, udiavši sa*. Sloveso *vziať* má však tvar *vzavši*, lebo patrí do vzoru *brať*. V uvedených tvaroch sa však pádové prípony prítastia noskracujú, takže tieto tvary tvoria výnimku z rytmického krátenia. Podobne je to aj v tvaroch *prestávši, postávši, nabávkši sa ...*, kde sa dlhá jednoduchá kmeňová samohláska neskracuje.

V ostatných prípadoch je rozdiel v kvantite: *zmiznúť — zmiznuvši, pomínuť — pomí-
nuvši, porozumieť — porozumevši, natrieť — natrevši, zvedieť — zvedevši ...*

Činné prítastie minulé sa tvorí len od tých dokonavých sloviess, ktorých infinitívny kmeň sa končí na samohlásku alebo na dvojhlásku. To znamená, že pravidelné slovesá vzoru *niešť* nemajú činné prítastie minulé. V staršom spisovnom úze sa sporadicky používali aj prítastia utvorené príponou *-ši* (*-šia, -šie*) od sloviess vzoru *niešť*, napr.: *vynesši, -ia, -ie, prevezši, -ia, -ie, odvedši, -ia, -ie*; podobne aj prítastia od predponových derivátov nepravidelných sloviess *jesť* a *ísť*, napr.: *pojedši, -ia, -ie, vyšedši, -ia, -ie, našedši, -ia, -ie*.

V dnešnej spisovnej norme sú činné prítastia minulé len od dokonavých sloviess. Ale v staršom spisovnom úze vyskytovali sa aj činné prítastia minulé nedokonavých sloviess. Boli to tvary ako *byvši, -ia, -ie; sedevši, -ia, -ie; šumevši, -ia, -ie; chodivši, -ia, -ie; pôsobivši, -ia, -ie; panovavši, -ia, -ie; milovavši, -ia, -ie; žívši, -ia, -ie; písavši, -ia, -ie; bývavši, -ia, -ie; mavši, -ia, -ie; trvavši, -ia, -ie ...* Tieto tvary zriedka používali ešte aj realisti, najmä Timrava a Jégé.

Činné prítastie minulé sa svojim tvorením vymyká zo systému slovenských slovenských tvarov. Je to knižný prvok v sústave slovenských tvarov, ktorý bol prevzatý z ruštiny prostredníctvom spisovnej češtiny. No je to funkčne potrebný tvar, lebo sa ním paralelne s činným prítastím prítomným typu *volajúci, -a, -s* vyjadruje dynamický príznak veci bez aktualizácie, a to dej, ktorý sa uskutočnil pred priebehom základného deja vety. Činným prítastím minulým sa teda vyjadruje nesúčasnosť deja so základným dejom vety čiže istý stupeň relatívneho času.

Tvarová neústojnosť tvaru činného prítastia minulého v systéme slovenských slovenských tvarov sa ukáže najlepšie v schéme:

	prechodník	činné prítastie	trpné prítastie
nedokon. sloveso	<i>hovoriac</i>	<i>hovoriaci, -a, -e</i>	<i>honorený, -á, -é</i>
dokon. sloveso	<i>dohovoriac</i>	<i>dohovoriavši, -ia, -ie</i>	<i>dohovorený, -á, -é</i>

Aj táto formálna črta tvarov typu *dohovoríš*, *-ia*, *-ie* je príčinou, že sa činné prídastia minulé v súčasnej spisovnej slovenčine používajú iba v minimálnej miere, hoci sa činné prídastie prítomné a trpné prídastia používajú v paralelných konštrukciách oveľa častejšie. Oveľa menej nápadné by boli aj v dnešnej spisovnej reči tvary typu *dohovoriaci*, *-a*, *-e*, ktoré používal napríklad už Ján Hollý v svojich eposoch. Týmito tvarmi by sa dosiahla formálna zladenosť neurčitých slovesných tvarov: prechodník — *hovoriac/dohovoriac*, činné prídastie — *hovoriaci/dohovoriaci*, trpné prídastie — *hovorený/dohovorený*.

Činné prídastie minulé, práve tak ako aj činné prídastie prítomné majú len osobné slovesá. Pravda, môže to byť tak činnosť sloveso, ako aj stavové sloveso, takže slovesu nadradené substantívum je vždy nositeľom deja.

Činným prídastím minulým sa vyslovuje dej, čím sa tento slovesný tvar odlišuje od slovesného prídavného mena na *-lý*.

Činné prídastie minulé sa často používa aj od zvrätných sloviac: *vrátilš sa*, *začervenavš sa*, *vynorivš sa* ... Aj tým sa ukazuje, že v tomto tvare sa zachováva intencia slovesa nepozmenená, čiže to, že toto prídastie je slovesný tvar, i keď má morfológickú povahu adjektíva (skloňuje sa s nadradeným podstatným menom).

Činné prídastie minulé typu *zavolavš*, *-ia*, *-ie* sa skloňuje ako mätko zakončené prídavné mená vzoru *cudzí*. Osobitnou črtou týchto prídastí je však sústava dlhých pádových prípon aj po dlhých slabikách: *polievš*, *usmievšiu sa*, *prestáršie* ...

Trpné prídastie

Trpné prídastie čiže pasívne participium je jednoduchý neurčitý slovesný tvar, ktorý sa tvorí zo slovesného kmeňa príponou *-ný* (*-ná*, *-né*, *-ní*) alebo príponou *-tý* (*-tá*, *-té*, *-tí*) alebo príponou *-ený* (*-ená*, *-ené*, *-ení*). Použitie týchto prípon sa viaže na slovesá istých typov.

Tento neurčitý slovesný tvar sa nazýva trpným prídastím, hoci často ani nemá trpný význam a nepoužíva sa v pasívnych konštrukciách. Bolo by teda lepšie pomenovať ho podľa formálneho príznaku *n-/t-ovým* prídastím, lebo len forma tvorí z tohto viacfunkčného tvaru jednotku gramatickej stavby jazyka.

Trpné prídastie sa tvorí od mnohých sloviac; ale je aj veľa takých sloviac, ktoré tento tvar nemajú. Príčiny nedostatku tohto tvaru sú rozličné, ale zhruba sa dajú zdeliť do troch skupín.

1. Trpné prídastie — podobne ako činné prídastie — nemajú nedokonavé neosobné slovesá-impersonáliá. V intencii týchto sloviac niet vzťahu k nositeľovi deja.

Trpné prídastie teda nemajú také slovesá, ako *pršať*, *mrholiť*, *snežiť*, *mrznúť*, *blýskať sa*, *hrmieť*, *stmievať sa*, *brieždiť sa*; *smädiť*, *ociabať*, *mrziť*, *škriekť*, *hnevať*, *tešiť*, *pichať*, *bolieť* ...

Ale dokonavé neosobné slovesá majú trpné prídastie s výsledkovým významom; napr.: *naprúť* — (je) *naprúané, zamrznúť* — (je) *zamrznuté, rozbrieždiť sa* — (je) *rozbiežené* . . . Sú to však len neosobné slovesá vyjadrujúce prírodné deje.

2. Trpné prídastie nemajú rozličné nedokonavé slovesá, ktorých intencia neobsahuje externý zásah.

Sú to napr. nedokonavé stavové slovesá, ako *chorieť, chorľavieť, starnúť, mladnúť, chudnúť, schnúť, vlnúť, vädnuť, košatiť, nervózniť, čerňať, červeňať* . . .

Ale dokonavé slovesá tohto typu majú trpné prídastie s výsledkovým významom, napr. *schudnúť, zvädnuť, rozkošatený* . . .

Ďalej sú to nedokonavé slovesá zmyslového vnímania a slovesá vyjadrujúce zmyslové a citové dojmy; napr.: *vidieť, počuť, cítiť, voňať, zapáchať, žiarť, mlanúť* . . .

Okrem toho sú to nedokonavé nepredmetové slovesá označujúce rozličné činnosti, ako *letieť, ísť, sedieť, bežať, činiť, horieť, blčať, kypieť, vriť, šumiť, znieť* . . .

Ani opakovacie slovesá, ako *robiť, volávať, písavať, nosievať, chodiť, rezávať, sprobúvať, kolúvať* . . ., spravidla nemajú trpné prídastie.

Ani pomocné slovesá, ako *byť, mať, stať sa, stávať sa, začať, začínať, prestať, prestávať, zadať sa, môcť, smieť, rádiť*, nemajú trpné prídastie.

3. Zvratné slovesá takisto zväčša nemajú trpné prídastie, najmä isté skupiny zvravných slovies.

Napríklad zvravné podoby nedokonavných slovies typu *umývať sa* nemajú trpné prídastie, i keď ich dokonavé pendanty tento tvar majú; napr.: *vyumývať sa* — *vyumývaný, obuť sa* — *obutý, osušiť sa* — *osušený, oholiť sa* — *oholený* . . .

Podobne nemajú trpné prídastie ani nedokonavé zvravné slovesá pohybu, ako *plaziť sa, uberať sa, plaviť sa, niesť sa, voziť sa, hýbať sa, kraďnúť sa, skláňať sa* . . . Ale dokonavé pendanty týchto slovies trpné prídastie majú; napr.: *priplaziť sa* — *priplazený, preplaviť sa* — *preplavený, prikraďnúť sa* — *prikraďnutý* . . .

K tejto skupine slovies pohybu sa blížia aj zvravné slovesá, ktorými sa vyjadruje dosiahnutie istého cieľa činnosťou; napr.: *prevrtať sa, prekosiť sa, prerúbať sa, presekať sa, prehryzáť sa, prepáť sa* . . .

Ani dokonavé zvravné slovesá, ktorými sa vyjadruje miera deja, nemajú trpné prídastie. Sú to jednak slovesá ako *narobiť sa, napracovať sa, najajčiť sa, naskákať sa, natancovať sa* . . ., jednak slovesá ako *zafajčiť si, zaspievať si, zahráť si, posedieť si, poležať si, postáť si* . . .

Napokon ani iné reflexíva tantum rozličných iných typov nemajú trpné prídastie. Sú to napr. slovesá *báť sa, tešiť sa, klaňať sa, dotýkať sa, čudovať sa, držať sa, chytiť sa, pustiť sa, belieť sa, čerňať sa, hnednúť sa, žltnúť sa* . . .

Trpné prídasti majú teda najmä činnostné prechodné slovesá (a to nedoko-

navé aj dokonavé), napr.: *chytať — chytaný, vychytať — vychytaný, volať — volaný, zavolať — zavolaný, kupovať — kupovaný, kúpiť — kúpený, strihať — strihaný, ostrihať — ostrihaný, odstrihnúť — odstrihnutý, niesť — neseny, zaniest — zaneseny, nosiť — noseny, odnosiť — odnosený, roznášať — roznášaný, roznieť — rozneseny, klást — kladený, položiť — položený, obracať — obracany, obrátiť — obrátený, orať — oraný, vyorať — vyoraný, rozoráť — rozorany, rozorávať — rozorovaný ... Z ostatných slovík majú trpné prídavné slovesá, napr.: *vysmädnúť — vysmädnutý, umrieť — umretý, oddýchnuť si — oddýchnutý, rozžialiť sa — rozžialený, prebehnúť — prebehnutý, preletieť — preletený, dožiť sa — dožitý, precestovať — precestovaný, oslabnúť — oslabnutý, odkvitnúť — odkvitnutý, prehnúť — prehnutý, poslovenčiť sa — poslovenčený, popáňať si — popánený ...**

Prípona *-ený (-ená, -ené, -ení)* sa používa na tvorenie trpného prídavného pravidelných slovík vzorov *nieť a robiť*, ako aj nepravidelných slovík *jesť a ísť*. V týchto prípadoch sa trpné prídavné tvorí z druhej podoby prítomníkového kmeňa: *nes-ú — nes-ený, rob-ia — rob-ený, jed-ia — jed-ený, id-ú — id-ený ...* Príklady: *neseny, -á, -é; pečený, -á, -é; vedený, -á, -é; hryzený, -á, -é; paseny, -á, -é; vyrasteny, -á, -é; tlčený, -á, -é; strežený, -á, -é; spletený, -á, -é; čtený, -á, -é; farbený, -á, -é; vychodený, -á, -é; lapený, -á, -é; ničeny, -á, -é; streleny, -á, -é; živeny, -á, -é; zakúpený, -á, -é; jedený, -á, -é; najedený, -á, -é; vyjdený, -á, -é; zájdený, -á, -é; prejdený, -á, -é ...*

Pri slovesách vzoru *nieť* pokladáme základ trpného prídavného za druhú podobu prítomného kmeňa len z hľadiska synchronného stavu. Hovorí sa za to alternácie v rámci slovesného kmeňa: *nes-ú, nes-ený, ale nies-t, nies-ol; peč-ú, peč-ený, ale piec-t, piek-ol; strež-ú, strež-ený, ale striez-t, strieh-ol ...*

Odchodné alternácie sú len v slovese *môcť* a v jeho predponových odvodeninách: *môžu, moženy, môcť, mohol; vymôžu, vymožený, vymôcť, vymohol; premôžu, premožený, premôcť, premohol ...*

Pri slovesách vzoru *robiť* pokladáme základ trpného prídavného za druhú podobu prítomného kmeňa takisto len zo synchronného hľadiska. Tu rozhoduje neprítomnosť infinitívnej kmeňotvornej prípony: *rob-i-t, rob-ia, rob-ený; pros-i-t, pros-ia, pros-ený; hod-i-t, hod-ia, hod-ený ...*

Nepravidelné slovesá *ísť* a *jesť* treba posudzovať osobitne: *is-t, id-ú, id-ený; jes-t, jed-li, jed-ia, jed-ený ...* Týmto tvarom konkurujú adjektíva utvorené z druhej podoby infinitívneho kmeňa príponou *-lý (-lá, -lé)*: *ušlý, -á, -é; zašlý, -á, -é; došlý, -á, -é ...* Je to najmä pri bezpredmetových slovesách, lebo tu trpné prídavné nemá pasívny význam.

Prípona *-ný (-ná, -né)* sa používa na tvorenie trpného prídavného pravidelných slovík vzorov *chytať, rozumieť, trieť, brať, česať, pracovať, vidieť, kričať*, ako aj nepravidelných slovík *vedieť* a *chcieť*.

Prípona *-ný* sa pripína k druhej podobe infinitívneho kmeňa, ktorá sa končí na krátku samohlásku: *rozum-e-l — rozum-e-ný, vide-l — vide-ný, chce-l — chce-ný ...*

Pretože v rámci niektorých vzorov sú dublety, treba preberať jednotlivé vzory osobitne.

Slovesá vzoru *chytať* tvoria trpné prídastie spravidla príponou *-ný*: *chytaný, -á, -é; uchytaný, -á, -é; volaný, -á, -é; privolaný, -á, -é; búchaný, -á, -é; vycmúľaný, -á, -é; hľadaný, -á, -é; vyhľadávaný, -á, -é; vyhladaný, -á, -é; zastaruný, -á, -é . . .*

Aj slovesá *hrať* a *pchať* majú trpné prídastie na *-ný*: *hraný, -á, -é; pchaný, -á, -é*. Ale ich predponové odvodeniny majú dvojtvary aj na *-ný*, aj na *-tý*: *dohraný|dohratý, nahraný|nahratý, obohraný|obohratý, odohraný|odohratý, prehraný|prehratý, prihraný|prihratý, rozohraný|rozohratý, vyhraný|vyhratý, zahrnaný|zahrnatý, zohraný|zohratý; napchaný|napchatý, prepchaný|prepchatý, upchaný|upchatý, vypchaný|vypchatý, zapchaný|zapchatý*. Tieto dublety však nie sú rovnocenné, lebo v odbornom štýle sa častejšie používajú tvary na *-ný*; ale tvary na *-tý* sú ináč živšie.

Slovesá vzoru *rozumieť* tvoria trpné prídastie spravidla príponou *-ný*: *prebdený, -á, -é; vycivený, -á, -é; zošalený, -á, -é; oželený, -á, -é; osirený, -á, -é; ovdovený, -á, -é; sčervený, -á, -é; rozkošatený, -á, -é; spochabnený, -á, -é; ošedivený, -á, -é; zdivený, -á, -é; porozumený, -á, -é; zdomácnený, -á, -é; zladovený, -á, -é; zdrobnený, -á, -é*.

Niektoré predponové slovesá tohto vzoru majú popri tvare na *-ný* aj tvar s príponou *-tý*; napr.: *omdlený|omdletý, zamdlený|zamdletý, zomdlený|zomdletý, očernený|očernetý, sčernený|sčernetý, zosinený|zosinetý, prebdený|prebdetý, zbesnený|zbesnetý*. Aj tu sú dublety na *-tý* častejšie, najmä v hovorovom štýle.

Zo slovík vzoru *trieť* majú trpné prídastie utvorené príponou *-ný* (*-ná, -né*) len niektoré nedokonavé slovesá bez predpony: *trieť — trený, -á, -é; driet — drený, -á, -é; vriet — vrený, -á, -é; zriet — zrený, -á, -é; žriet — žrený, -á, -é*. Niektoré z týchto tvarov sú veľmi zriedkavé.

Predponové slovesá majú dvojtvary; napr.: *udrený|udretý, otreň|otretý, vyprený|vypretý*.

Zo slovík vzoru *brať* tvoria trpné prídastia príponou *-ný* (*-ná, -né*) len bez predponové slovesá *hrať, drať, knať, orať, prať, sťlať, žrať*: *braný, -á, -é; draný, -á, -é; hnaný, -á, -é; oraný, -á, -é; praný, -á, -é; sťlaný, -á, -é; žraný, -á, -é*. Takisto sa tvorí trpné prídastie od slovík *poorať, vyorať, rozorať, zaorať, odorať . . .*: *pooraný, vyoraný, rozoraný, zaoraný, odoraný . . .*

Všetky ostatné predponové slovesá tohto vzoru majú rovnocenné dvojtvary: *vybraný|vybratý, rozobraný|rozobratý, zabraný|zabratý, predbraný|predratý, vydraný|vydratý, rozodraný|rozodratý, odraný|odratý, zahnaný|zahnatý, vyhnaný|vyhnatý, rozohnaný|rozohnatý, opraný|opratý, vypraný|vypratý, prepraný|prepratý, vystlaný|vystlatý, rozostlaný|rozostlatý, prežraný|prežratý, vyžraný|vyžratý . . .*

Slovesá vzoru *česať* tvoria trpné prídastie príponou *-ný*. Príklady: *česaný, -á, -é; sčesaný, -á, -é; dlabaný, -á, -é; počarbaný, -á, -é; vyčaptaný, -á, -é; predriemaný, -á, -é; ofrflaný, -á, -é; ošomruný, -á, -é; hádzaný, -á, -é; zhabaný, -á, -é;*

podkasaný, -á, -é; kázaný, -á, -é; vyklázaný, -á, -é; okúpaný, -á, -é; lámaný, -á, -é; polámaný, -á, -é; rozmazaný, -á, -é; zamotaný, -á, -é; odpratáný, -á, -é; rezaný, -á, -é; šlapaný, -á, -é; štvaný, -á, -é; tesaný, -á, -é; vyžobraný, -á, -é ...

Aj slovesá zakončené na *-otať* tvoria trpné prídavné príponou *-ný*: *vyblabotaný*, *zdupotáný*, *rozdzavotáný*, *prerapotáný*, *vytrkotáný* ... Ale od väčšiny slovík na *-otať* sa trpné prídavné nepoužíva.

Slovesá vzoru *pracovať* tvoria trpné prídavné príponou *-ný*, bez ohľadu na vid a na morfológické zloženie, ale niektoré nepredmetové nedokonavé slovesá predsa len nemajú trpné prídavné. Príklady: *darovaný*, -á, -é; *kovaný*, -á, -é; *kupovaný*, -á, -é; *ofukovaný*, -á, -é; *hobľovaný*, -á, -é; *priklincovaný*, -á, -é; *formovaný*, -á, -é; *dierkovaný*, -á, -é; *nazulizovaný*, -á, -é; *roztrusovaný*, -á, -é; *kopírovaný*, -á, -é; *opánovaný*, -á, -é; *vyhladovaný*, -á, -é; *vyučovaný*, -á, -é; *opísovaný*, -á, -é; *olútovaný*, -á, -é; *prelumpovaný*, -á, -é; *pretrénovaný*, -á, -é ...

Slovesá vzoru *vidieť* tvoria trpné prídavné príponou *-ný*. Tento tvar majú najmä predponové dokonavé slovesá. Príklady: *riadený*, -á, -é; *musený*, -á, -é; *myslený*, -á, -é; *trpený*, -á, -é; *vravený*, -á, -é; *vrtený*, -á, -é; *rozbolnený*, -á, -é; *rozhladený*, -á, -é; *rozhořený*, -á, -é; *vykypený*, -á, -é; *preletený*, -á, -é; *namrzený*, -á, -é; *vysedený*, -á, -é; *odsedený*, -á, -é; *rozsedený*, -á, -é; *rozvravený*, -á, -é ...

Slovesá vzoru *kričať* tvoria trpné prídavné príponou *-ný*. Sú to bezpredponové aj predponové slovesá. Príklady: *kričaný*, -á, -é; *rozkričaný*, -á, -é; *vykričaný*, -á, -é; *rozbláčaný*, -á, -é; *čaušaný*, -á, -é; *oprššaný*, -á, -é; *držaný*, -á, -é; *vyslyšaný*, -á, -é; *preležaný*, -á, -é; *vreštaný*, -á, -é; *pištaný*, -á, -é ...

Bezpredponové sloveso *spať* má v trpnom prídavné príponu *-ný*: *spaný*, -á, -é. Ale jeho predponové odvodeniny majú v tomto tvare dublety: *zaspaný*/*zaspateľ*, *vyspaný*/*vyspateľ*, *rozospáný*/*rozospateľ*, *prespaný*/*prespateľ* ... Tvary na *-tý* majú vyššiu frekvenciu.

Nepravidielné sloveso *vedieť* a jeho predponové odvodeniny tvoria trpné prídavné takisto príponou *-ný*: *vedený*, -á, -é; *prezvedený*, -á, -é; *vyzvedený*, -á, -é; *dozvedený*, -á, -é.

Uvedené tvary majú však iba viac-menej teoretickú platnosť, lebo sa používajú výnimočne. Okrem iného sú homonymné s tvarmi slovík *viest*, *zviest*: *rať* — *vedený*, *zvedť* — *zvedený*.

Zvyškom pôvodného trpného prídavného sú adjektíva *vedomý*, -á, -é a *porodomý*, -á, -é, z ktorých sa utvorili aj podstatné mená *vedomie*, -ia, *porodomie*, -ia, *svedomie*, -ia. Tak je to aj so slovom *nerodomý* (od slova *riadiť*), *znímy* (od slova *znáť*).

Nepravidielné sloveso *chcieť* tvorí trpné prídavné príponou *-ný*: *chcený*, -á, -é.

Príponou *-tý* (*-tá*, *-té*) tvorí sa trpné prídavné k pravidelným slovesám vzorov *hynúť*, *žať*, *chudnúť*, *žuť*, ako aj k nepravidielnému slovesu *stáť*. Prípona *-tý* (*-tá*, *-té*) sa pripína k druhej podobe infinitívneho kmeňa, zakončenej krátkou samohláskou alebo dvojháskou *ia*.

Slovesá vzoru *hynúť* tvoria trpné prídavné príponou *-tý*, a to základné aj